

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС:

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 36 (8-9)

**КИЇВ
2021**

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

/Видання засновано у 2017 році/

Свідectво про державну перереєстрацію друкованого засобу масової інформації:
серія KB № 24357-14197 ПР від 24.02.2020 року

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України: категорія "Б"
з Педагогіки та Філософії
(наказ №1643 від 28.12.2019 року)

Друкується за рішенням

Вченої ради Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(протокол №3 від 30.09.2021 року)

Шеф – редактор: Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Головний редактор: Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Відповідальний редактор: Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Редакційна колегія:

Андрущенко В. П., доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України (Україна, Київ)

Андрушкевич Ф., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополе)

Базалук О.О., доктор філософських наук, професор (Китай, Маомінг)

Бобрицька В. І., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Бондаренко В. Д., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вашкевич В. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Вернидуб Р. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Воронкова В. Г., доктор філософських наук, професор (Україна, Запоріжжя)

Гавриленко Т. Л., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Чернігів)

Гаврілова Л. Г., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Добродум О. В., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Доній Н. Є., доктор філософських наук, професор (Україна, Чернігів)

Кивлюк О. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Костюк Ю. С., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Кухар Л. О., кандидат педагогічних наук (Україна, Київ)

Лупенко І. О., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Макаренко Л. Л., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Матвієнко О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Матусевич Т. В., кандидат філософських наук (Україна, Київ)

Мезарос К.М., доктор філософії, доцент кафедри філософії та комунікацій (Румунія, Тімішоар)

Мордоус І. О., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Мудрецка І., доктор педагогічних наук, професор (Польща, Ополе)

Олексенко Р. І., доктор філософських наук, професор (Україна, Мелітополь)

Олефіренко Т. О., кандидат педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Пронтенко К. В., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Житомир)

Путров С. Ю., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Рідей Н. М., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Савенкова Л. В., кандидат педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Самчук З.Ф., доктор філософських наук, старший науковий співробітник, (Україна, Київ)

Свириденко Д. Б., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Слабко В. М., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Сущенко Л. П., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Тимошенко О. В., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Терепищій С. О., доктор філософських наук, доцент (Україна, Київ)

Франчук В. М., доктор педагогічних наук, доцент (Україна, Київ)

Хижна О. П., доктор педагогічних наук, професор (Україна, Київ)

Цзоу Ч., кандидат філософських наук, доцент (Китай, Маомін)

Чорноморець Ю. П., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Шиндаулова Р., доктор філософських наук, доцент (Казахстан, Алмати)

Ягодзінський С. М., доктор філософських наук, професор (Україна, Київ)

Концепція збірника базується на багатоплановому науковому висвітленні проблем сучасної освіти і науки в умовах полікультурного глобалізаційного суспільства. Основні рубрики охоплюють всі освітні галузі (науки про освіту; філософія освіти; освітні вимірювання; дошкільна, початкова, середня, професійна, вища освіта, менеджмент освітньої діяльності тощо).

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС : ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ / Голов. ред. О. П. Кивлюк. – Київ : ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2021. – Випуск 36 (8-9). – 114 с.

© Редакційна колегія, 2021

© Автори статей, 2021

© Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2021

© ТОВ «Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2021

**NATIONAL PEDAGOGICAL
DRAGOMANOV UNIVERSITY**

**EDUCATIONAL
DISCOURSE:
COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS**

VOLUME 36 (8-9)

**KYIV
2021**

ISSN print 2522-9699; ISSN online 2616-5007

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

/The publication was founded in 2017 year/

Certificate of printed mass media's state re-registration:
Series KB № 24357-14197 IIP from February 24th, 2020

The publication is included in the list of scientific publications: Category "B" on Pedagogy and Philosophy
(order of the Ministry of Education and Science No. 1643 dated December 28, 2019)

Printed by decision

Academic Council of National Pedagogical Dragomanov University
(protocol № 3 from September 30, 2021)

Honored Chief Editor: Andrushchenko V. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. of NAPS Ukraine (Ukraine, Kyiv)

Chief Editor: Kyvliuk O. P., Doctor of Philosophical Sciences, Professor, (Ukraine, Kyiv)

Responsible Editor: Mordous I. O., PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Editorial board:

Viktor Andrushchenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Corresponding Member of NASU, Acad. Of NAPSU (Ukraine, Kyiv)

Fabian Andrushkevych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Oleg Bazaluk, Doctor of Philosophical Sciences, Profess (Maoming, China)

Valentyna Bobrytska, Doctor, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Bondarenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Viktor Vashkevych, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Roman Vernydub, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Valentyna Voronkova, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Zaporizhzhia)

Tatiana Havrylenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Chernihiv)

Liudmyla Gavrilo, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Olha Dobrodum, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Nataliia Donii, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Chernihiv)

Olga Kyvliuk, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Yuliia Kostiuk, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Kukhar, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Iryna Lutsenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Lesia Makarenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Olena Matvienko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Tatiana Matusevych, PhD in Philosophy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Claudiu Mesaros, PhD in Philosophy, Associate Professor (Romania, Timisoara)

Iryna Mordous, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Irena Mudretska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Poland, Opole)

Roman Oleksenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Melitopol)

Taras Olefirenko, PhD in Pedagogy, Professor (Ukraine, Kyiv)

Konstantyn Prontenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Zhytomyr)

Sergii Putrov, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Nataliia Ridei, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Savenkova, PhD in Pedagogy, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Zoreslav Samchuk, Doctor of Philosophical Sciences (Ukraine, Kyiv)

Denys Svyrydenko, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Volodymyr Slabko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Liudmyla Sushchenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Oleksii Tymoshenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Sergii Terepyshchyi, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Vasyl Franchuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor (Ukraine, Kyiv)

Olha Khyzhna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Ukraine, Kiev)

Chenzhan Zou, PhD in Philosophy, Associate Professor (China, Maomin)

Yuriy Chernomorets, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

Raushan Shyndaulova, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor (Kazakhstan, Almaty)

Sergii Yahodzinskyi, Doctor of Philosophical Sciences, Professor (Ukraine, Kyiv)

The collections' concept is based on a multifaceted scientific coverage of the problems of modern education and science in terms of multicultural globalizational society. The main headings cover all educational areas (sciences about education; Philosophy of education; Educational measurements; Pre-school, primary, secondary, vocational, higher education, management of educational activities, etc.).

EDUCATIONAL DISCOURSE : COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS / Chief Editor O. P. Kyvliuk. – Kyiv : LLC “Scientific Information Agency “Science-technologies-information”, 2021. – Volume 36 (8-9). – 114 p.

© Editorial board, 2021
© Authors of articles, 2021
© National Pedagogical Dragomanov University, 2021
© LLC “Scientific Information Agency “Science-technologies-information”, 2021

ЗМІСТ

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Ковальчук Н. Д. Овсянкіна Л. А.	Феномен державотворення на вирішальних етапах розвитку українського суспільства	7
Пушонкова О. А.	Візуальні дослідження постсучасності: проблема систематизації	19
Гуржи К. Л.	(Не) сакральне в місті: особливості дослідження змін сучасного міського простору	31

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

Маркова О. М. Мар'єнко М. В.	Використання хмаро зорієнтованих практикумів у навчанні майбутніх ІТ- фахівців	42
Артемова Л.В.	Театральна педагогіка у підготовці до сценічної майстерності студентів - майбутніх акторів	50
Луценко І. О. Рейпольська О. Д.	Реалізація індивідуально-типологічного підходу до організації спілкування і дитячої діяльності у предметно-ігровому середовищі	61

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

Руснак І. Г.	Функціональність релігії у світлі пандемії COVID-19: адаптивний потенціал	72
Щетінін О. В.	Міжконфесійні конверсії на Правобережній Україні у 1793– 1830 рр.	85
Білобрам О. С.	Онтологічність авторського задуму в біблійній герменевтиці в епоху постмодернізму	96

CONTENT

PHILOSOPHICAL CONCEPTS: HISTORY AND MODERNITY

Natalia Kovalchuk	The phenomenon of state formation at the	7
Liudmyla Ovsiankina	critical stages of development of Ukrainian society	
Oksana Pushonkova	Visual studies of post-present: the problem of systematization	19
Kseniia Hurzhy	(Non) sacred in the city: the research features of changes in the modern urban space	31

INNOVATIONS IN EDUCATION

Oksana Markova	The use of cloud-based workshops in the training of future IT professionals	42
Maiia Marienko		
Liubov Artemova	Theatrical pedagogy in preparation for the stage skills of future actors students	50
Iryna Lutsenko	Implementation of individual-typological approach to the organization of communication and children's activities in the subject-game environment	61
Olha Reipolska		

RELIGIOUS INNOVATIVE STUDIES

Ihor Rusnak	Functionality of religion in the light of the COVID-19 pandemic: adaptive potential	72
Oleksii Shchetinin	Interconfessional conversions in right-bank Ukraine in the period 1793–1830	85
Orest Bilobram	Ontologicity of the author's design in bibilical hermeneutics in the age of postmodernism	96

ФІЛОСОФСЬКІ КОНЦЕПЦІЇ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬDOI 10.33930/ed.2019.5007.36(8-9)-1
УДК 342.2:94(477):316ФЕНОМЕН ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ НА ВИРІШАЛЬНИХ
ЕТАПАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВАTHE PHENOMENON OF STATE FORMATION AT THE CRITICAL STAGES
OF DEVELOPMENT OF UKRAINIAN SOCIETYН. Д. Ковальчук
Л. А. Овсянкіна

Актуальність теми дослідження. Майже в усі історичні періоди ключовими ідеями побудови державності в Україні були ідеї соціального та національного визволення, побудови фінансово й культурно незалежної держави, адже протягом тривалого періоду часу Україна перебувала під гнітом інших держав. Проголошення державної Незалежності України 24 серпня 1991 р. в значній мірі актуалізувало проблему державо-творення молодій незалежній країні та принципово по-новому поставило питання державного, економічного, політичного та духовного розвитку України. Але успішне та продуктивне вирішення цієї проблеми неможливе без історико-культурного дискурсу, що влучно демонструє поразки й перемоги на цьому шляху. Відомо, що потенційні можливості успішного державо-творення з багатьох історичних причин, передусім, внаслідок колонізації України Російською імперією, не отримала повного втілення. Проте, вони свідчать, що ці втрачені можливості можуть стати джерелом розвитку державотворення на сучасному етапі розвитку України.

Постановка проблеми. Для усвідомлення можливостей успішного розвитку та процвітання сучасного українського суспільства необхідно ґрунтовно проаналізувати феномен державотворення на вирішальних етапах розвитку країни. Аналіз цього

Urgency of the research. In almost all historical periods, the key ideas of building statehood in Ukraine were the ideas of social and national liberation, building a financially and culturally independent state, because for a long period of time Ukraine was under the oppression of other states. The proclamation of the state independence of Ukraine on August 24, 1991 significantly actualized the problem of state formation of the young independent country and raised the issue of state, economic, political and spiritual development of Ukraine in a fundamentally new way. But a successful and productive solution to this problem is impossible without historical and cultural discourse, which aptly demonstrates the defeats and victories along the way. It is known that the potential for successful state formation for many historical reasons, primarily due to the colonization of Ukraine by the Russian Empire, has not been fully realized. However, they show that these lost opportunities can become a source of state-building development at the present stage of Ukraine's development.

Target setting. To realize the possibilities of successful development and prosperity of modern Ukrainian society, it is necessary to thoroughly analyze the phenomenon of state formation at the crucial stages of the country's development. Analysis of this

процесу має не тільки теоретичне, але й практичне значення. Адже він свідчить про ті важливі приклади успішного державотворчого процесу, які були втілені в реальне життя українського суспільства, і можуть виступати прикладом для успішної розбудови нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес державотворення, дослідження якого сьогодні є надзвичайно актуальним, презентований у науковій літературі в різних ракурсах. С. Грабовський, Ю. Рымаренко, Ю. Шемшученко, С. Кульчицький, А. Фортунішні, Н. Гедікова, А. Шкляр та інші науковці досліджують сьогодні юридичні, політологічні, економічні, історичні та філософські аспекти державотворення. В останній час українські фахівці в галузі державного управління, такі як Н. Колосовська, В. Ходаковський, О. Куць, Ю. Кун, В. Семенов та інші аналізують різні аспекти цього феномену, висвітлюючи головні задачі державотворення, етнонаціональні чинники державотворення та його регіональні особливості тощо. Проблему консолідації українського суспільства перехідного типу та відповідних соціальних змін порушують у своїх працях М. Михальченко, В. Андрущенко, Л. Губерський, В. Горський, В. Кремень, Г. Касьянов, М. Попович, М. Розумний, Г. Горак, М. Рябчук, М. Степико, А. Шевцова та інші науковці. Розкриттю та інтерпретації поняття "державо-творення" останнім часом у науковій літературі присвячена значна кількість праць, проте в цих дослідженнях феномен державотворення трактується з позицій культури, історії, права, політології, економіки та державного управління. З нашої точки зору, всі ці дослідження є важливими, але для вирішення низки проблем на сучасному етапі розвитку України потрібно звернутись до аналізу генезису державотворення українського суспільства саме на вирішальних етапах розвитку його історії.

Постановка завдання. Проаналізувати генезис державотворення українського суспільства на

process has not only theoretical but also practical significance. After all, it testifies to those important examples of successful state-building process, which were embodied in the real life of Ukrainian society, and can serve as an example for the successful development of our country.

Actual scientific researches and issues analysis. The process of state formation, the study of which is extremely relevant today, is presented in the scientific literature from different angles. S. Grabovsky, Y. Rymarenko, Y. Shemshuchenko, S. Kulchytsky, A. Fortushny, N. Gedikova, A. Shklyar and other scholars are currently studying the legal, political, economic, historical and philosophical aspects of state formation. Recently, Ukrainian experts in the field of public administration, such as N. Kolosovska, V. Khodakovsky, O. Kuts, Y. Kun, V. Semenov and others analyze various aspects of this phenomenon, highlighting the main tasks of state formation, ethno-national factors of state formation and its regional features, etc. The problem of consolidation of the Ukrainian society of transitional type and the corresponding social changes is raised in the works by M. Mikhalchenko, V. Andrushchenko, L. Gubersky, V. Gorsky, V. Kremen, G. Kasyanov, M. Popovych, M. Rozumny, G. Gorak, M. Ryabchuk, M. Stepyko, A. Shevtsova and other scientists. A large number of works have recently been devoted to the disclosure and interpretation of the concept of "state formation" in the scientific literature, but in these studies the phenomenon of state formation is interpreted from the standpoint of culture, history, law, political science, economics and public administration. From our point of view, all these studies are important, but to solve a number of problems at the present stage of development of Ukraine it is necessary to turn to the analysis of the genesis of state formation of Ukrainian society at the crucial stages of its history.

The research objective. To analyze the genesis of state formation of Ukrainian society at the crucial stages of

вирішальних етапах розвитку його історії. Дослідити процес формування держави і права в добу Київської Русі. Проаналізувати специфіку українського державо-творення в добу українського бароко, протягом якого була сформована українська нація та утворена суб'єктність української держави. Розкрити переломне значення 1917-1920 років в активізації серед українства національно-визвольного руху та процесу пошуку державо-творчого шляху. Проаналізувати основні проблеми сучасної практики державотворення в Незалежній Україні та специфіку формулювання національної ідеї як дієвого механізму консолідації українського народу на засадах солідарності, моральності, права, демократії та політичної стабільності.

Виклад основного матеріалу. В статті аналізується процес державотворення в добу Київської Русі, пов'язаний із двома традиціями права: нормами звичаєвого і нормами писаного права. Цей грандіозний процес мав суперечливий характер: з одного боку, мала місце демократія (народні збори (віче), як потужний інститут народовладдя, збори військової дружини, сходки городян у містах), а, з другого боку, існував і авторитаризм, (успадкована влада князя, як єдиного господаря держави, в руках якого були зосереджені судочинство та військо). Наведений аналіз специфіки процесу державотворення в добу Київської Русі, зроблений М. Грушевським, який вказував на низьку соціально-політичну активність народу, у порівнянні з західним простором тієї ж доби. Саме епоха бароко стала визначальною у формуванні національно-визвольних ідей українського народу – символом національної вдачі, сили, волі та свободи для козаків стала Запорізька Січ. Розкривається вагоме значення Конституції Пилипа Орлика у державотворчому процесі Української Гетьманської держави, ключові ідеї якої були цілком зрозумілими усім верствам населення. Розкрито переломне значення 1917-1920 років в активізації серед українства національно-

its history. Investigate the process of formation of the state and law in the days of Kievan Rus. To analyze the specifics of Ukrainian state formation in the era of Ukrainian Baroque, during which the Ukrainian nation was formed and the subjectivity of the Ukrainian state was formed. To reveal the crucial significance of 1917-1920 in the intensification of the national liberation movement among Ukrainians and the process of finding a state-building path. To analyze the main problems of modern state-building practice in Independent Ukraine and the specifics of formulating the national idea as an effective mechanism for consolidating the Ukrainian people on the basis of solidarity, morality, law, democracy and political stability.

The statement of basic materials. The article analyzes the process of state formation in the days of Kievan Rus, associated with two traditions of law: the rules of customary law and the rules of written law. This grand process was contradictory: on the one hand, there was democracy (people's assembly (chamber), as a powerful institution of democracy, the meeting of the military, meetings of citizens in the cities), and, on the other hand, there was authoritarianism (inherited power of the prince, as the sole owner of the state, in whose hands were concentrated the judiciary and the army). An analysis of the specifics of the process of state formation in the days of Kievan Rus, made by M. Hrushevsky, who pointed to the low socio-political activity of the people, compared with the western space of the same period. It was the Baroque era that became decisive in the formation of the national liberation ideas of the Ukrainian people - the Zaporizhzhya Sich became a symbol of national character, strength, will and freedom for the Cossacks. The importance of the Constitution of Pylyp Orlyk in the state-building process of the Ukrainian Hetmanate is revealed, the key ideas of which were quite clear to all segments of the population. The crucial significance of 1917-1920 in the intensification of the

визвольного руху та процесу пошуку державотворчого шляху. Проаналізовані актуальні проблеми сучасної практики державотворення в Незалежній Україні та специфіка формулювання національної ідеї як дієвого механізму консолідації українського народу на засадах демократії, солідарності та політичної стабільності.

Висновки. Вирішальні етапи в розвитку української державності є втіленням основних досягнень українського суспільства в цій площині. Так, на особливості формування державності в добу Київської Русі вплинуло декілька обставин, передусім, прийняття християнства, яке проголошувало князя, як посланця Бога на Землі, та відсутність римського права, притаманного західному європейському феодальному суспільству, що призвело до панування князівсько-дружинного устрою. Саме тому законодавчою основою державотворення в цю добу стали дві норми права: норми звичаєвого і норми писаного права. Наступний вирішальний етап в розвитку української державності відбувся в добу українського бароко. Саме в цей період українська держава стала феодалною державністю республіканського типу. Конституція Пилипа Орлика проголосила основні принципи існування цієї держави. У складні історичні кризові моменти державотворення національна ідея починає виконувати консолідуючу роль у побудові нової системи духовно-моральних орієнтирів, що допомагають нації самоорганізуватися та рухатися вперед.

У XXI столітті зрозумілі морально-духовні орієнтири та відповідні умови для формування й розвитку національної свідомості, традицій та культурної самобутності зможуть об'єднати українську націю на побудову міцної соціальної держави. У цьому контексті національна еліта, як головна дієздатна сила демократичних змін та реформ, спільно з українським народом мають зробити мудрі висновки з попередніх уроків історії, які стануть основою формування сучасної

national liberation movement among Ukrainians and the process of finding a state-building path was revealed. The current problems of modern state-building practice in Independent Ukraine and the specifics of formulating the national idea as an effective mechanism for consolidating the Ukrainian people on the basis of democracy, solidarity and political stability are analyzed.

Conclusions. The decisive stages in the development of Ukrainian statehood are the embodiment of the main achievements of Ukrainian society in this area. Thus, the peculiarities of the formation of statehood in the days of Kievan Rus were influenced by several circumstances, first of all, the adoption of Christianity, which proclaimed the prince as God's messenger on Earth, and the lack of Roman law inherent in Western European feudal society. That is why the legal basis of state formation in this day became two rules of law: the rules of customary law and the rules of written law. The next decisive stage in the development of Ukrainian statehood took place in the era of Ukrainian Baroque. It was during this period that the Ukrainian state became a feudal statehood of the republican type. Philip Orlyk's Constitution proclaimed the basic principles of the existence of this state. In difficult historical crisis moments of state formation, the national idea begins to play a consolidating role in building a new system of spiritual and moral guidelines that help the nation to organize itself and move forward.

In the XXI century, clear moral and spiritual guidelines and appropriate conditions for the formation and development of national consciousness, traditions and cultural identity will be able to unite the Ukrainian nation to build a strong welfare state. In this context, the national elite, as the main capable force of democratic change and reform, together with the Ukrainian people must draw wise conclusions from previous lessons of history, which will be the basis for the formation of a modern independent state

незалежної держави.

Ключові слова: державотворення, епоха бароко, українська нація, консолідація українського суспільства, національна свідомість, національна ідея.

Keywords: states, baroque era, Ukrainian nation, consolidation of Ukrainian society, national consciousness, national idea.

Актуальність теми дослідження. В усі історичні періоди ключовими ідеями побудови державності в Україні були ідеї соціального та національного визволення, побудови фінансово й культурно незалежної держави. Адже протягом тривалого періоду часу Україна перебувала під гнітом інших держав, що закономірно впливало на зростання її потреби у самозбереженні та самовизначенні. Проголошення державної Незалежності України 24 серпня 1991 р. в значній мірі актуалізувало проблему державотворення молодій незалежній країні та принципово по-новому поставило питання державного, економічного, політичного та духовного розвитку України. Проте, успішне та продуктивне вирішення цієї проблеми неможливе без історико-культурного дискурсу, що влучно демонструє поразки й перемоги на цьому шляху. Відомо, що потенційні можливості успішного державотворення з багатьох історичних причин, передусім, внаслідок колонізації України Російською імперією, не отримала повного втілення. Проте, вони свідчать, що ці втрачені можливості можуть стати джерелом розвитку державотворення на сучасному етапі розвитку України.

Постановка проблеми. Для усвідомлення можливостей успішного розвитку та процвітання сучасного українського суспільства необхідно глибоко проаналізувати феномен державотворення на вирішальних етапах розвитку країни. Аналіз цього процесу сьогодні має важливе теоретичне та практичне значення. Він є свідченням тих важливих прикладів успішного державотворчого процесу, що були втілені в реальне життя українського суспільства, і надалі можуть виступати прикладом для успішної розбудови нашої країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес державотворення, дослідження якого сьогодні є надзвичайно актуальним, презентований у науковій літературі в різних ракурсах. С. Грабовський, Ю. Римаренко, Ю. Шемшученко, С. Кульчицький, А. Фортунний, Н. Гедікова, А. Шкляр та інші науковці досліджують сьогодні юридичні, політологічні, економічні, історичні та філософські аспекти державотворення. В останній час українські фахівці в галузі державного управління, такі як Н. Колосовська, В. Ходаковський, О. Куць, Ю. Кун, В. Семенов та інші аналізують різні аспекти цього феномену, висвітлюючи головні задачі державотворення, етнонаціональні чинники державотворення та його регіональні особливості тощо. Проблема консолідації українського суспільства перехідного типу та відповідних соціальних змін порушують у своїх працях М. Михальченко, В. Андрущенко, Л. Губерський, В. Горський, В. Кремень, Г. Касьянов, М. Попович, М. Розумний, Г. Горак, М. Рябчук, М. Степико, А. Шевцова та інші науковці. Розкриттю та інтерпретації поняття “державотворення” останнім часом у науковій літературі присвячена значна кількість праць, проте в цих дослідженнях феномен державотворення трактується з позицій культури, історії, права, політології, економіки та державного управління. З нашої точки зору, всі ці дослідження є важливими, але для вирішення низки проблем на сучасному етапі розвитку України потрібно звернутись до аналізу

генезису державотворення українського суспільства саме на вирішальних етапах розвитку його історії.

Метою статті є аналіз генезису державотворення українського суспільства на вирішальних етапах розвитку його історії. Для досягнення цієї мети потрібно вирішити **наступні завдання**: дослідити процес формування держави і права в добу Київської Русі; проаналізувати специфіку українського державотворення в добу українського бароко, протягом якого була сформована українська нація та утворена суб'єктність української держави; розкрити переломне значення 1917-1920 років в активізації серед українства національно-визвольного руху та процесу пошуку державотворчого шляху; проаналізувати основні проблеми сучасної практики державотворення в Незалежній Україні та специфіку формулювання національної ідеї як дієвого механізму консолідації українського народу на засадах солідарності, моральності, права, демократії та політичної стабільності.

Виклад основного матеріалу. Проблема державотворення в добу Київської Русі передусім пов'язана з її законодавчою основою, тобто двома традиціями права: нормами звичаєвого і нормами писаного права. Ми погоджуємося із оцінкою “звичаєвого права” відомого дослідника історії українського права А. Яковліва: “Норми неписаного звичаєвого права зберігаються в народній пам'яті у формі певних психологічних переживань, почуття правди й свідомості обов'язку поступати так, як вказують звичаї” [12, с. 245]. На основі звичаєвого права формується давньоукраїнське законодавство, презентоване в “Руській правді”, “Великій правді”, “Правді Ярославичів”. “Кодекси визначили порядок створення княжої ради за зразком старійшин, зафіксували юридичний статус різних категорій напівзалежного та залежного населення, привілеї князів і бояр, їхні майнові права”, – зазначає відомий дослідник Я. Калакура [6, с. 11]. Розвиток державотворення в добу Київської Русі мав суперечний характер, що проявлявся у двох протилежних напрямках. З одного боку, це був прояв демократизму (народні збори (віче), як потужний інститут народовладдя, збори військової дружини, сходки городян у містах), а, з другого боку, існував і авторитаризм, який спрямовувався на утвердження авторитету великого князя, який почував себе повним господарем держави, в руках якого були зосереджені всі важелі управління судочинством та військом. Більш того, княжа влада успадковувалася по лінії батька або старшого брата і лише як виключення мали місце вибори князя.

Прийняття християнства в добу Київської Русі призвело до нової традиції державотворення – князь вважався обранцем Бога. Однак, з іншого боку, як підкреслював у своїх історичних розвідках М. Грушевський, християнство стверджувало спільну релігію у всіх місцевих князівствах і створювало потужну основу для встановлення відносно однорідного політичного та суспільного устрою в Київській державі. Аналізуючи процес державотворення в цю добу, М. Грушевський вважав, що на відміну від західного феодалізму, який мав міцне законодавче підґрунтя в якості римського права і спирався у розбудові держави на соціально-політичну активність народу, українське суспільство виглядало по-іншому: “князівсько-дружинний устрій не пройшов глибоко в масу народну, не перейняв її цілою системою, а феодалізм західний не пустив глибокого кореня в самий ґрунт; він залишався чимось зверхнім, досить хистко прив'язаним до народу” [2, с. 71]. Доба українського бароко, протягом якої була сформована українська нація та утворена суб'єктність української держави, сприяла активізації національно-

визвольної боротьби козащини під проводом Богдана Хмельницького проти Польщі. Символом національної вдачі, сили, волі та свободи для козаків стала Запорізька Січ.

Фактично вперше Січ і Україну республікою назвав венеціанський дипломат XVII століття Альберто Віміна, який особисто перебував з дипломатичною місією у гетьмана Богдана Хмельницького [9]. Пізніше у своїй праці “Поетична Україна” (1845 р.) німецький письменник Фрідріх Боденштедт, зачарований драматичною історією України, називав її військовою республікою, що змушена вести тривалу та важку боротьбу. Так, створену у ході національно-визвольної боротьби під проводом Б. Хмельницького українську державу в цілому можна охарактеризувати як феодальну державність республіканського типу.

Великим досягненням цієї доби стала Конституція Пилипа Орлика, написана латиною, оригінал якої зараз знаходиться у Швеції. Дослідник тексту Конституції О. Трофимчук пише: “Метою цього процесу, в основі уявлень про який лежить християнське вчення про очищення через спокусу власних гріхів, є поліпшення об’єкта цього процесу, котрий виступає водночас суб’єктом мікроскопічної історії” [11, с. 108].

Шостий пункт Конституції Пилипа Орлика проголошував утворення Генеральної Ради – “козацького парламенту”, як законодавчого органу Української Гетьманської держави. Шістнадцять пунктів Конституції, які розкривають зміст прав і вільностей, утворюють параметри ідеального ладу Української Гетьманської держави. В основу держави новітнього типу покладено територіально-адміністративний лад Гетьманщини – полковий. Яскравий опис Гетьманщини зустрічаємо у М. Грушевського: “Такий був лад на Україні – виборний. По теперішньому сказавши, Україна тодішня була республікою, тільки без правильно вироблених демократичних форм: були деякі основи демократичного ладу, але не розроблені і не переведені послідовно. Правив не весь народ, а тільки військо козацьке, а керувала справами козацька старшина. Та проте порівняно з Московщиною і се була велика свобода і демократія, якої не зносили московські правителі” [3, с. 77-78]. Ця ідея демократичного устрою держави була цілком зрозумілою всім верствам населення. Функціональне вирішення козацького стану за фактичного проголошення рівності усіх станів в українському суспільстві заклало прецедент в історії європейського суспільства XVIII століття, про що влучно зазначали свого часу М. Костомаров і М. Максимович.

Надзвичайно важливим у Конституції Пилипа Орлика є також опис головних принципів, на яких має базуватися процес вибору від гетьмана до сільського підскарбія, який презентував втілення свободної волі різних станів українського народу. У тексті документу зазначається, що “... гідного честі гетьманського уряду і здатного з Божою допомогою при підтримці найяснішої Королівської Величності Швеції, завдяки глибокому розумінню речей і видатному досвіду взяти на себе важкий і небезпечний в оцих тривожних обставинах обов’язок гетьманату і всім серцем сумлінно дбати про суспільні справи, раду радити, уряд рядити і провадити..., щоб був чоловіком розважливим і заслуженим” [11, с. 111].

Важливу роль у розвитку української демократії як основи державотворення, відігравали міста, життя яких будувалось на основі Магдебурзького права. Воно надавало автономії українським містам, проголошувало рівність усіх мешканців міста перед законом та залучало

жителів до самоуправління, яке чинилося за принципом вибору адміністрації, судової влади тощо. Як зазначає А. Яковлів, унаслідок запровадження Магдебурзького права “змінився давній характер українських городів, вони перетворилися в “міста”, а населення їх у “міщан”, що користувалися правом місцевої самоуправи, мали свій суд, своє право” [12, с. 240].

Розвиток демократії в Україні як основи державотворення, базувався на діяльності харизматичних вождів, таких як Б. Хмельницький, який виступав фундатором і засновником Української Козацької держави. Дослідник процесу державотворення в українській історії В. Липинський, який вивчав діяльність Богдана Хмельницького, залучаючи до цього архівні джерела, у своїх книгах “Zdziejow Ukrainy” (1912) та “Україна на переломі” (1920) доводив силу та велич цього організатора української держави. При цьому В. Липинський наголошував, що успіх державницької політики Б. Хмельницького ґрунтувався на залученні до державної розбудови талановитих патріотів України з різних прошарків суспільства – зі старого козацтва, з простого люду, шляхти.

Успішність розбудови української держави не в останню чергу залежала від освіченості козаків, про що також стверджував М. Грушевський. Зазначаючи високий рівень освіченості козаків, свого часу він писав: “Але мусимо пам’ятати, що в тодішній масі козащини відчайдушні козацькі Мамаї були тільки певною частиною, а переважну більшість їх складали елементи, настроєні культурно, горожансько-хліборобська і реміснича сільська і міщанська людність, прив’язана цілим серцем до того, що вважалося підвалинами культурного, національного життя. А на чолі козащини стояли в значній частині люди, що були плоттю від плоті і кістю від кості тої української інтелігенції, що на своїх плечах виносила національну справу свого народу” [4, с. 229].

Особливо активізувався державотворчий процес серед українства у 1917-1920 роках і завершився побудовою нової державної формації – Української Народної Республіки, проголошеної 20 листопада 1917 року. М. Грушевський і очолювана ним Центральна Рада сформували легально-державну структуру української держави – створили судову систему, розробили закон про вибори, сформували уряд та розпочали будувати українську армію тощо. 22 січня 1918 року відбулося проголошення незалежності та суверенності Української Народної Республіки, за часів якої було затверджено герб, основним елементом якого був тризуб – герб Володимира Великого (без хреста), гімн та державний прапор.

Другим державним утворенням часів революції стала Українська Держава гетьмана Павла Скоропадського, форма правління якого була запозичена з козацької доби – гетьманат, згідно якого верховна влада мала належати гетьману, який усі зусилля спрямовував на відродження системи козацького управління та козацької культури, мав розвивати українську освіту, науку, державний апарат та армію.

З грудня 1918 року майже на всій території України було відновлено Українську Народну Республіку на чолі з Директорією, яка ухвалила важливі закони, спрямовані на розбудову країни – про державну мову та Українську автокефальну православну церкву. У цей період була також встановлена національна грошова одиниця – гривня. Надалі процес державотворення українського суспільства в межах власної національної ідеї практично не декларувався політичною елітою. Саме відсутність чіткої національної ідеї, на

наш погляд, і стала тим гальмуючим чинником, що довгий період часу не дозволяв вирішити кризу автентичності української держави.

Наведений історико-філософський аналіз свідчить про те, що практично в усі історичні періоди ключовими ідеями побудови державності в Україні були ідеї соціального та національного визволення, побудови фінансово й культурно незалежної держави, адже протягом тривалого періоду часу Україна перебувала під гнітом інших держав. Суспільно-політичні інтереси Польщі та Росії часто не співпадали з її інтересами, що викликало закономірне обурення народу та активне бажання будувати власне гармонійне суспільство (як духовну єдність громадян), про яке свого часу так мріяли ідеологи європейського гуманізму та Просвітництва.

Проводячи аналіз специфіки українського державотворення у ХХ-ХХІ столітті, відомі українські аналітики наголошують, що “історичний вибір українського народу – Акт проголошення незалежності України, затверджений Всеукраїнським референдумом 1991 р. – виявився правильним, таким, що відповідає загальноцивілізаційним тенденціям розвитку, корінним потребам і інтересам суспільства, народу, особистості” [5, с. 304]. Вони також позитивно оцінюють такі стратегічні пріоритети розвитку нашої майбутньої держави, як: соціальна правова демократична держава; ринкова реформа та відповідна модернізація усього суспільства; громадянське суспільство; добробут людей; верховенство права; духовна свобода; європейський шлях розвитку. Проте, сам процес реалізації цих стратегічних рішень і нова соціальна реальність (як результат), в якій ми опинилися, виявилися далеко не такими, про які всі мріяли. Показники якості життя людей та рівень їхнього соціального, політичного й духовного комфорту, на жаль, були далекими від стандартів якості життя, за якими живуть розвинуті країни світу. Це свідчить про необхідність постійної корекції обраного курсу на державотворення України та врахування нових соціальних реалій, в яких опиняється як світ, так і наша незалежна держава.

Ми поділяємо точку зору А. Качинського про те, що сукупна могутність нашої держави – це частина її матеріальних, духовних ресурсів та збройних сил, що спрямована у даний момент на забезпечення національної безпеки. Важливими показниками могутності держави виступають її територіально-географічні, демографічні параметри, а також економічні та воєнні. Останні, у свою чергу, залежать від коефіцієнта науково-технічного прогресу держави, що обумовлює прогресивні зміни середовища існування людини, так і її можливості впливу на потенційну могутність держави [7]. У подальшому ці важливі показники могутності держави впливатимуть на прийняття виважених політичних рішень і визначатимуть стратегію й тактику національної безпеки.

Ми також погоджуємося із влучною думкою М. Михальченка про те, що “будь-яке суспільство повинне володіти притаманними саме йому механізмами відтворення і збереження, щоб протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам, викликам історії” [8, с. 21]. Так, в сучасній Україні гостро назріла потреба у протидії внутрішній дезорганізації суспільства, що виникає внаслідок реагування на зовнішні загрози. Наше суспільство, як ніколи, потребує дотримання принципу соціальної справедливості та активізації ролі державних інститутів щодо забезпечення державної й громадської безпеки.

Адже на сьогодні в Україні у різних сферах одночасно здійснюється багато реформ, що, у свою чергу, призводить до виснаження державних

ресурсів. У зв'язку зі стрімкою загальною перебудовою політичних, економічних, військових, інформаційних відносин тощо, у свідомості українського народу відбувається стрімке переосмислення певних ідеалів. Безсумнівно домінуючою в національній свідомості залишається ідея національної стійкості, побудови демократично-правової держави, в якій кожна особистість відповідно має знайти своє місце.

Як зазначає О. Резнікова, “формування національної стійкості є складним процесом, який зачіпає різні аспекти державотворення і суспільного розвитку. Досягнення конкретних результатів у цій сфері багато в чому залежить від розуміння критеріїв, принципів і механізмів забезпечення стійкості” [10, с. 28]. Базовими критеріями стійкості суспільства дослідниця визнає злагодженість та єдність (згуртованість нації), усвідомлення характеру загроз і порядку дій у разі їх настання, готовність до реагування, а також довіру до влади тощо. На жаль, недостатній рівень згуртованості української нації в наш час може бути більшою загрозою для національної безпеки, аніж військова.

У цьому сенсі сучасна українська практика державотворення актуалізує питання формулювання чіткої національної ідеї, як дієвого механізму консолідації українського народу на засадах солідарності, моральності, права, демократії та політичної стабільності. Українська національна ідея знаходиться у постійному динамічному розвитку і трансформується залежно від нових історичних умов. Її основне призначення – окреслити ідеал, на який має орієнтуватися вся нація, як єдиний соціальний організм. Але для цього, перш за все, необхідно, щоб інтереси особи та суспільства гармонійно поєднувалися, а держава була зацікавлена у задоволенні цих різноманітних потреб та інтересів і створювала для цього всі необхідні умови. Це, у свою чергу, буде вагомим стимулом для представників *переважної більшості* нації (як частини загального) рухатися у напрямі запропонованого ідеалу. Бажано також, щоб основні тези національної ідеї (як гармонійне доповнення) були зафіксовані в Конституції України та слугували дороговказом для кожного українця. Адже сукупність цих тез формує національну свідомість, яка, у свою чергу, консолідує соціум, продукуючи подальшу стратегію й тактику прогресивного розвитку держави. Вона забезпечує національну цілісність та стабільність держави, одночасно при цьому забезпечуючи можливість долучитися їй до різноманітних надбань світового цивілізаційного процесу.

Висновки. На вирішальних етапах розвитку української державності поступово розпочинався не простий процес консолідації українського суспільства, що був обумовлений різноманітними обставинами – соціально-політичними, економічними та культурно-релігійними. Так, на особливості формування державності в добу Київської Русі вплинуло декілька обставин, передусім, прийняття християнства, яке проголошувало князя посланцем Бога на Землі, та відсутність римського права, притаманного західному європейському феодальному суспільству, що призвело до панування князівсько-дружинного устрою. Саме тому законодавчою основою державотворення в цю добу стали дві норми права: норми звичаєвого і норми писаного права. Наступний вирішальний етап в розвитку української державності відбувся в добу українського бароко. У цей період українську державу можна охарактеризувати як феодальну державність республіканського типу. Головні принципи існування цієї держави були проголошені в Конституції Пилипа Орлика.

Саме національна ідея у складні історичні кризові моменти державотворення починає виконувати консолідуючу роль у побудові нової системи духовно-моральних орієнтирів, що допомагають нації самоорганізуватися та рухатися вперед. З усіх попередніх уроків та помилок історії національна еліта, яка має стояти у фарватері демократії, змін та реформ, спільно з українським народом мають зробити правильні висновки, що стануть непорушним фундаментом побудови сучасної незалежної держави. Спільні духовні орієнтири та відповідні умови для формування й розвитку національної самосвідомості, традицій та культурної самобутності зможуть об'єднати українську націю на прогресивні зміни та побудову міцної соціальної держави.

Список використаних джерел:

1. Гедікова, НП 2018, 'Сучасний етап державотворення в Україні: досягнення та перспективи розвитку', *Політикус*, №5-6, с. 46-50.
2. Грушевський, МС 2002, 'Вступний доклад з давньої історії Русі, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р.', Грушевський М. С. Твори: у 50 т., Т. 1., Львів, с. 65-74.
3. Грушевський, МС 1991, Про старі часи на Україні: коротка історія України (для першого початку), Київ: *Обереги*, 100 с.
4. Грушевський, МС 1991, Історія України-Руси, Київ: *Наукова думка*, Т. 1, 646 с.
5. Губерський, Л, Андрущенко, В & Михальченко, М 2005, *Культура. Ідеологія. Особистість: Методолого-світоглядний аналіз*, Київ: *Знання України*, 580 с.
6. Калакура, ЯС 2019, 'Витоки українського суспільства та зародження громадянства (княжа доба)', в кн. *Ярослав мудрий та його доба: тисячолітній досвід українського державотворення*, Київ: *Київ. ун-т ім. Б. Грінченка*, с. 8-16.
7. Качинський, АБ 2015, 'Індикатор могутності як інтегральний показник безпеки держави', *Математичне моделювання в економіці*, № 2, с. 75-91.
8. Михальченко, МІ 2003, 'Українська регіональна цивілізація', *Політичний менеджмент*, № 1, с. 19-28.
9. Молчановский, НВ 1900, 'Донесения венецианца Альберто Вимина о козаках и Б. Хмельницком (1656 г.)', *Киевская старина*, Т. 68, № 1, с. 62-75.
10. Резнікова, ОО 2019, 'Формування національної стійкості у контексті імплементації Україною Цілей сталого розвитку', *Стратегічні пріоритети*, № 2 (50), с. 27-37.
11. Трофимчук, ОВ 1998, 'Літературний текст бароко як відображення світогляду доби', *Ментальність та історія ідей. Археографічна комісія й Інститут української археографії Академії наук України*, Київ, Т.1, с. 107-113.
12. Яковлів, АІ 1988, 'Українське право', Антонович ДА 'Українська культура', Мюнхен: *Видавництво Українського техніко-господарського інституту*, с. 236-251.

References:

1. Gedikova, NP 2018, 'Suchasnij etap derzhavotvorennja v Ukraini: dosyagnennja ta perspektivi rozvitku (Modern stage of state formation in Ukraine: achievements and prospects of development)', *Politikus*, №5-6, s. 46-50.
2. Grushevskij, MS 2002, 'Vstupnij doklad z davnoyi istoriyi Rusi, vigoloshenij u Lvijskomu universiteti 30 veresnja 1894 r. (Introductory report on the ancient history of Russia, delivered at the University of Lviv on September 30, 1894)', Grushevskij M. S. Tвори: u 50 t., T. 1., Lviv, s. 65-74.
3. Grushevskij, MS 1991, Pro stari chasi na Ukraini: korotka istoriya Ukraini (dlya pershogo pochatku) (On the old days in Ukraine: a brief history of Ukraine (for the first beginning)), Kiyiv: *Oberegi*, 100 s.

4. Grushevskij, MS 1991, *Istoriya Ukrayini-Rusi* (History of Ukraine-Rus), Kiyiv: *Naukova dumka*, T. 1, 646 s.
5. Guberskij, L, Andrushenko, V & Mihalchenko, M 2005, *Kultura. Ideologiya. Osobistist: Metodologo-svitoglyadnij analiz* (Culture. Ideology. Personality: Methodological and worldview analysis), Kiyiv: *Znannya Ukrayini*, 580 s.
6. Kalakura, YaS 2019, 'Vitoki ukrayinskogo suspilstva ta zarodzhennya gromadyanstva (knyazha doba) (Origins of Ukrainian society and the birth of citizenship (princely era))', v kn. *Yaroslav mudrij ta jogo doba: tisyacholitnij dosvid ukrayinskogo derzhavotvorenniya* (), Kiyiv: *Kiyiv. un-t im. B. Grinchenka*, s. 8-16.
7. Kachinskij, AB 2015, 'Indikator mogutnosti yak integralnij pokaznik bezpeki derzhavi (Power indicator as an integral indicator of state security)', *Matematichne modelyuvannya v ekonomici*, № 2, s. 75-91.
8. Mihalchenko, MI 2003, 'Ukrayinska regionalna civilizaciya (Ukrainian Regional Civilization)', *Politichnij menedzhment*, № 1, s. 19-28.
9. Molchanovskij, NV 1900, 'Doneseniya venecianca Alberto Vimina o kozakah i B. Hmelnickom (1656 g.) (Reports of the Venetian Alberto Vimin on the Cossacks and B. Khmelnitsky (1656))', *Kievskaya starina*, T. 68, № 1, s. 62-75.
10. Reznikova, OO 2019, 'Formuvannya nacionalnoyi stijkosti u konteksti implementaciyi Ukrainoyu Cilej stalogo rozvitku (Formation of national stability in the context of Ukraine's implementation of the Sustainable Development Goals)', *Strategichni prioriteti*, № 2 (50), s. 27-37.
11. Trofimchuk, OV 1998, 'Literaturnij tekst baroko yak vidobrazhennya svitoglyadu dobi (Baroque literary text as a reflection of the worldview of the day)', *Mentalnist ta istoriya idej. Arheografichna komisiya j Institut ukrayinskoyi arheografiyi Akademiyi nauk Ukrayini*, Kiiv, T.1, s. 107-113.
12. Yakovliv, AI 1988, 'Ukrayinske pravo (Ukrainian Law)', *Antonovich DA 'Ukrayinska kultura'*, Myunhen: Vidavnictvo Ukrayinskogo tehniko-gospodarskogo institutu, s. 236-251.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.36(8-9)-2
УДК 130.2: 791.4

ВІЗУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОСТСУЧАСНОСТІ: ПРОБЛЕМА СИСТЕМАТИЗАЦІЇ

VISUAL STUDIES OF POST-PRESENT: THE PROBLEM OF SYSTEMATIZATION

О. А. Пушонкова

Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю систематизації візуальних досліджень, що має бути побудована за смисловою динамікою культурних змін із врахуванням особливостей сучасної поліметодології.

Постановка проблеми. Величезна кількість візуальних досліджень, що потребують осмислення й впорядкування, з'являються разом з розширенням контекстів розуміння візуального і візуальності, з появою нових форматів медійної віртуальності, зі зміною уявлень про реальність і присутність, з розповсюдженням специфічних режимів сприймання і бачення. Маємо спиратися на критику сучасної культури як спробу осмислити ці нові явища та дати їм оцінку.

Аналіз останніх досліджень. Більшість сучасних дослідників так або інакше звертають увагу на необхідність систематизації візуальних досліджень, адже нові теорії має бути осмислено у контексті попередніх здобутків та у зв'язку з сучасними інтерпретаціями схожих концептів і практик. Продуктивним є звернення до праць представників "пикторіального" (або "афективного") повороту в візуальних дослідженнях та медіа-археології, до міждисциплінарного дискурсу cultural studies, до дискурсу архайзації з його ідеями партиципації та мімікрійної візуальності. Ідеї Д. Елкінса, Т. Мітчелла, К. Батаєвої, Г. Дженкінса, Д. Крері, Ф. Джеймсона є найрелевантнішими у визначенні різних контекстів візуальності та "оптики" картини світу в їх єдності з художніми та повсякденними практиками.

Постановка завдання. Визначити підходи щодо створення збалансованої моделі візуального, у яких

Urgency of the research. The relevance of the topic is due to the necessity to systematize visual studies, which should be built on the semantic dynamics of cultural changes, taking into account the peculiarities of modern polymethodology.

Target setting. A huge number of visual studies that need to be understood and organized appear with the expansion of the contexts of understanding the visual and visibility, with the emergence of new formats of media virtuality, with changing perceptions of reality and presence, with the spread of specific modes of perception and vision. We must rely on the critique of modern culture as an attempt to comprehend and evaluate these new phenomena.

Actual scientific researches and issues analysis. Most modern researchers pay attention to the need for to systematization of visual research in one way or another, because new theories must be understood in the context of previous achievements and in connection with modern interpretations of similar concepts and practices. It is productive to turn to the works of representatives of the "pictorial" (or "affective") in visual research, media archeology, to the interdisciplinary discourse of cultural studies and to the discourse of archaization with its ideas of participation and mimicry visibility. The ideas of D. Elkins, T. Mitchell, K. Batayeva, G. Jenkins, D. Crerey, F. Jamison are the most relevant in defining different contexts of visibility and "optics" of the picture of the world in their unity with artistic and everyday practices.

The research objective Identify approaches to creating a balanced model of the visual, which would take into

враховано різні кути зору та через які можна пояснити специфічні особливості візуальної культури сучасності та спрогнозувати її розвиток на майбутнє.

Виклад основного матеріалу. У статті виявлено закономірності візуальних досліджень, які будуються навколо розуміння концептів візуального і візуальності та специфіки візуального досвіду, що виступає стрижньовим поняттям сучасних теорій. Систематизація та осмислення феномену візуальності історично розгортається у межах трьох підходів. Наголошено на необхідності врахування дискурсу архайзації та його конструктивного потенціалу для сучасних візуальних досліджень.

Висновки. У візуальних дослідженнях XX – поч. XXI століття відбувається перехід від мистецтвознавчої парадигми до культурантропологічної. Спостерігається тенденція до утворення балансної моделі візуального у зв'язку з постсучасним синкретизмом теоретичних концепцій та культурних практик. Вона потребує посиленої уваги до індивідуального досвіду, який виступає основою візуальності в умовах руйнування стандартизованих схем розуміння візуального. Окреслені у статті підходи (онтологічно-дихотомічний, текстуально-контекстуальний, постсинкретичний (який узгоджує соціально-комунікативні та феноменолого-герменевтичні теорії)) вбудовано у спектр поліметодології, яка з необхідністю потребує звернення до дискурсу архайзації. Переорієнтація з культури споглядання – на культуру співпричетності, з культури споживання – на культуру творення, обумовлює необхідність вивчення можливостей нових режимів бачення, первинного, до-образного досвіду сприймання та передумов зародження і становлення візуального мислення.

Ключові слова: культурні практики, візуальне і візуальність, візуальний досвід, візуальні дослідження, візуальна культура, архайзація візуальності, режими бачення.

account different points of view and through which you can explain not only the specific features of modern visual culture, but also to predict its development for the future.

The statement of basic materials. The article reveals the patterns of visual research, which are built around the understanding of the concepts of visual and visibility and the specifics of visual experience, which is the core concept of modern theories. Systematization of understanding the phenomenon of visibility historically unfolds within three approaches. The need to study the discourse of archaization and its constructive potential for modern visual research is emphasized.

Conclusions. In visual research of the XX – the beginning of the XXI century there is a transition from the art history paradigm to the cultural-anthropological paradigm. There is a tendency to form a balanced model of the visual in connection with the postmodern syncretism of theoretical concepts and cultural practices. It requires increasing attention to individual experience, which is the basis of visibility in the context of the destruction of standardized schemes of understanding the visual. The approaches outlined in the article (ontological-dichotomous, textual-contextual, postsyncretic (which reconciles socio-communicative and phenomenological-hermeneutic theory)) are built into the spectrum of polymethodology, which necessarily requires recourse to the discourse of archaization. The reorientation from the culture of contemplation to the culture of complicity, from the culture of consumption to the culture of creation, encourages the study of the possibilities of new modes of vision, primary pre-figurative experience of perception and prerequisites for the emergence and formation of visual thinking.

Key words: cultural practices, visual and visibility, visual experience, visual research studies, visual culture, archaization of visibility, modes of vision.

Актуальність теми дослідження. У візуальних дослідженнях ХХ–поч. ХХІ століття чітко прослідковуються два напрями – мистецтвознавчий та культурантропологічний, проте це не висвітлює повноту і глибину вже постсучасних досліджень. Поліметодологія у візуальних дослідженнях створює певне нагромадження теорій і концепцій та потребує систематизації. Постсучасний принцип толерантного “включення усього” у величезний візуальний палімпсест позначився і на теоретичних дискурсах, які також виглядають як своєрідне різомне розгалуження.

Чим ширше розуміється візуальність, тим більше міждисциплінарних контекстів. Вони включають світ (історію медіа, естетизацію зображень, трансформацію образності), людину (візуальний досвід, режими бачення), око (психофізіологію зору та включення її в культурно-історичну динаміку візуальних репрезентацій). Від традицій класичного мистецтвознавства у дослідженнях візуальності відбувся перехід до проблем соціальної історії в 70-ті роки ХХ століття, семіотизації візуального дискурсу в 80-ті роки ХХ ст. та до “пікторіального”, “іконічного”, “афективного” поворотів останньої третини ХХ – поч. ХХІ ст. Якщо говорити про сучасну культурну ситуацію (постпостмодернізму, постсучасності, метамодернізму), то її рефлексія побудована на різних підходах, включає різноспрямовані стратегії і є толерантною до співіснування різних теорій. І це є проблемою, адже виникнення резонансів різних теорій має бути осмислено на базі узагальнюючого дискурсу.

Постановка проблеми. Проблема систематизації візуальних досліджень потребує обґрунтування певних підходів, дослідницьких моделей, які є вагомими не лише в хронологічних (адже у сучасному візуальному дискурсі присутні всі попередні моделі тією або іншою мірою), а й у смислових контекстах постсучасності, як певна методологічна настанова у вивченні візуальних явищ. Новий принцип систематизації має задати проєкцію для майбутніх досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Більшість сучасних дослідників так або інакше намагаються вирішити проблему систематизації візуальних досліджень, адже нові теорії має бути осмислено у контексті попередніх здобутків і у зв'язку з сучасними інтерпретаціями схожих концептів. Більшою мірою до цього схильні представники “пікторіального” (або “афективного”) повороту в візуальних дослідженнях та медіа-археології, які в умовах розпаду традиційного руху від мистецтвознавчих інтерпретацій до культурантропологічних намагаються розглядати більш ширше коло явищ, які раніше не було включено у проблематику візуальних досліджень. Предметом вивчення у міждисциплінарному дискурсі cultural studies стають психологія сприймання образу (Д. Фрідберг, Х. Белтінг, Н. Брайсон, К. Моксі, М. Джей), візуальна соціологія (Х. Фостер, П. Штомпка, М. Баксандалл, К. Батаєва та ін.), візуальність між повсякденністю і мистецтвом (В. Велш, Ж.-Ф. Ліотар, Ж. Рансьєр, Б. Хюбнер, В. Бичков), естетика енвайроменту (А. Берлеант, Т. Орлова, З. Алфьорова та ін.), візуальність у контексті культурних практик (Д. Елкінс, М. Баль, Т. Мітчелл, В. Флюссер, С. Холл), психоаналітичної проблематики (Ж. Лакан, С. Жижек, М. Фуко), феноменолого-герменевтичних концепцій (Ж. Діді-Юберман, Ж.-Л. Марйон, Х.-У. Гумбрехт, Д. Мануссакіс) тощо. Українські дослідники К. Батаєва, О. Павлова, А. Тормахова, Т. Орлова, З. Алфьорова, В. Панченко, Ю. Легенький, Г. Чміль, В. Сидоренко, Т. Злобіна, Г. Вишеславцев вивчають

різні контексти візуальності та “оптики” картини світу в їх єдності з художніми та повсякденними практиками. Продуктивним у пошуку об’єднуючої стратегії є дискурс архайзації, у якому через повернення до витоків культури ми досліджуємо сучасні культурні процеси і резонансні стани між архайкою і постсучасністю (культурна інсценівка” (Л. Іонін, М. Юрій), партиципаційна практика (К. Леві-Брюль, Г. Дженкінс, В. Савчук), “часове розгортання архетипу” (К. Юнг, В. Тернер, А. Ван Геннеп, М. Еліаде), онтологічні питання медіа-археології (В. Беньямін, Р. Дебре, Ф. Кіттлер, Д. Крері), дослідження мімікрійних аспекти візуальності (Р. Кайуа, Ж. Лакан, М. Ямпольський), палімпсестний часопростір візуального, “синкретизм естетичного сприймання” (М. Мерло-Понті, Ю. Легенький, М. Ямпольський, В. Подорога).

Кожен з дослідників пропонує свій методологічний кут зору у вивченні візуальних явищ, спираючись на вже наявні дослідження та акцентуючи увагу на тому або іншому аспекті. Проте поняття культурної практики стає все частіше базовим для поєднання різнорідних концепцій і методологічних настанов.

Метою статті є спроба визначення основних закономірностей систематизації сучасних візуальних досліджень, виходячи зі специфіки змін культурного поля, що потребує обґрунтування збалансованої моделі візуального.

Для досягнення цієї мети потрібно вирішити **наступні завдання**: 1. Окреслити онтологічно-дихотомічний підхід у візуальних дослідженнях як культуру уяви. 2. Визначити культурні умови переходу до текстуально-контекстуальних теорій. 3. Розкрити сутність соціально-комунікаційних та феноменолого-герменевтичних теорій у постсинкретичному підході. 4. Обґрунтувати зв'язок постсинкретичного підходу з дискурсом архайзації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Класична культура уяви розглядає еволюцію зображення через ідею репрезентації та передусім у художньо-естетичній сфері. Мистецтво оригіналу стає смисловим маркером класики. Художня культура в усі часи відображує процеси, які відбуваються в культурі в цілому. Адже художник – це людина, яка “відчуває внутрішню форму культури, форму як закон для усього багатоманітного змісту, як долю конкретної культурної епохи, бачить прояв однієї і тієї ж форми в різних галузях” [9, с. 5]. Різка зміна культурної форми схожа на акт творчості, але чи не є це руйнуванням форми? Як зазначає В. Панченко, “форма культури – не продукт техніки або освіти, це атмосфера духовності даної епохи” [9, с. 5], форма – “концентрований розум епохи, ї тільки досягаючи її внутрішній зміст, людина може себе визначити як творця” [9, с. 5]. Саме тому форма у культурі не руйнується, а може лише себе вичерпати із завершенням певної історичної епохи. Найзагальніші форми – простір і час, – дослідниця визначає, звертаючись до творів Е. Еванс-Прітчарда, А. Леруа-Гурана.

Дискурс уяви і візуального мислення починається з культури видовища, дискурс, “головною умовою здійсненності якого є розділення єдиної реальності на уявлюване (об’єкт) і того, хто уявляє (суб’єкт)” [10, с. 36]. З часів Анаксагора відбувається суттєва зміна моделі бачення, “народжується епоха спостереження, з’являються споглядач і глядач” [10, с. 42]. Отже бачення в класичному розумінні передбачає дистанцію і суб’єктність, а мімезис стає невід’ємною характеристикою достовірності візуального досвіду.

Античний мімезис виступає передусім як відтворення видимого, і в межах класики відбувається рух до романтизму і символізму, в яких об’єктом

наслідування стає сфера невидимого, певні ідеальні принципи. Режими видимого і невидимого співіснують, і в цьому співіснуванні відбувається саме осмислення цих меж. Культурне відкриття камери-обскура дає початок технологіям заміни природного ока. Так, театр, на думку А. Павленка, є ранньою формою відтворення фізичного ока та особливостей фізіології зору в структурі самого театру [10].

Народження культури споглядання стало основою моделі візуального, у якій “все видиме може досягатися як поверхня, в якій і через яку виявляється і стає доступною почуттям людини сутність” [9, с. 9], яка розуміється як “першооснова, що творить видиме” [9, с. 9]. Отже невидиме виявляється у зовнішній видимій поверхні речей, “видиме і невидиме осмислюються разом із зовнішнім і внутрішнім” [9, с. 9]. Первинний зміст культури – еталони, норми, джерела – мають прояв в архетипних символах.

Саме тому перший підхід визначаємо як онтологічно-дихотомічний (Г. Зедльмайр, В. Арсланов, М. Готдінгер та ін.), який окреслює ті дослідження, у яких первинні онтологічні засади є визначальними є основою для методологічних орієнтирів, які застосовуються в оцінці також сучасних явищ і процесів в культурі.

Контекстом візуальних досліджень у цьому підході є поняття окулярцентризму, лінгвоцентризму, картезіанського світогляду, геометричної оптики та асоціативної логіки, суб'єкт-об'єктна парадигма, класична культура уяви. Онтологічно вкорінене око виступає мірилом нормативності як на рівні психофізичного комфорту, так і виникаючих символічних смислів.

Центральними категоріями є і залишаються – достовірність і присутність. Творчими стратегіями – “вчування” та “вживання”. Поява інформаційної культури та віртуального виміру реальності формує дискурс не стільки втрати реальності, скільки різних форм дистанціювання від неї. Цей підхід збагачується культурно-історичним виміром дослідження візуального мислення, методологічною настановою на вивчення історичних форм візуальної репрезентації та їх динаміки.

На початку XIX ст. виникає теорія Гете, теорія бачення, що базується на культурно-історичних засадах, проте яка не була оцінена сучасниками через неприйняття автором математичної картини світу. В ній було закладено інший підхід, ніж в оптиці Ньютона, яка визначала тогочасну оцінку феномену кольору і візуальних явищ. Дискретності науки Гете протиставив світ бачення – “передчуття цілісності”, адже без “огляду цілого остаточно мета не буде досягнута” [5, с. 289], для художника лише узгодження світла і тіні, перспектива й правильний вибір фарб може стати умовою створення досконалої картини.

У межах онтологічно-дихотомічного підходу розвивається філософія симулякру (суспільство споживання Ж. Бодрійяра, теорія ідолів Ж.-Л. Марйона), в якій закладено ідеї втрати сфери ідеального та достовірності сприйняття світу в сучасній культурі.

Цей підхід позначає критика процесів деонтологізації культури та масовізації, як уніфікації бачення справжнього, роздуми над дилемою “видиме – достовірне”, дослідження різних форм “фальшування видимого”. Зникнення аури мистецтва, проголошене ще В. Беняміном стає метафорою вилучення сфери ідеального з процесу людського бачення, що спричиняє відділення фізичного ока від світу бачення і провокує появу певних некомпромісних теорій.

В межах цього підходу важливості набуває розмежування візуального і візуальності. Як зазначає К. Батаєва, візуальне – “це обширне поле зримого, спостереженого, оче-видного” [3, с. 41], а візуальність це вже “конкретно-історичні заломлення візуального, його специфічні модифікації” [3, с. 41]. З часів античності культурне поле обумовлювало бачення, що спиралося передусім на наявне видиме і це завдавало його скопичні режими. Звісно, ці режими були обумовлені світоглядом та міфо-ритуальними практиками з системою заборон і дозволів. Візуальні практики базуються на ідеї готового візуального образу, актуальній присутності, проте джерела якої у минулому (архетип) або у презентизмі теперішнього (стереотип). І форма є лише засобом для розкриття цих джерел, “оживлення” епосу, коли культура підживлюється більшою мірою з минулого.

Обґрунтування другого підходу пов'язане зі зміною ціннісної парадигми культури. Г. Кнабе у статті “Двуєдність культури”, спираючись на семіотичну методологію, говорить про два рухи культури, “рух “вверх”, до відволікання від повсякденних турбот кожного, до узагальнення життєвої практики людей в ідеях і образах, в науці, мистецтві і просвітництві, в теоретичному пізнанні, і рух “униз” – до самої цієї практики” [7, с. 8].

Рух до практики у XX столітті був поступовим і повільним, проте різкий світоглядний злам та “переоцінка цінностей” (С. Керкегор, Ф. Ніцше, А. Шопенгауер, З. Фрейд) позначили специфіку “повороту” до практики. Тим більш, передумовою цього стала поява масової культури тиражування XVII ст. та культура повсякдення XIX століття. У першому напрямі культура “тяжіє до традиції і респектабельності, до професіоналізації діячів, що її створили, до сприймання більш або менш підготовленою аудиторією і в цьому сенсі до елітарності” [7, с. 8]. В межах другого напрямку культура “розчинена в повсякденному існуванні і його емпірії, в матеріально-просторовому і предметному середовищі” [7, с.8].

Другий підхід – текстуально-контекстуальний. Він оформлюється у XX столітті і базується на двох поняттях “текст” і “контекст”. Цей підхід позначається рухом за інноваціями нових форматів культури, вкорінений у семантичній філософії мистецтва (Е. Кассіер, С. Лангер, А. Річардс, Б. Кроче), семіотиці В. Топорова, Ю. Лотмана, філософії екранної культури М. Маклюєна з її технологічним детермінізмом, іконології Е. Панофського тощо. Візуальне мистецтво розуміється як мова, а твір як текст, який треба вміти прочитати і зрозуміти. Сенси починають існувати окремо від онтологічно вкоріненого ока, реальність, – окремо від символічних структур тексту.

Розщеплення у зорі на оптичне – дотичне, актуальне (стиск, згорнення) – потенційне (розгортання) спостерігаємо в культурних практиках і мистецтвознавчих концепціях майже протягом усього XX століття. Це є свідченням деонтологізації зору. Дослідників другого підходу цікавить більшою мірою природа знаків та символів, структура сприйняття з точки зору його процесуальності та адаптації до різних символічних систем. Актуальності набуває проблема взаємовідносин автора, читача і тексту, розкриття семіосфери візуально-інформаційної культури. “Розширення медиа” стає предметом досліджень історії медіа з точки зору технічного вдосконалення, збереження зображення та трансляції образів (Д. Крері, Р. Дебре, К. Гінзбург та ін.). У межах цього підходу розвивається теоретико-інформаційна естетика, увагу дослідників звернено на взаємодію мистецтва і дизайну. У прочитанні

текстів культури особливого значення набуває категорія “код культури”. Розуміння культурного коду як генератора смислів розкривається у роботах Ю. Лотмана, М. Фуко, У. Еко.

Цікаво, що Г. Кнабе виділяє також стан культури, який був у далекому архаїчному минулому людства, “широку полосу історичного розвитку”, де описані вище два реєстри культури ще не було розділено, “складали архаїчні суспільства, життя яких базувалося на міфо-ритуальних практиках. І саме тут між “двома наміченими вище реєстрами культури встановлювались відносини паралелізму, внутрішнього зв’язку і обумовленості” [7, с. 8]. Саме в архаїці повсякденність і сакральність було поєднано і між ними не було “прірви”. Як проєкцію цього стану архаїчного синкретизму, злиття протилежностей вбачаємо у сучасних спробах знайти певний компромісний підхід, який можемо означити як постсинкретичний. Його перспективи вбачаємо у пошуках узгодження між соціально-комунікативними та феноменолого-герменевтичними концепціями.

Соціально-комунікативна гілка оформлюється разом з посиленням уваги до антропологічної проблематики. Тут багато тенденцій, проте “центром уваги стають візуальні практики і теорії погляду” [12, с. 378]. Нову культурну ситуацію Т. Мітчелл називає “повторним відкриттям зображення як комплексу взаємозв’язків між візуальним, інструментами, інститутами, дискурсом, тілами і фігуративністю” [2, с. 12]. Дослідник обґрунтовує думку про “змішані” медіа, тому немає сенсу просто досліджувати локальні медіа. Предметом розвідок має бути розширення меж сприймання в умовах створення штучних віртуальних середовищ (М. Хансен, Т. Мітчелл). Універсалізм медіа стає актуальним у медіа-археологічних дослідженнях В. Ернста, Д. Крері, Е. Хухтамо, К. Марвіна та ін.

З кінця XIX ст., на думку Д. Крері, відбувається перекодування діяльності ока та посилення його концентрації. Поле класичного бачення зникає, адже “імперативи капіталістичної модернізації створювали техніки нав’язування візуальної уважності, раціоналізації відчуття й керування сприйманням. Це були дисциплінарні техніки, які вимагали створення ідеї візуального досвіду як чогось інструментального...” [8, с. 41].

Д. Крері формулює актуальні питання сучасних візуальних досліджень: “Якими є відносини між дематеріалізованою цифровою образністю сьогодення і так званою епохою технічної відтворюваності?...Як саме тіло, зокрема тіло спостерігача, стає складовою частиною нових машин, економик і апаратів – соціальних, лібідинальних чи технологічних? Як суб’єктивність перетворюється на крихку умову взаємодії між раціоналізованими системами обміну й інформаційними мережами?” [8, с. 13]. Виходячи за межі репрезентаційних практик, Д. Крері наголошує на необхідності поглянути на спостерігача як учасника подій “локалізованих у множині інших місць” [8, с. 19].

Дослідження взаємовпливу оптичних і технічних медіа та ефекти, що виникають на їх перетині – завдання, які намагаються вирішити В. Флюссер, Г. Дженкінс, Н. Луман, Р. Дебре. Так, Г. Дженкінс говорить про можливість переживати “всюдисущість” улюбленого героя у різних трансмедійних форматах, на різних платформах. Фандоми, фанфікшн, кіновсесвіти, комікси, лінійки серіалів та мультсеріалів, профілі улюблених персонажів у Facebook, в Instagram і Snapchat створюють гомогенне середовище, що вимагає невинної участі та “невпинно транслює образ героя” [1].

Сучасна візуальна культура пов’язана як зі зміною поля візуального, так

і самих форм бачення. За Ф. Джеймсоном, ми не лише інакше бачимо речі, предмети, людей, але змінюється сам принцип конструювання візуального матеріалу, формується нова образність, “нові типи споживання” у “зміні одних поколінь речей іншими” [6, с. 76]. Так формується новий антропологічний досвід.

У комунікативних версіях акцент ставиться на інтерсуб'єктивності, суб'єкт-суб'єктних відносинах (А. Желл). Дихотомія “світ – глядач” зникає, семантичний простір набуває рис взаємодоповнення, “співбуття” за М. Хайдеггером, “насолоти присутністю” за Х.-У. Гумбрехтом. Фокус сучасних досліджень та “пикторіального” повороту, зміщується в бік розуміння об'єкта як “презентації”, а не “репрезентації” (Х.-У. Гумбрехт, Ж. Діді-Юберман, М. Джей, К. Моксі, Т. Мітчелл, Дж. Елкінс та ін.).

Переосмислення тілесності у процесах візуального сприймання актуалізує проблему амодальності бачення, тобто його опосередкованості не лише зором, а й усім тілом людини, стає основою нового візуального режиму, що дає змогу сприймати об'єкт як такий, що існує в певному часопросторі, а не просто як знак, що ми маємо трактувати лише в певному контексті.

Феноменолого-герменевтичне спрямування візуальних досліджень акцентує увагу на поверненні присутності – “оживленні” світу, суб'єктивному переживанні. Гібридизація образів, поєднання предметності та примарності межує з проблематикою сугестивності візуального, fascinaції, “зачаруванні” (С. Леш, У. Тернер, А. Желл, Д. Преціозі, М. Еліаде), метафориці травми (“зупинений час”, трансово-афективні стани, “вимушене повторення”). Дослідження характеристик зміненої тілесності “дискретності – пластичності”, “прозорості – непроникності для погляду”, “видимого – невидимого”, починаючи з М. Мерло-Понті, й до спроб Ж.-Л. Марйона, Х.-У. Гумбрехта, – це намагання під покривом репрезентації віднайти присутність безпосереднього в ситуації “розладу знаків” – тотального незбігу досвіду і сприйняття. У Ж.-Л. Марйона симулякри, що заважають бачити справжнє, стають джерелом сліпоты в парадоксальній ситуації, коли нам здається, що ми можемо “бачити усе”. Світ сповнений невидимих загроз (віруси, радіація, космічні випромінювання), але “фальшиві” образи Ж.-Л. Марйона ще більш гіпертрофуються у сучасних формах пріапізму (наприклад, естетизації штучного збільшення органів), у селфі-культурі та численних веб-зображеннях. Створюється поліфонічне комунікаційне поле, динамічний медіатекст, “змішана” реальність.

Тому постсинкретичний підхід – інтегративний. У ньому намічено шляхи поєднання соціально-комунікативного і феноменолого-герменевтичного напрямів досліджень. Для цього є усі підстави, адже відбуваються зміни у почуттєвій культурі людини, звернення до архаїчних витоків досвіду, яке пов'язано з увагою до процесу розгортання культурної форми, характеристик первісного мислення – миттєвого, одночасного існування різних часових циклів і текстів, “повернення до витоків”.

Перехід на новий рівень складності оформив дві стратегії – “назад до першообразу” (архетипи) і “вперед до першообразу” (кенотипи). Освоєння конструктивного потенціалу архаїчності відбувається через практики спонтанної імпровізації, як пошуку нових або забутих шляхів синергії людини зі світом як на індивідуальному рівні, так і на колективному.

Ідея “обнуління”, як стан “чистої дошки” пов'язаний з оцінкою культурних процесів крізь призму “розвитку – перерозвитку”, коли через

актуалізацію спрощених архаїчних форм відбувається урівноваження складності моделі культури і ідентичності, повернення онтології світу, до ранніх зародкових форм його сприймання та пізнання.

В класиці “бачення предмета є похідним як від висхідного візуального досвіду, ще не пов’язаного з образотворчою діяльністю, так і від вторинного досвіду зображення предмета у рисунку” [11, с. 94]. Ці два досвіди не суперечать один одному, а підсилюють один одного, роблячи зображення більш речовинним, переконливим. Людина наче заново відкриває предмет в залежності від того, який початковий візуальний досвід отримала від сприймання предмета.

Медіа пропонує нам нові форми досвіду, які ми не знали раніше. Баланс змішується від статичних образів, що мають прообрази, до інтерактивних і динамічних, від класичного мімезису до цифрових образів, які є самодостатніми і їх зв’язок з реальністю не є настільки очевидним.

Повсякденний зоровий досвід зіштовхується зі складними образами візуалізації раніше невидимого (наприклад, у макро- і мікрофотографіях). Говорити про експансію віртуального ми вже не можемо, адже кожен формує (“міксує”) свою власну калейдоскопічну версію реальності.

Сучасна тенденція наближення мистецтва до реальності “впритул” не є однозначною, як зазначає В. Бурлака [4, с. 394]. І хоча реалізм став популярним, у причинах цієї популярності варто розібратися, адже “реалістичною є лише видимість – видимість у бодрійярівському сенсі цього слова, видимість, що здатна заворожувати наш погляд” [4, с. 394]. Фантазматичний реалізм не призводить до формування мистецтва ідеалу в традиційному смислі. У мистецтві актуалізується функція переходу невидимого у розряд видимого і для цього сьогодні є усі засоби.

Симуляційний світ візуалізується у своїй гіперреалістичній достовірності. Картинки, що виглядають більш реальними, ніж сама реальність створюють ситуацію, коли “єдиною доступною розвагою суб’єкта, замкненого у пастці поміж двох видимостей, стає спостереження за тим, як згідно з принципом сполучених посудин фантими перетікають з однієї сцени на іншу” [4, с. 395]. Відбувається вплив на реальність, до якої ми втрачаємо довіру, вона перестає бути висхідною, базовою. Медійна видимість стає ідеалом без відсилання до реальності, а тому досконалим симулякром, який ми насичуємо думками, почуттями, ідеалами.

Медіа в сучасній критиці культури часто сприймається як життя серед фантомів. Афекти, “зачарування”, нумінозний вплив архетипу, трансів стани, згідно з логікою архаїзації необхідні насамперед для того, щоб у зміненому стані свідомості побачити невидиме. Відтак, відбувається саморозкриття видимого, повернення до живого одухотвореного світу. Епіфанія, ієрофанія, кайрос роблять можливим саморозкриття Бога та висхідного першотексту. У палімпсестних нашаруваннях стає можливим прозорість як медіа, так і світу, спроможність бачити невидиме, наприклад, янголів. Постсучасність опановує режим бачення – асимптоматичне (непряме, обхідне) наближення через послідовну мімікрію, яке відбувається через зміну принципу фрагментації в культурі, практики сприймання образу як палімпсестного нашарування, а не лише сукупності розрізнених елементів.

Досвід “одночасного бачення” є природним способом опанувати динаміку коливань між різними образними системами. Амбівалентність бачення представлено відтворенням моделі “коливання між” – енантіодромії,

де немає чіткого розрізнення як основи будь-якої суперечності. Проблему амбівалентності має бути вирішено через взаємодію протилежностей (біг назустріч): стиск – розширення, актуальне – потенційне, оптичне – дотичне, чоловіче – жіноче, реальне – віртуальне. Таке мислення є не стільки відтворенням побаченого, скільки відтворенням присутності.

Переорієнтування з культури споглядання – на культуру співпричетності, з культури споживання, з її спрощеними візуальними схемами площинної повсякденності – на культуру творення, спонукає до вивчення можливостей нових режимів бачення (“утробного”, “палімпсестного”, “утриваленого”) у стратегіях арт-терапії, в мистецькій практиці, у вимірах повсякденності. Феномен пластичного у контексті естетичних практик може розглядатися як настанова “бачення зсередини”, розгортання траєкторії зору від внутрішніх відчуттів.

В художніх практиках останнього століття це збігається з експериментальними пошуками неевклідової геометрії картини, глибинних вимірів палімпсестів, ефектів створення атмосфери та нумінозного впливу архетипів, маневрів медійної мімікрії тощо. Простори “утробного бачення” формують новий різновид естетичної провокації: не “затягування” чи “привласнення”, а “виштовхування” та “відчуження” у видимість існування. При цьому простір на рівні візуальних практик все частіше потрактовують як можливість неможливого пластичного діалогу.

Цікавлять більш не самі образи, а те, як відчуття перетворюється в образ. Це стає підґрунтям нових музейних та дизайнерських практик, арт-терапії у побудові комплексної стратегії формування естетичних уподобань сучасної людини. Зміни культурного поля спонукають до посилення уваги та вивчення мікроестетики. Розвиток біотехнологій створив візуальне поле невидимого, яке має стати видимим. Переходи, перепади, трансформації відбуваються у темпоральності, яка вища або нижча за наш поріг сприйняття. Предметом дослідження стає сам поріг або межа, “зникнення дистанції”, з увагою до тіла й динамічних характеристик простору. Дослідження потребує специфічний режим переходу від репрезентативної моделі енвайроменту до експресивної. Важливим завданням є розкриття особливостей експресії візуального як бачення “на межі” в естетиках фрагменту, енвайроменту, відсутності, спонтанності, акцентування уваги на динамічних аспектах зору.

Новий гедонізм – пошук не просто задоволення, а тривалого задоволення від речі, що можна позиціонувати як форму повернення до класики і далі – до більш ранніх архаїчних форм роздивляння речі. Згадаймо створення священного простору оселі в позитивному екзистенціалізмі О. Больнова та ідею онаслідування (heritagization of space) простору Ю. Тютюнника. Це практики “призупинення часу” (у сенсі його утривалення) в освоєнні ландшафтної форми, що змушує людину відмовитись від освоєння простору як підкорення природи. Перегляд ставлення до простору полягає у визнанні пріоритету його предметності, у визнанні його частиною екосистеми біологічного виду *Homo sapiens*, у сприйманні ландшафту як живого цілого. Нові принципи освоєння простору дозволяють розвивати потребу в культурній предметності, зберігати культуру переживання та пам’ятування, вітальну силу історичного часу.

Творче моделювання середовища стає основою нового антропоцентризму, актуалізує інтерес до “панорамно-історичного бачення світу” (М. Бахтін), до культури енвайроменту, до класичної партиципації

людини з культурою, соціумом і природою.

Отже, все більш очевидним стає те, що нова філософія візуального потребує вивчення історії самої візуальності, дослідження підґрунтя режимів бачення у різних культурних контекстах, вивчення культурних умов видимого і невидимого, прийняття та ігнорування.

У європейській традиції важливості набуває потужне антропологічне, психологічне, історико-культурне підґрунтя вивчення візуальних практик, тому цей плідний полілог уможливорює дослідження режимів бачення як у вузьких культурних контекстах, так і у вимірах медіа-археології.

Висновки. Отже у сучасних міждисциплінарних розвідках постає необхідність більш глибокої рефлексії культурних практик у візуально-антропологічному дискурсі та винайдення системного принципу упорядкування та осмислення візуальних досліджень у контексті культури.

Від рефлексії класичної культури уяви з початку XX століття відбувається перехід до аналізу культури як тексту, проблем онтології культури і сфери ідеального. Сучасні візуальні дослідження, долаючи експансію мистецтвознавчого підходу, набувають злиття з культуральними, антропологічними та психологічними дослідженнями, у яких сфера візуального є виявом почуттєвої культури, яка формується лише у певному контексті життєвого світу.

Спостерігається тенденція до утворення балансної моделі візуального у зв'язку з постсучасним синкретизмом теоретичних концепцій та культурних практик. Вона потребує посиленої уваги до індивідуального досвіду, який виступає основою візуальності в умовах руйнування стандартизованих схем розуміння візуального.

Розширення меж бачення, вирішення проблеми достовірності сприймання світу можливі лише за умов подолання дихотомій зору в напрямі прийняття його амбівалентності, симультанної дифузної взаємодії, в якій висхідним стає поняття візуального досвіду.

Саморозкриття видимого в сучасній культурі як повернення до живого одухотвореного світу відбувається через нові форми “зачарування архетипами” та трансівні стани, коли відбувається освоєння режимів бачення через відродження базових констант чуттєвості, тілесності, комунікації. Вони потребують вивчення, адже саме так стає можливим досягнення смислової логіки культурних процесів, які виходять за межі власне візуальності у проблематику досвіду, який їй передує.

В сукупності окреслені у статті підходи (онтологічно-дихотомічний, текстуально-контекстуальний, постсинкретичний (який формує спільне ідейне поле для соціально-комунікативних та феноменолого-герменевтичних теорій) вбудовано у спектр поліметодології, яка центрується навколо проблематики витоків візуального досвіду як такого. Переорієнтація з культури споглядання – на культуру співпричетності, з культури споживання, з її спрощеними візуальними схемами площинної повсякденності – на культуру творення, спонукає до вивчення динамічних аспектів нових режимів бачення, первинного, до-образного досвіду сприймання та передумов зародження і становлення візуального мислення.

Список використаних джерел:

1. Jenkins, H 2006, *Convergence culture: where old and new media collide*, New York: *New York University Press*, 336 p.
2. Mitchell, W 1994, *Picture Theory*, Chicago: *University of Chicago Press*, 445 p.

3. Батаева, КВ 2014, *Феномен медиа-визуальности: опыт социокультурного анализа*. Диссертация доктора наук, Харьковский гуманитарный университет "Народная украинская академия", Харьков, 465 с.
4. Бурлака, В 2006, "Глобальний реалізм" в українському мистецтві середини 2000-х років, *Нариси з історії образотворчого мистецтва України XX ст. (Електронна копія) : у 2 кн.*, Ін-т пробл. сучас. мистец. АМУ, редкол.: ВД Сидоренко (голова) та ін., Київ: *Інтертехнологія*. Кн. 1: ред.-упоряд О. Авраменко, електрон. текст. дані (1 файл: 305 Мб), Київ: *НБУ ім. Ярослава Мудрого*, 2017, с. 393 – 423.
5. Гете, ИВ 1996, Хроматика, Психология цвета, Москва: *Рефл Бук, Ваклер*, с. 281–349.
6. Джеймисон, Ф 2000, 'Постмодернизм и общество потребления', *Логос*, Москва: *Издательство института Гайдара*, № 4, с. 63–77.
7. Кнабе, Г 2006, 'Двуединство культуры', в кн. *Избранные труды: Теория и история культуры*, отв. ред.: НИ, Кузьменко, Москва: *Летний сад*, с. 7–19.
8. Крэри, Д 2014, Техники наблюдателя. Видение и современность в XIX веке, Москва: *V-A-C press*, 256 с.
9. Панченко, В 1998, Мистецтво в контексті культури, Київ: *ТОВ "Міжнар. фінансова агенція"*, 192 с.
10. Павленко, А 2004, "Театр как "оптический прибор представления", *Человек*, № 1, с. 34 – 42.
11. Розин, В 1996, Визуальная культура и восприятие. Как человек видит и понимает мир, Москва: *Эдиториал УРСС*, 224 с.
12. Элкинс, Дж 2010, Исследуя визуальный мир, Вильнюс: *ЕГУ*, 534 с.

References:

1. Jenkins, H 2006, *Convergence culture: where old and new media collide*, New York: *New York University Press*, 336 p.
2. Mitchell, W 1994, *Picture Theory*, Chicago: *University of Chicago Press*, 445 p.
3. Bataeva, KV 2014, *Fenomen media-vizualnosti: opyt sociokulturnogo analiza (The phenomenon of media visuality: the experience of sociocultural analysis)*. Dissertaciya doktora nauk, *Harkovskij gumanitarnij universitet "Narodnaya ukrainskaya akademiya"*, Harkov, 465 s.
4. Burlaka, V 2006, "Globalnij realizm" v ukrayinskomu mistectvi seredini 2000-h rokiv, *Narisi z istoriyi obrazotvorchogo mistectva Ukrayini XX st. (Elektronna kopiya) : u 2 kn.*, In-t probl. suchas. mistec. AMU, redkol.: VD Sidorenko (golova) ta in., Kiyiv: *Intertehnologiya*. Kn. 1: red.-uporyad O. Avramenko, elektron. tekst. dani (1 fajl: 305 Mb), Kiyiv: *NBU im. Yaroslava Mudrogo*, 2017, s. 393 – 423.
5. Gete, IV 1996, Hromatika, Psihologiya cveta (Chromatics, Psychology of color), Moskva: *Refl Buk, Vakler*, s. 281–349.
6. Dzhejmison, F 2000, 'Postmodernizm i obshestvo potrebleniya (Postmodernism and the consumer society)', *Logos*, Moskva: *Izdatelstvo instituta Gajdara*, № 4, s. 63–77.
7. Knabe, G 2006, 'Dvuedinstvo kultury (The duality of culture)', v kn. *Izbrannye trudy: Teoriya i istoriya kultury*, отв. ред.: NI, Kuzmenko, Moskva: *Letnij sad*, s. 7–19.
8. Kleri, D 2014, Tehniki nablyudatelya. Videnie i sovremennost v XIX veke (Observer techniques. Vision and Modernity in the 19th Century), Moskva: *V-A-C press*, 256 s.
9. Panchenko, V 1998, Mistectvo v konteksti kulturi (Art in the context of culture), Kiyiv: *TOV "Mizhnar. finansova agenciya"*, 192 s.
10. Pavlenko, A 2004, "Teatr kak "opticheskij pribor predstavleniya" (Theater as an "optical performance device")', *Chelovek*, № 1, s. 34 – 42.
11. Rozin, V 1996, Vizualnaya kultura i vospriyatie. Kak chelovek vidit i ponimaet mir (Visual culture and perception. How a person sees and understands the world), Moskva: *Editorial URSS*, 224 s.
12. Elkins, Dzh 2010, Issleduya vizualnyj mir (Exploring the visual world), Vilnyus: *EGU*, 534 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.36(8-9)-3
УДК 141.7:130.2

(НЕ) САКРАЛЬНЕ В МІСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗМІН СУЧАСНОГО МІСЬКОГО ПРОСТОРУ

(NON) SACRED IN THE CITY: THE RESEARCH FEATURES OF CHANGES
IN THE MODERN URBAN SPACE

К. Л. Гуржи

Актуальність теми дослідження. Взаємодія з міським простором лежить в основі нашого буденного життя. Не лише його використання, але й розуміння, присвоєння та наділення цінністю чи надцінністю визначає нас як городян та громадян. Це доводить визнання політичними діячами певних територій (міст) – територіями над якими панує певна ідея, спорідненими з нею, її ретрансляторами й спроби вплинути на них. Міські зміни в свою чергу спричиняють рухливість культурних сенсів відповідно до яких живе та орієнтується людина.

Постановка проблеми. Міська матерія потрібна сучасній спільноті для конструювання світу. Місто перетворюється на образ раціонального світу, створеного людиною. Але якщо універсум для людини опосередковується міським простором та засвоюється через міські структури, постає питання про їх сутність. Окремою лакуною в цьому колі питань про підстави такого світотворення через організацію міського життя є пошук відповіді на питання про те, що саме в міському просторі вказує, фіксує та відбиває уявлення про світ і про себе.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для всебічного розкриття дослідницького завдання (аналізу сакральних сенсів в культурі і суспільстві) вихідними теоретичними працями стали дослідження з семіотики Ролана Барта та Юрія Лотмана, пояснення сакральності в роботах Пітера Бергера та Мірчі Еліаде, розкриття механізмів організації міського простору в роботах Амоса Рапопорта та Спіро Костофа та витлумачення феномену поліцентричності на основі концепції міста як метаколектора Петера

Urgency of the research. Interaction with urban space is at the heart of our everyday lives. It is not just its use, but its understanding, appropriation and giving value or super-value that defines us as citizens and citizens. This proves that politicians recognise certain territories (cities) as territories over which a certain idea dominates, related to it, its retransmitters and attempts to influence them. Urban changes, in turn, cause the mobility of cultural meanings according to which people live and are oriented.

Target setting. Urban matter is needed by the modern community to construct the world. The city becomes an image of a rational man-made world. But if the universe for man is mediated by urban space and assimilated through urban structures, the question of their essence arises. A separate gap in this circle of questions about the foundations of such a universe through the organization of urban life is to find an answer to the question of what it is in urban space that indicates, fixes and reflects representations of the world and the self.

Actual scientific researches and issues analysis. In order to fully develop the research objective (analysis of sacred meanings in culture and society), the original theoretical works were studies on semiotics by Roland Barthes and Yuri Lotman, explanations of sacredness in the works of Peter Berger and Mircea Eliade, disclosure of mechanisms of urban space organisation in the works of Amos Rapoport and Spiro Kostof and interpretation of the polycentric phenomenon based on the concept of the city as metacollector by Peter Sloterdijk.

Practical illustrative material on

Слотердайка.

Практичний ілюстративний матеріал сакралізації в містах дають дослідження Берліну Аляйди Асман, культурних пам'яток Парижу Анрі Лефевра та американської громадянської релігії.

Серед вітчизняних досліджень сакрального простору у різних його співвіднесеннях з міською реальністю вже формується певне дослідницьке підґрунтя в розвідках Ф. Тихомірової, К. Белікової, А. Сорочук.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз проблеми оприявлення культурних сенсів в міському сакральному просторі та унаочнення сучасних процесів сакралізації в місті. Аналізуючи досвід Берліна, Парижа, Нью-Йорка та Індіанapolis спробуємо проілюструвати якого саме перетворення зазнають сучасні міські простори, як відбувається сакралізація міських об'єктів та що стає підставою для такої сакралізації міських просторів. Саме переведення розмови про сакральне в сучасному місті у теоретичну площину та розгляд механізмів сакралізації у першому наближенні стане предметом даної розвідки.

Виклад основного матеріалу. В статті розглянуто феномени сакралізації об'єктів культурної спадщини (коли такі міські об'єкти є "іконами" й частиною символічної ідентичності), роль громадянської релігії в сакралізації об'єктів міського простору (на прикладах Нью-Йоркського простору Ground Zero, меморіалу убитим євреям Європи в Берліні). Акцентовано увагу на своєрідній міграції "релігійної" термінології в повсякденний міський дискурс (використання стійких позначень: ікона міста, місто ікона, "опоганення архітектурної споруди"). Зроблено акцент на гібридності міських просторів та появи множинності міських сакральних центрів.

Висновки. Сакральний каркас сучасного міста складається з сакралізованих об'єктів, які організовують сітку міських координат та допомагають новим

sacralisation in cities is provided by studies of Berlin by Aleida Asman, the cultural monuments of Paris by Henri Lefebvre and American civil religion.

Among the national studies of sacred space in its various correlations with urban reality, a certain research ground is already forming in the studies of F. Tikhomirov, K. Belikov, and A. Sorochuk.

The research objective. The aim of the article is to analyse the problem of identifying cultural meanings in urban sacred space and to illustrate contemporary processes of sacralisation in the city. Analysing the experiences of Berlin, Paris, New York and Indianapolis, we will try to illustrate exactly what kind of transformation contemporary urban spaces are experiencing, how sacralisation of urban objects occurs and what becomes the basis for such sacralisation of urban spaces. It is the translation of the conversation about the sacred in the contemporary city into a theoretical plane and the consideration of the mechanisms of sacralisation as a first approximation that will be the subject of this exploration.

The statement of basic materials. The article examines the phenomena of sacralisation of cultural heritage objects (if such urban objects are "icons" and part of the symbolic identity), the role of civil religion in the sacralisation of urban space objects (using the examples of New York's Ground Zero space, the memorial to the murdered Jews of Europe in Berlin). Emphasis is placed on the peculiar migration of "religious" terminology into everyday urban discourse (use of stable designations: city icon, city-icon, "desecration of an architectural structure"). Emphasis is placed on the hybridity of urban spaces and the emergence of a multiplicity of urban sacral centres.

Conclusions. The sacral framework of the modern city consists of sacralised objects that organise the grid of urban coordinates and help new citizens integrate into the urban field of meaning.

городянам інтегруватися у міське смислове поле. Сучасна сакралізація не зникає, але розділюється, вона може бути охарактеризована як плюральна сакральність, адже місто населене спільнотами, об'єднаними на різних підставах, за різними ознаками і їх сакральне в місті може докорінно відрізнятися від сакрального іншої спільноти. Факти сакралізації сучасного міського простору, вказують на тяглість цього процесу на противагу дослідженням, що схильні говорити про стовідсоткову секуляризацію міського простору. Згадана сакралізація міських ландшафтів, просторів, об'єктів та структур, розглядається нами як перспективна тема, що потребує подальшого детального розгляду.

Ключові слова: сакральний міський простір, сакралізація в місті, філософія міста, культурні цінності.

Modern sacralisation does not disappear, but fragments; it can be characterised as plural sacralisation, because the city is inhabited by communities united on different grounds, on different grounds, and their sacredness in the city can be fundamentally different from that of another community. The facts of sacralisation of contemporary urban space, point to the continuity of this process as opposed to the studies that tend to speak of a one hundred percent secularisation of urban space. The aforementioned sacralization of urban landscapes, spaces, objects and structures, we see as a promising topic that requires further detailed consideration.

Keywords: sacred urban space, sacralisation in the city, city philosophy, cultural values.

Актуальність теми дослідження. Міста виявляються рамкою для всіх сучасних процесів, що перебігають в суспільстві, але міста не просто тло чи майданчик для них, не просто простір для змін. Це доводить визнання політичними діячами певних територій (міст) – територіями над якими панує певна ідея, спорідненими з нею, її ретрансляторами. Такими є приклад спроби збудувати в Каїрі Париж на Нилі, як визнання того, що Каїр – територія західних цінностей та способу життя. Через кілька десятиліть після такої реконструкції на головній площі Каїру – Тахрір відбулася арабська весна. Як стає видно, всі ці міські зміни спричиняють рухливість культурних сенсів відповідно до яких живе та орієнтується людина. Саме переведення розмови про сакральне в сучасному місті у теоретичну площину та розгляд механізмів сакралізації у першому наближенні стане предметом даної розвідки.

Постановка проблеми. Міська матерія потрібна сучасній спільноті для конструювання світу, в тому сенсі, як про це пише Юрій Лотман в есеї “Архітектурний простір”: “з одного боку [організація міського простору], моделює універсум: структура побудованого і обжитого світу переноситься на весь світ в цілому. ... З іншого, він моделюється універсумом: світ, створюваний людиною, відтворює його уявлення про глобальну структуру світу” [7, с. 409]. Місто перетворюється на образ раціонального світу, створеного людиною. Цю світотворчу функцію в контексті міських культурних досліджень розробляють науковиці з Університету Амстердама Керолін Бердсолл, та Симона Калкман через феномен, що позначають терміном “worlding” [11, с. 114]. Цей термін можна перекласти як “світотворення”, він ніби розширює діяльність городян при world-making / створення світу, це більше ніж конструювання світу це процес становлення світу в теперішньому тривалому часі. Дослідниці зосереджуються на тому, як культурні практики створюють світи і на різноманітність форм, яких вони набувають у міського населення по всьому світу відповідно до соціального, політичного та економічного контексту. Але якщо універсум для людини опосередковується міським простором та

засвоюється через міські структури, постає питання про їх сутність. Окремою лакуною в цьому колі питань про підстави такого світотворення через організацію міського життя є пошук відповіді на питання про те, що саме в міському просторі вказує, фіксує та відбиває уявлення про світ і про себе?

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки дослідницьке завдання, поставлене у даній розвідці, має справу з найширшим об'єктом – сакральними сенсами в культурі і суспільстві – вихідними теоретичними теоретичними працями стали класичні дослідження з семіотики Ролана Барта та Юрія Лотмана, пояснення сакральності в роботах Пітера Бергера та Мірчі Еліаде, розкриття механізмів організації міського простору в роботах Амоса Рапопорта та Спіро Костофа та витлумачення феномену поліцентричності на основі концепції міста як метаколектора Петера Слотердайка.

Практичний ілюстративний та наративний матеріал сакралізації в містах дають матеріали ЗМІ та дослідження Берліну Аляйди Асман, культурних пам'яток Парижу Анрі Лефевра та американської громадянської релігії.

Серед вітчизняних досліджень сакрального простору у різних його співвіднесеннях з міською реальністю вже формується певне дослідницьке підґрунтя в розвідках Ф. Тихомірової, К. Белікової, А. Сорочук. В той же час, бракує більш системних теоретичних досліджень міста та сакрального простору.

Метою статті є аналіз проблеми оприявлення культурних сенсів в міському сакральному просторі та унаочнення сучасних процесів сакралізації в місті. Коло питань яке може виникнути при розкритті поставленої мети окреслюється темами наявності сакрального в сучасному місті, проблемою визначення сакральних об'єктів в міському просторі, особливості сакралізованого простору в місті як центрального простору, яким чином можливе сакральне в поліцентричному місті. Саме переведення розмови про у теоретичну площину та розгляд механізмів у першому наближенні стане предметом даної розвідки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сьогоденний характер взаємодії городян з міським простором загалом не є релігійним, а сакральні міські простори носять скоріше гібридний характер (всі мешканці міста мають доступ до цих просторів, але як сакральні такі простори й об'єкти в них сприймається далеко не всіма). Досить буденною є ситуація, коли храм є одночасно місцем взаємодії з сакральним для вірян й просто вражаючою спорудою для туристів. Взаємодія з міським простором лежить в основі нашого буденного життя, й не лише його використання, але й розуміння, присвоєння та наділення цінністю чи надцінністю визначає нас як городян та громадян. Використовуючи оптику соціально-філософських досліджень, перетворення міських просторів, процеси втрати чи набуття міськими об'єктами статусу сакральних – можуть сприйматись як ключ до розв'язання навіть таких масштабних проблем суспільства, як культурний плюралізм, політична маніфестація та політичне мовчання, примирення з історичною пам'яттю та вироблення національної ідентичності. Аналізуючи досвід Берліна, Парижа, Нью-Йорка та Індіанapolisа спробуємо проаналізувати та проілюструвати якого саме перетворення зазнають сучасні міські простори, як відбувається сакралізація міських об'єктів та що стає підставою для такої сакралізації міських просторів.

Сучасна дискусія на тему сакралізації міського простору досі вписується

в діалогічну пару сакральне-секулярне. В якій прибічники погляду на присутність сакрального в повсякденному житті городян апелюють до теорії Мірчі Еліаде, про вічне повернення/відтворення божественного світопорядку в земних формах, через імітацію небесного архетипу через ритуали та повторення дій що вчиняли боги, пращури чи культурний герой. Відповідно до неї, первісна людина вважала простір в якому жила створеним, реальним, зреалізованим лише якщо він був причетним до “символізму центру” поселення, храми, житло стають реальними, оскільки ототожнюються з “центром світу” [14, с. 5-6]. Через це відтворення до реального буття закликається не просто частина фізичної реальності, через ці дії виникає створений та символічно організований людський простір [14, с. 6-11]. Оскільки така організація відбувається за зразком – світ, що нас оточує, міста, святилища – все має позаземні прототипи, що уявляються як проект, зразок чи двійник. Наприклад, середньовічна ідея ідеального міста була пов’язана з уявленнями про образ Небесного Єрусалима і Civitas Dei – як зразка, даного в Святому писанні. Відтворені в містах сакральні архетипи долучали публічні простори до релігійного: Київ і Константинополь називали Новим Єрусалимом; Рим, Трір, Кельн, Майнц, Прага і Страсбург додавали до назви міста в своїх офіційних печатках і документах разом з назвою допис “Sancta Civitas” – Святе місто [5, с. 193].

Інша крайня позиція – це переконання в цілковитій секуляризації сучасних міських просторів. В роботі “Десакралізація простору сучасного міста” обстоюється погляд на місто, як на “простір браку уявлень про священний характер життя та середовище руйнації всіх систем вартостей” [8, с. 96]. Авторка вважає, що мирський град – це повністю десакралізований простір, що втрачає зв’язок із сакральним й позбавляється священних границь які розмиває глобалізація. Тоді єдиним прихистком сакрального стає храм. Секулярний простір витісняє, все профанне, а сакральне виявляється замкненим в релігійних спорудах, звуженим до місць відправлення культу.

Між цими двома полюсами лежать дослідження, що залишають місце для сакрального в місті, але в перетворених формах. Якщо відштовхуватися від розуміння десакралізації міста так, як охарактеризував цей процес Мартін Гайдегер у “Часі картини світу”, то побачимо як вузько зазвичай розуміється сакральне в контексті європейського міста. Ведучи мову про сутнісні характеристики епохи Нового часу, філософ виокремив п’ять явищ, серед яких десакралізація подається у сенсі дехристиянізації. Бо християнство вже не лежить в основі картини світу, воно перетворюється на християнський світогляд. Розхристиянізована безбожна картина світу за Гайдегером, стає полем для історичного та психологічного дослідження міфу [10, с. 42]. Такий підхід залишає місце для сакрального в житті людини, адже воно неявно, вже не прив’язуючись до культових споруд оприявнюється в інших міських структурах. Це можна побачити через відношення людей до тих чи інших просторів, через їх виокремлення при повсякденному використанні, в практиці, в мові, в пам’яті.

Виникає “новий” сакральний простір, який К. Белікова характеризує як поєднання місць особистого всесвіту [4, с. 42], акцентуючи увагу на крипторелігійній сутності поведінки сучасних городян. Сакральне тепер може виявитися у будь-чому, що має символічне значення. Амос Рапопорт зазначає цікаву контрверзу пов’язану з поглядом на сакральне в місті. Дослідник пише про “дві альтернативні системи правил” два різні види простору: абстрактний

геометричний простір та священний простір. Перший, пасує американському середньому заходу, другий – відрізняється від профанного простору, використовуючи якусь космічну модель або прототип, щоб зробити себе придатним для життя. Але знаходить спільний переріз для обох просторів: “обидві вищезгадані просторові категорії являють собою символічний простір. Насправді, абстрактний геометричний простір символізує Америку дев’ятого століття так само, як священний простір стародавнього китайського міста” [19, с. 12-13]. Ця здатність міського простору виступати символом знаходить свій відбиток в міській формі. Окреме коло питань виникає коли ми визначаємо, що саме може бути сакралізоване в місті та на яких підставах. З одного боку, сакральний простір – досі окреслює весь організований упорядкований світ для людини. З іншого боку – сакральні змісти наповнюють цей організований світ маркерами, при взаємодії з ним для людини відкривається його неоднорідність, як про це писав Роже Кайуа щодо потенціалу набувати сакрального значення. Французький соціолог Анрі Лефевр пропонує свій погляд на центральні об’єкти в місті, як на “міські ікони” [6, с. 142-143]. В есеї “Інші Парижі” дослідник пише, що крім практичної ролі монументів організовувати оточуючий простір та зацікавлювати чітко визначені категорії людей, вони набули також іконічної ролі й виступають корисними орієнтирами та символами. Іконою Парижу Лефевр називає Ейфелеву вежу, з якою конкурують Собор Паризької Богоматері, Церква Серця Христового, Тріумфальна арка. Ці ікони змінюють одна іншу й визначають яким є Париж – релігійним містом, військовим містом, політичним містом.

Осібнo стоїть сакралізація на основі національного конститутивного міфу. Цей світоглядний міф пояснює та визначає долю не просто окремих колективів, але всієї нації, він втілюється в просторі кожного міста де живуть її представники, але найбільшій трансформації зазнають простори столиць. Адже столиці – за Фернаном Броделем – такі важливі через першість міської форми в Європейській культурі відносно до держави. Саме тому європейські столиці зосереджують в собі все що може запропонувати цивілізація, навіть зараз вони є самостійними суб’єктами на міжнародній арені. Перенесення з часом сакрального значення з одних об’єктів в місті на інші – може бути описане як “рух сакрального центру”. Наведемо кілька прикладів такої сакралізації та міського простору.

В дослідженні “Священні кола, публічні площі: мультицентричність американської релігії” (“Sacred circles, public squares: the multicentering of American religion”) колектив вчених досліджує поступове перетворення своєрідної геометричної моделі сакрального центру міста як сакрального кола на поліцентричну модель сакрального в місті. Спираючись на релігієзнавчі дослідження просторів американського міста Індіанapolis, в плані якого центром є коло, автори показали це коло сакралізувалося в якості громадського простору та втілювалося у символічне коло з трьох пам’яток що уособлюють Індіанapolis. Ця тріада має найвищий ступінь важливості для мешканців міста: Коло пам’яток (Monument Circle) – планівний центр міста, що оформився як ансамбль пам’ятників, Плаза Військовий меморіал (War Memorial Plaza) та автодром Індіанapolis Мотор Спідвей “Indianapolis Motor Speedway”. Ці три публічні простори “представили внутрішній поштовх до централізації, до уявлення міста як спільного” [13, с. 27-28]. Але дослідники зазначають “ефемерну природу центральності, як культурної, так і фізичної” [13, с. 30], та неоднорідність центрального простору за його утилітарним сприйняттям. Якщо

від початку в міській еліті Індіанapolisа домінував протестантський істеблішмент, який упорядковував простір міста за своїми потребами, в тому числі через зведення високих церков, скупчених навколо центру міста, то згодом місто розцентралізувалося. “До кінця століття влада і могутні люди перемістилися на північ від Кола пам’яток, розтягнувши цей коридор аж до одного з найбагатших передмість країни – Кармела. [Роль] “сакральних” об’єднувачів міста поступово переходили до об’єктів з громадським функціями, таких як пам’ятники Вітчизняної війни та спортивних споруд [13, с. 188-189]. Якщо звернутися до концепції Пітера Бергера щодо ролі релігії в конструюванні соціального порядку, де автор зазначає що соціальний порядок легітимується через віру в наявність сакральних підстав світу і саме відтворення цих підстав в соціальному світі, в. т.ч. і просторово дозволяє бути впевненими що фактично створені “з нічого” уявлення про соціальну реальність є “чимось” – відображенням та імітацією космічного порядку [13, с. 46-47], то виходить що множинність сакральних центрів міста є наслідком змін на рівні ідей, на рівні переконань чим є цей світ.

Іншим прикладом сакралізації міського простору є Берлін з меморіалом убитим євреям Європи в самому центрі столиці Німеччини. Аляйда Ассман пов’язує його зведення з докорінною зміною цінностей, що відбулася у 80-х роках ХХ сторіччя. Дослідниця пише, що “в якості політичного засновницької події Голокост набув останніми десятиріччями характеру громадянської релігії” [1, с. 120]. Тому всі міські простори, що якимось торкаються пов’язаних з цим подій стають незрівнянно важливішими за інші. Такі міські простори локалізують скорботну пам’ять, яка не терпить дискусії й відбиває частину стійких уявлень про світ, “очевидності, які не ставляться під сумнів й не підлягають обговоренню” [1, с. 5]. Навіть Бранденбурзькі ворота, що позначають поєднання двох Берлінів, після падіння стіни, й також виступають своєрідним ієрофанічним (за Еліаде) місцем де сакральне пробивається назовні, не переймають функції найважливішого столичного простору, а більше є туристичним символом.

Схожим чином сакралізувався американський міський простір “Ground Zero” у Нью-Йорку, загалом це позначення досить несподіване, оскільки терміном Ground Zero пояснюють місце яке зазнало вибуху атомної бомби, нульове місце, простір відліку. Американці називають Ground Zero місце на якому стояли вежі-близнюки до теракту 11 вересня 2001 року. Саме 11 вересня в дослідженнях про сакральне в американських містах називають подією, що змінила культуру і націю, Ground Zero було переосмислено як “священний простір”, що впливає на американську ідентичність. Дослідження Ж. Кілд (Jeanne Halgren Kilde) виділяє три контексти значень цього простору: “священна земля”, святість якій надає кров християнських жертв [16, с. 308], ідея відновлення після завданого удару та ідея удару у відповідь за напад [16, с. 307]. Саме поведінка людей відносно цього місця, сприяла осмисленню простору як стихійної святині [16, с. 301], що стверджувала американську громадянську релігію з відповідними ідеями про святість Америки як нації. Існує також і критичний погляд на Ground Zero як сакральний простір. М. Лунд (Martin Lund) визначає його як сакралізоване та інструменталізоване місце для політичних цілей [18, с. 250].

Окремо звернемо увагу на сакралізацію об’єктів культурної спадщини, яка є європейською цінністю та “стражем” міської, й навіть національної, ідентичності. Яскравою ілюстрацією думки можна вважати приклад ставлення

до Тріумфальної арки в Парижі під час протестів руху “жовтих жилетів”, що відбувався у 2018 році у Франції. Окрім соціальних змін ці протести мали також і символічний вимір: десакралізацію підстав, що легітимують владу. Багато великих світових ЗМІ написали про пошкодження Тріумфальної арки першого грудня 2018 року: “насильницької демонстрації навколо могили невідомого солдата” і пошкодженнях статуї Маріанни – символу Французької республіки нарівні з гаслом “Свобода, Рівність, Братерство”. Німецька газета Spiegel назвала цей розгром “найбільшим символічним успіхом “жовтих жилетів” на даний момент” [12] і вказала, що всі попередні протести в Парижі супроводжувалися штурмом Бастилії або площі Республіки, але Тріумфальну арку не чіпали ніколи. Газети вказували, що Президент Макрон, який перебував на той час на Саміті G20 в Буенос-Айресі, по приїзду в першу чергу особисто відвідав Тріумфальну арку, щоб побачити її стан. Згідно з матеріалами ЗМІ, президент Франції так прокоментував подію: “Ніяка мета не виправдовує опоганення, наругу над Тріумфальною аркою” (that the Arc du Triomphe is defiled) [15]. Визначення “опоганення” – відсилає до релігійного словника (як опоганення храму). Така пильна увага символам на тлі погромів, підпалів і грабежів приділяється не просто так. Спираючись на дослідження французького філософа Ролана Барта про “міф праворуч”, де “міф праворуч” – це взаємодія “гнобленої людини” і “гнобителя”, можемо побачити у французьких протестах спробу певного переустрою об’єднуючих символічних сенсів французького суспільства. Барт веде мову про способи прочитання мови міфу, визначаючи його як деполітизоване слово (де політика розуміється як сукупність людських зв’язків, що утворюють реальну соціальну структуру, здатну творити світ). “Гноблений” творить світ, “тому його мова може бути тільки активною, транзитивною (тобто політичною)”. “Гнобитель”, прагне зберегти існуючий світ, його мова повнокровна, нетранзитивна, подібна пантомімі, театральна, це і є Міф. “Мова одного прагне до переробки світу, мова іншого – до його увічнення” [2, с. 118-119]. У наведеній ситуації політична мова – це все те, що роблять “жовті жилети”, а дії влади – це спроба не дати деконструювати міф. Усі наступні протести відбувалися на тлі закритих Лувру і інших значущих публічних місць, доступ до культурної спадщини обмежувала держава. Адже протести в “серці” міста, захоплення Єлисейських полів, графіті на Тріумфальній арці – сприймаються владою як спроби переписування / присвоювання національних символів, бажання змінити тих, хто зараз тлумачить ці символи для народу в якості офіційного органу. Таким чином, сакралізація в місті може бути спричинена відповідністю того чи іншого об’єкта поглядам на долю колективу пануючої політичної ідеології. Може бути унаочненням того, що зберігає колективну ідентичність (в тому сенсі, в якому сакралізується зараз культурна спадщина у Франції як носій цінностей європейської спільноти).

Сакралізація як втілене уявлення про реальність може проглядати в міському профілі, чи міському горизонті, який досліджує Спіро Костоф, й зазначає, що міські орієнтири позначають символ віри городян й особливі досягнення міста [17, с. 254] (ніхто не переплутає якому місту належить горизонт, якщо на ньому буде зображено Ейфелеву вежу, Колізей чи австралійський оперний театр). Якщо зобразити міський горизонт контуром, графічно він нагадуватиме кардіограму, піки якої співпадатимуть з найбільш хвилюючими серце міськими об’єктами.

Для всебічного розкриття проблеми необхідно звернути увагу на

проблему множинності центрів в сучасному місті. Секуляризований міський простір соціальної взаємодії городян вже не стільки тяжіє до чітко визначеного єдиного центру. Сакральне в місті “проривається” в різних його частинах й може бути досліджене відносно до культурних цінностей, що займають місце непорушних релігійних переконань, і ось – сакралізуються культурна спадщина, місця що проживаються через травму колективної пам’яті, місця що забезпечують Поліцентричність відображає культурне різноманіття та є яскравим проявом зміни моноцентричних міст що мали радіальний розвиток (від центру до периферії).

Сучасний німецький філософ Петер Слотердайк констатує схильність урбаністичних передбачень до відходу від фізичної локалізації міських проєктів. Дослідник зазначає, що “є-урбаністика знімає матеріальність та щільність міського простору через безтілесні комунікаційні процеси” [9, с. 666]. Що призводить до формування нового поля дискурсів про місто майбутнього як метаміста, яке супроводжується “романтикою децентралізації та містикою дематеріалізації” [9, с. 666]. В таких розробках тема просторових об’єктів та їх цінність нівелюється. Це призводить до зміни парадигми бачення міста в культурі та суспільстві. Слотердайк визначає місто як “метаколектор”, що гарантує співіснування центрів та не-центрів та “співвідноситься з місцями (організованими просторовими фабрикаціями), в яких люди виявляють або не виявляються можливості для зібрань і використовують або не використовують шанси на комунікацію” [9, с. 666]. В той же час філософ розширює думку до констатації, що така зміна є результатом більш широких сьогоденних світоглядних змін. Слотердайк пише, що спроби по новому досягнути простори метрополій через створення альтернативних аналітичних моделей міст є реакцією на “крах староевропейського централістського раціоналізму” [9, с. 671]. Тобто поява в містах більше ніж одного центру, в тому числі наявність та співіснування кількох сакральних центрів є реакцією на світоглядні зміни в суспільстві і своєчасні дослідження перетворення міських просторів та їх сакралізації в цьому сенсі є своєрідною системою сповіщення.

Висновки. Сакральний каркас міста не є жорстким, а може бути представлений у вигляді ланцюжка сакралізованих об’єктів, які організовують сітку міських координат, допомагають новим городянам інтегруватися у міське смислове поле. Нові сакральні простори справляють такий самий вплив, вони обростають міськими ритуалами, засвоюються городянами та вбудовуються у тканину міського життя. Сучасне місто дає можливість викликати до життя ті сакральні ландшафти, яких потребує та чи інша міська ідентичність.

Сучасна сакралізація не зникає, але роздрібнюється, вона може бути охарактеризована як плюральна сакральність, адже місто населене спільнотами, об’єднаними на різних підставах, за різними ознаками і їх сакральне в місті може докорінно відрізнятись від сакрального іншої спільноти. Але також можна виокремити і домінуючі сакральні символи, які тим чи іншим чином стосуються всіх мешканців міста. Цей процес не відбувається без ритуалізації відносин з ним, саме через традицію, ритуал чи комеморативні практики городянин може взаємодіяти з цим сакральним простором і демонструвати/виявляти його статус.

Факти сакралізації сучасного міського простору, вказують на тяглість цього процесу на противагу дослідженням, що схильні говорити про стовідсоткову секуляризацію міського простору. Адже це б звужувало погляд на сакральне в місті лише до розгляду релігійно забарвлених просторів. Згадана

сакралізація міських ландшафтів, просторів, об'єктів та структур, розглядається нами як перспективна тема, що потребує подальшого детального розгляду. Теоретичні дослідження в цьому напрямку можуть допомогти в прогнозуванні ситуацій перетворення міського простору під час громадських протестів та заворушень й зменшення їхнього конфліктного потенціалу.

Список використаних джерел:

1. Ассман, А 2016, Новое недовольство мемориальной культурой, Москва: *Новое литературное обозрение*, 232 с.
2. Барт, Р 1989, Избранные работы: Семиотика: Поэтика, Москва: *Прогресс*, 616 с.
3. Бергер, П 2019, Священная завеса. Элементы социологической теории религии, Москва: *Новое литературное обозрение*, 216 с.
4. Белікова, КО 2014, 'Сакралізація простору міста в умовах секуляризації', *Вісник ДонНУЕТ: наук. журн. - Донецьк. Серія, Гуманітарні науки*, Вип. 2 (62), с. 66-73.
5. Гуржи, КЛ 2017, 'От Sancta Civitas к Идеальным городам: христианский город на пути к светскости', *Религия и История: материалы V Междунар. науч.-практ. конф., Минск, 20-22 апр. 2017 г.* Минск: Изд. центр БГУ. с. 192-195. Доступно: <<http://elib.bsu.by/handle/123456789/197613>>. [01 Серпень 2021].
6. Лефевр, А 2008, 'Другие Парижи', *Логос: филос.-лит. журн.* № 3 (66), с. 141-147.
7. Лотман, Ю 2010, Архитектура в контексте культуры, Москва: *Фонд "Русский авангард"*, с. 408-420.
8. Сорочук, А 2018, 'Десакралізація простору сучасного міста', *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*, Випуск 21, с. 91-97.
9. Слотердайк, П 2010, Сферы. Плюральная сферология. Том 3. Пена, СПб.: *Наука*, 923 с.
10. Хайдеггер, М 1993, Время и бытие: Статьи и выступления, Москва: *Республика*, 447 с.
11. Birdsall, C & Kalkman, S 2018, 'Making worlds in urban cultural studies', *Journal of Urban Cultural Studies*. – 5:2. pp. 113-23. Available from: <doi: 10.1386/jucs.5.2.113_2>. [01 Серпень 2021].
12. Blume, G 2018, Vive la Trance, www.spiegel.de. Available from: <<https://www.spiegel.de/politik/ausland/gelbwesten-proteste-in-frankreich-emmanuel-macron-kommt-immer-zu-spaet-a-1241562.html>>. [02 December 2018].
13. Bodenhamer, DJ & Farnsley II, AE (eds) 2004, Sacred circles, public squares: the multicentering of American religion, Bloomington and Indianapolis: *Indiana University Press*, 239 p.
14. Eliade, M 1959, The Myth of the Eternal Return trans, New York: *Harper Torchbooks*, 176 p.
15. France protests: What is happening? 2018, www.bbc.co.uk. Available from: <<https://www.bbc.co.uk/newsround/46427610>>. [10 December 2018].
16. Kilde, JH 2011, 'The Park 51/Ground Zero controversy and sacred sites as contested space', *Religions*. 2:4, pp. 297-311. Available from: <doi:10.3390/rel2030297>. [01 August 2021].
17. Kostof, S 1993, The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History, New York: *Bulfinch Press*, 352 p.
18. Lund, M 2017, "Every day is 9/11!": Re-constructing Ground Zero in three US comics', *Journal of Urban Cultural Studies, Volume 4:1&2*, pp. 241-261. Available from: <doi: 10.1386/jucs.4.1-2.241_1>. [01 August 2021].
19. Rapoport, A 1977, 'Human Aspects of Urban Form Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design', *Elsevier Ltd*, 448 p.

References:

1. Assman, A 2016, Novoe nedovolstvo memorialnoj kulturoj (New Discontent with Memorial Culture), Moskva: *Novoe literaturnoe obozrenie*, 232 s.
2. Bart, R 1989, Izbrannye raboty: Semiotika: Poetika (Selected works: Semiotics: Poetics), Moskva: *Progress*, 616 s.

3. Berger, P 2019, *Svyashennaya zavesa. Elementy sociologicheskoy teorii religii* (The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion), Moskva: *Novoe literaturnoe obozrenie*, 216 s.
4. Byelikova, KO 2014, 'Sakralizaciya prostoru mista v umovah sekulyarizaciyi (Sacralization of urban space in terms of secularization)', *Visnik DonNUET: nauk. zhurn.- Doneck. Seriya, Gumanitarni nauki*, Vip. 2 (62), s. 66-73.
5. Gurzhi, KL 2017, 'Ot Sancta Civitas k Idealnym gorodam: hristianskij gorod na puti k svetskosti (From Sancta Civitas to the Ideal Cities: a Christian city on the way to secularism)', *Religiya i Istoriya: materialy V Mezhdunar. nauch.-prakt. konf., Minsk, 20-22 apr. 2017 g. Minsk: Izd. centr BGU*. s. 192-195. Dostupno: <<http://elib.bsu.by/handle/123456789/197613>>. [01 Serpen 2021].
6. Lefevr, A 2008, 'Drugie Parizhi (Other Paris)', *Logos: filos.-lit. zhurn.*, № 3 (66), c. 141-147.
7. Lotman, Yu 2010, *Arhitektura v kontekste kultury* (Architecture in the context of culture), Moskva: *Fond "Russkij avangard"*, c. 408-420.
8. Sorochuk, A 2018, *Desakralizaciya prostoru suchasnogo mista* (Desacralization of the space of the modern city), *Visnik Lvivskogo universitetu. Seriya filos.-politolog.studiyi*, Vipusk 21, c. 91-97.
9. Sloterdajk, P 2010, *Sfery. Plyuralnaya sferologiya*. Tom 3. *Pena* (Foams. Spheres III: Plural Spherology), SPb.: *Nauka*, 923 s.
10. Hajdegger, M 1993, *Vremya i bytie: Stati i vystupleniya* (Time and Being: Articles and Speeches), Moskva: *Respublika*, 447 s.
11. Birdsall, C & Kalkman, S 2018, 'Making worlds in urban cultural studies', *Journal of Urban Cultural Studies*. – 5:2. pp. 113-23. Available from: <doi: 10.1386/jucs.5.2.113_2>. [01 Серпень 2021].
12. Blume, G 2018, *Vive la Trance*, www.spiegel.de. Available from: <<https://www.spiegel.de/politik/ausland/gelbwesten-proteste-in-frankreich-emmanuel-macron-kommt-immer-zu-spaet-a-1241562.html>>. [02 December 2018].
13. Bodenhamer, DJ & Farnsley II, AE (eds) 2004, *Sacred circles, public squares: the multicentering of American religion, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press*, 239 p.
14. Eliade, M 1959, *The Myth of the Eternal Return* trans, New York: *Harper Torchbooks*, 176 p.
15. *France protests: What is happening?* 2018, www.bbc.co.uk. Available from: <<https://www.bbc.co.uk/newsround/46427610>>. [10 December 2018].
16. Kilde, JH 2011, 'The Park 51/Ground Zero controversy and sacred sites as contested space', *Religions*. 2:4, pp. 297-311. Available from: <doi:10.3390/rel2030297>. [01 August 2021].
17. Kostof, S 1993, *The City Shaped: Urban Patterns and Meanings Through History*, New York: *Bulfinch Press*, 352 p.
18. Lund, M 2017, "'Every day is 9/11!': Re-constructing Ground Zero in three US comics", *Journal of Urban Cultural Studies, Volume 4:1&2*, pp. 241-261. Available from: <doi: 10.1386/jucs.4.1-2.241_1>. [01 August 2021].
19. Rapoport, A 1977, 'Human Aspects of Urban Form Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design', *Elsevier Ltd*, 448 p.

ІННОВАЦІЇ В ОСВІТІ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.36(8-9)-4

УДК [372.8::519.7]:378.4+004.77

ВИКОРИСТАННЯ ХМАРО ЗОРІЄНТОВАНИХ ПРАКТИКУМІВ У НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ ІТ-ФАХІВЦІВ

THE USE OF CLOUD-BASED WORKSHOPS IN THE TRAINING OF FUTURE IT PROFESSIONALS

О. М. Маркова
М. В. Мар'єнко

Актуальність теми дослідження. Розкрито вміння та навички, якими повинні оволодіти студенти, що визначені в рамках робочої програми дисципліни "Основи інформаційних технологій". Дистанційна форма навчання є однією з провідних форм навчання в сучасному закладі вищої освіти. В зв'язку з цим актуальність використання хмарних сервісів та хмаро орієнтованих систем не викликає сумніву.

Постановка проблеми. Дистанційна форма навчання у закладах вищої освіти, на сьогодні, є переважною для більшості закладів країни. І, якщо для студентів старших курсів перехід до такої форми навчання не є проблематичним, то студенти початкових курсів стикаються із великими проблемами, пов'язаними із організацією робочого простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переваги хмарних засобів над традиційними та електронними засобами науково доведені С. О. Семеріковим, І. О. Теплицьким, Ю. В. Єчкало, О. М. Марковою, В. М. Соловйов та А. Ю. Ків. Можливості застосування хмарних технологій у навчальному процесі дослідженнях Е. А. Алдахіл (E. A. Aldakheel), С. Н. Булл (C. N. Bull), А. М. Стрюка, О. В. Мерзликіна, С. О. Семерікова та М. В. Попель.

Постановка завдання. Експериментально перевірити ефективність використання Octave Online як хмаро зорієнтованого практикуму.

Виклад основного матеріалу. Розкрито сутність поняття "хмаро

Urgency of the research. The skills and abilities that students must master, defined in the work program of the discipline "Fundamentals of Information Technology", are revealed. Distance learning is one of the leading forms of education in a modern institution of higher education. Therefore, the relevance of using cloud services and cloud-based systems is not in doubt.

Target setting. Distance learning in higher education institutions, today, is preferred for most institutions in the country. And while the transition to this form of education is not a problem for senior students, undergraduate students face major challenges related to the organization of the workspace.

Actual scientific researches and issues analysis. The advantages of the cloud mean over traditional and electronic means have been scientifically proved by S. O. Semerikov, I. O. Teplytskyi, Yu. V. Yechkalo, O. M. Markova, V. M. Soloviev and A. Yu. Kiv. Possibilities of application of cloud technologies in the educational process of researches by E. A. Aldakheel, C. N. Bull, A. M. Stryuk, O. V. Merzlykin, S. O. Semerikov and M. V. Popel.

The research objective. Experimentally test the effectiveness of using Octave Online as a cloud-based workshop.

The statement of basic materials. The essence of the concept of

зорієнтований практикум". Наведені демонстраційні приклади виконання окремих завдань із курсу "Основи інформаційних технологій". Показано, що зміст завдань спрямовано на формування умінь та практичних навичок з програмування для розв'язання практичних завдань і вправ до лабораторних робіт з основ інформаційних технологій. Наведено фрагменти виконання завдань студентами I-го курсу. Встановлено переваги GNU Octave, як допоміжного засобу, що застосовується в чисельних розрахунках. Результати експериментальної перевірки ефективності використання Octave Online як хмаро зорієнтованого практикуму оцінювались за трьох рівневою шкалою. Кожен рівень визначається за переліком відповідних показників.

Висновки. Аналіз експерименту показав, що навчальні досягнення студентів після виконання лабораторних робіт у хмаро зорієнтованому практикумі зросли у порівнянні з їх особистими навчальними досягненнями до початку застосування Octave Online. Зроблено висновки експериментальної перевірки ефективності використання Octave Online як хмаро зорієнтованого практикуму, про зручність та корисність використання даного хмарного засобу у навчанні майбутніх ІТ-фахівців.

Ключові слова: хмарний засіб, хмаро зорієнтований практикум, веб-інтерфейс для GNU Octave, Octave Online, Основи інформаційних технологій, майбутні ІТ-фахівці.

a "cloud-oriented workshop" is revealed. Demonstration examples of individual tasks from the course "Fundamentals of Information Technology" are given. It is shown that the content of tasks is aimed at the formation of skills and practical skills in programming to solve practical problems and exercises for laboratory work on the basics of information technology. Fragments of tasks performed by first-year students are given. The advantages of GNU Octave as an aid in numerical calculations have been established. The results of an experimental test of the effectiveness of using Octave Online as a cloud-based workshop were evaluated on a three-level scale. Each level is determined by a list of relevant indicators.

Conclusions. The analysis of the experiment showed that the students' academic achievements after performing laboratory work in a cloud-oriented workshop increased compared to their academic achievements before the use of Octave Online. The conclusions of the experimental test of the effectiveness of the use of Octave Online as a cloud-oriented workshop, on the convenience and usefulness of the use of this cloud tool in the training of future IT professionals.

Keywords: cloud tool, cloud-oriented workshop, web interface for GNU Octave, Octave Online, Fundamentals of Information Technology, future IT professionals.

Актуальність теми. Вивчення дисципліни "Основи інформаційних технологій" студентами I-го курсу спеціальності 123 – "Комп'ютерна інженерія" неможливе без виконання завдань, в яких передбачається використання інформаційних технологій. Робочою програмою даної дисципліни [8] визначенні вміння та навички, якими повинні оволодіти студенти, зокрема на хмарних засобах акцентується основна увага, оскільки вже відомі та науково доведені [4] їх переваги над традиційними та електронними засобами – повсюдна доступність необхідних електронних освітніх ресурсів; мобільність програм та даних; відсутність суттєвих програмно-апаратних обмежень на використовувані ресурси; опанування хмарних технологій як провідних для ІТ-галузі; відсутність необхідності адміністрування програмного забезпечення для досягнення найвищої продуктивності при використанні систем програмування та ін.; можливість

проведення неруйнівних експериментів у віртуалізованому програмно-апаратному середовищі.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Вагома частка самостійної підготовки у вивченні даної дисципліни (114 годин), упровадження дистанційної форми навчання, пов'язаної з карантинними обмеженнями, обґрунтовують вибір хмарних засобів для навчання майбутніх ІТ-фахівців. Дистанційна форма навчання у закладах вищої освіти, на сьогодні, є переважною для більшості закладів країни. І, якщо для студентів старших курсів перехід до такої форми навчання не є проблематичним, то студенти початкових курсів стикаються із великими проблемами, пов'язаними із організацією робочого простору: рівень технічного обладнання, підключення до Інтернету, налаштування програмного забезпечення тощо. Тому, саме хмарні сервіси, як такі, що успішно функціонують при умові підключення до Інтернету без додаткових вимог до апаратного забезпечення, в ситуації, що склалася, являються актуальними засобами навчання студентів [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Переваги хмарних засобів над традиційними та електронними засобами науково доведені С. О. Семеріковим, І. О. Теплицьким, Ю. В. Єчкало, О. М. Марковою, В. М. Соловійов та А. Ю. Ків [4]. Можливості застосування хмарних технологій у навчальному процесі дослідженнях Е. А. Алдахіл (E. A. Aldakheel) [1], С. Н. Булл (C. N. Bull) [2], А. М. Стрюка [12], О. В. Мерзликіна [10], С. О. Семерікова [10] та М. В. Попель [11]. Аналіз вітчизняних [3, 12, 10, 7] та зарубіжних досліджень щодо можливості застосування хмарних технологій у навчальному процесі [11, 1, 2], сприяв розробці методики навчання студентів технічних університетів основ математичної інформатики з використанням хмарних технологій [4], у роботі використані окремі елементи даної методики, зокрема, класифікація засобів хмарних технологій навчання студентів технічних університетів. Чинне місце у класифікації належить хмаро зорієнтованим практикумам – програмно хмаро зорієнтованим електронним ресурсам, призначеним для формування і закріплення умінь та практичних навичок, використання теоретичних знань для розв'язання практичних завдань і вправ. З огляду на те, що вивчення дисципліни “Основи інформаційних технологій” знайомить студентів, зокрема, із принципами застосування хмарних технологій навчання та формує вміння до використання хмарних веб-додатків, засобом такого хмаро зорієнтованого практикуму обрано Octave Online – веб-інтерфейс для GNU Octave.

Постановка завдання. Експериментально перевірити ефективність використання Octave Online як хмаро зорієнтованого практикуму.

Виклад основного матеріалу дослідження. Octave Online – система для математичних обчислень, що використовує сумісну із Matlab мову високого рівня. Вибір на користь даної системи у порівнянні з Matlab пояснюється наступним: Octave Online не потребує інсталяції, як і будь-який хмарний засіб; мова Octave – синтаксично схожа на мову Cі, підтримує більшість функцій стандартної бібліотеки Cі, а також основні команди та системні виклики Unix, що в контексті вивчення даної мови у рамках дисципліни “Програмування” є зрозумілим з перших спроб виконання завдань до лабораторних робіт. Зміст завдань, у свою чергу, направлений на формування одночасно умінь та практичних навичок на основі теоретичних

знань з програмування для розв'язання практичних завдань і вправ до лабораторних робіт з основ інформаційних технологій.

Робочою навчальною програмою з дисципліни “Основи інформаційних технологій” для студентів спеціальності 123 “Комп’ютерна інженерія” [8] у рамках модуля 3. “Математичні та візуальні програмні середовища” передбачено виконання лабораторних робіт: математичні обчислення з використанням складних формул у математичних програмних середовищах; робота зі змінними, функціями і операторами. Матричні і векторні обчислення; модульне програмування в хмарних математичних середовищах; графічна візуалізація обчислень у хмарних математичних середовищах.

Рис. 1 ілюструє один із етапів виконання завдання, що передбачає роботу в режимі прямих обчислень. З цього рисунку видно, що користувач експериментував зі значеннями, що задані безпосередньо та за допомогою змінних.

```
octave:4> 2+3
ans = 5
octave:5> a=2;b=3;c=a+b
c = 5
>> |
```

Рис. 1. Демонстрація роботи у режимі прямих обчислень

Слід відмітити, що на момент виконання цього завдання, студенти вже мають навички використання лінійних алгоритмів для розв'язку математичних задач з курсу програмування. Тому, дана робота не потребує додаткових роз'яснень; це стосується й інтерфейсу користувача.

На рис. 2, а-б, представлено фрагменти виконання завдань, що демонструють операції з векторами і матрицями. Як це видно з рис. 2, а, завдання матриці можна здійснити як вектор-стовпець та введенням декількох рядків (див. рис. 2, б).

<pre>octave:9> A=[10+2i; 3; 1.2] A = 10.0000 + 2.0000i 3.0000 + 0i 1.2000 + 0i</pre> а	<pre>% введення вектора - стовпця octave:11> A = [10+2i 3 1.2];</pre> б	<pre>% введення вектора по рядкам</pre>
---	--	---

Рис. 2. Демонстрація 2-х способів задання матриці

Рис. 3 ілюструє операції із задання елементів матриць заданого розміру випадковим чином та множення матриці на матрицю.

```

octave:0> H=[0 1; 2 3], D=rand(size(H))
H =
    0    1
    2    3

D =
    0.5897    0.9717
    0.8977    0.8524

octave:13> H*D
ans =
    0.8977    0.8524
    3.8726    4.5006

```

Рис. 3. Демонстрація операцій з матрицями

Також відмітимо, що на момент виконання вище наведених завдань, студенти вже мають навички опрацювання одно-та дво-вимірних масивів (з боку програмування) та матричних обчислень (з боку лінійної алгебри).

Отже, до переваг GNU Octave, як допоміжного засобу, що застосовується в чисельних розрахунках, можна віднести: ліцензію GPL; конкурентноспроможність у порівнянні із платними системами комп'ютерної математики (СКМ), – різні методи обчислювальної математики реалізовані як стандартні функції мови; доступність розширень; сумісність із Matlab; кросплатформеність [5].

Результати експериментальної перевірки ефективності використання Octave Online як хмаро зорієнтованого практикуму, яка була проведена із залученням до експериментальної групи 14 студентів першого курсу наведені у табл. 1.

Таблиця 1. Результати експериментальної перевірки

Дисципліна	Векторні обчислення			Матричні обчислення		
	1	2	3	1	2	3
Програмування	4	5	5	5	8	1
Основи інформаційних технологій	1	7	6	0	8	6

У табл. 1 для оцінювання обрана 3х рівнева шкала [4], якій відповідають такі рівні:

3 – високий

- правильно виконав усі завдання лабораторної роботи та оформив звіт згідно усіх вимог;
- повністю засвоїв навчальний матеріал;
- вміє викласти його своїми словами;
- самостійно підтверджує відповідь конкретними прикладами;
- правильно і докладно відповідає на додаткові запитання викладача.

2 – середній

- допустив незначні помилки не більше ніж в одному завданні лабораторної роботи або при оформленні звіту допустив незначні помилки;
- в основному засвоїв навчальний матеріал;

- допускає незначні помилки при його викладі своїми словами;
 - підтверджує відповідь конкретними прикладами;
 - правильно відповідає на додаткові запитання викладача.
- 1 – низький
- допустив помилки при виконанні у більшості завдань лабораторної роботи, або при оформленні звіту допустив значні помилки;
 - не засвоїв істотну частину навчального матеріалу;
 - допускає значні помилки при його викладі своїми словами;
 - утруднюється підтвердити відповідь конкретними прикладами;
 - слабо відповідає на додаткові запитання.

Значеннями у таблиці є, відповідно, кількість студентів, рівень знань яких оцінено згідно обраної шкали оцінювання.

Аналіз експерименту показав, що навчальні досягнення студентів після виконання лабораторних робіт “змістового модуля №3, у даному хмаро зорієнтованому практикумі зросли у порівнянні з їх особистими навчальними досягненнями до початку застосування даного хмарного засобу. Також підвищився рівень навчальних досягнень з програмування, про це свідчить висока якість виконаних лабораторних робіт на теми “Одновимірні масиви” та “Матриці”.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Розкрито сутність поняття “хмаро зорієнтований практикум”. Обґрунтовано вибір Octave Online. Наведені демонстраційні приклади виконання окремих завдань із курсу “Основи інформаційних технологій”. Показано, що зміст завдань спрямовано на формування умінь та практичних навичок з програмування для розв’язання практичних завдань і вправ до лабораторних робіт з основ інформаційних технологій. Наведено фрагменти виконання завдань студентами I-го курсу спеціальності 123 – “Комп’ютерна інженерія” в процесі вивчення дисципліни “Основи інформаційних технологій”. Встановлено переваги GNU Octave, як допоміжного засобу, що застосовується в чисельних розрахунках. Результати експериментальної перевірки ефективності використання Octave Online як хмаро зорієнтованого практикуму оцінювались за трьох рівневою шкалою. Кожен рівень визначається за переліком відповідних показників. Аналіз експерименту показав, що навчальні досягнення студентів після виконання лабораторних робіт змістового модуля № 3, у хмаро зорієнтованому практикумі зросли у порівнянні з їх особистими навчальними досягненнями до початку застосування Octave Online. Виходячи з того, що в експериментальній групі було застосовано окремі фрагменти методики використання хмарних технологій як засобу навчання основ математичної інформатики студентів технічних університетів [4] – хмаро орієнтовані засоби ІКТ (Octave Online – веб-інтерфейс для GNU Octave), зроблено висновок про те, що саме це стало чинником підвищення сформованості рівня їхніх навчальних досягнень.

Перспективи подальших досліджень полягають в широкому впровадженні методики навчання студентів технічних університетів основ математичної інформатики з використанням хмарних технологій.

Список використаних джерел:

1. Aldakheel, EA 2011, *A Cloud Computing framework for computer science education*. Master of Science thesis, Bowling Green.
2. Bull, CN 2015, *Studios in software engineering education*. Ph.D. thesis, Bailrigg.

3. Markova, OM, Semerikov, SO, Striuk, AM, Shalatska, HM, Nechypurenko, PP & Tron VV 2019, 'Implementation of cloud service models in training of future information technology specialists', in *Proceedings of the 6th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2018)*, ed. AE Kiv & VN Soloviev. Kryvyi Rih, Ukraine, 21 December 2018. Kryvyi Rih : CEUR Workshop Proceedings, vol. 2433, pp. 499-515. Available from: < <http://ceur-ws.org/Vol-2433/paper34.pdf> >. [08 September 2021].
4. Semerikov, S, Teplytskyi, I, Yechkalo, Y, Markova, O, Soloviev, V & Kiv, A 2019, 'Computer Simulation of Neural Networks Using Spreadsheets : Dr. Anderson, Welcome Back', in *Proceedings of the 15th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*, ed. V Ermolayev, F Mallet, V Yakovyna, V Kharchenko, V Kobets, A Kornilowicz, H Kravtsov, M Nikitchenko, S Semerikov, A Spivakovsky. Kherson : CEUR Workshop Proceedings, Volume II : Workshops, vol. 2393, pp. 833-848. Available from: <http://ceur-ws.org/Vol-2393/paper_348.pdf>. [08 September 2021].
5. Wang, M, Chen, Y & Khan, MJ 2014, 'Mobile Cloud Learning for Higher Education : A Case Study of Moodle in the Cloud', *The International Review of Research in Open and Distance Learning*, vol. 15, April, no 5, pp. 254-267.
6. Алексеев, ЕР & Чеснокова, ОВ 2012, *Введение в Octave для инженеров и математиков*. ALT Linux, Москва. Доступно : <http://opds.spbsut.ru/data/_uploaded/books/octave_book.pdf>. [08 Вересень 2021].
7. Кривонос, ОМ & Коротун, ОВ 2018, 'Етапи проектування хмаро зорієнтованого середовища навчання баз даних майбутніх учителів інформатики', *Інформаційні технології і засоби навчання*, № 1 (63), с. 130-145. Доступно : <<https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1866/1299>>. [08 Вересень 2021].
8. Маркова, ОМ 2017, *Робоча навчальна програма з дисципліни "Основи інформаційних технологій" для студентів спеціальності 123 "Комп'ютерна інженерія" / факультет інформаційних технологій*, Програма складена на основі освітньо-професійної програми підготовки бакалавра за спеціальністю 123 "Комп'ютерна інженерія", Кривий Ріг.
9. Маркова, ОМ 2019, *Хмарні технології як засіб навчання основ математичної інформатики студентів технічних університетів*. Дисертація кандидата наук, Криворізький державний педагогічний університет Міністерства освіти і науки України, Державний заклад "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка", Старобільськ.
10. Мерзликін, ОВ & Семеріков, СО 2015, 'Перспективні хмарні технології в освіті', в *Тези доп. наук.-практ. сем. "Хмарні технології в сучасному університеті" (ХТСУ-2015)*. Черкаси, 24 березня 2015 р. Черкаси : ЧДТУ, с. 31-33.
11. Попель, МВ 2017, *Хмарний сервіс SageMathCloud як засіб формування професійних компетентностей вчителя математики*. Дисертація кандидата наук, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України, Київ.
12. Стрюк, АМ & Рассовицька, МВ 2015, 'Використання хмарних технологій у комбінованому навчанні інформатики студентів інженерних спеціальностей', *Вісн. Дніпропетр. ун-ту імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*, № 1 (9), с. 221-226.

References:

1. Aldakheel, EA 2011, *A Cloud Computing framework for computer science education*. Master of Science thesis, Bowling Green.
2. Bull, CN 2015, *Studios in software engineering education*. Ph.D. thesis, Bailrigg.
3. Markova, OM, Semerikov, SO, Striuk, AM, Shalatska, HM, Nechypurenko, PP & Tron VV 2019, 'Implementation of cloud service models in training of future information technology specialists', in *Proceedings of the 6th Workshop on Cloud Technologies in Education (CTE 2018)*, ed. AE Kiv & VN Soloviev. Kryvyi Rih, Ukraine, 21 December

2018. Kryvyi Rih : CEUR Workshop Proceedings, vol. 2433, pp. 499-515. Available from: <<http://ceur-ws.org/Vol-2433/paper34.pdf>>. [08 September 2021].
4. Semerikov, S, Teplytskyi, I, Yechkalo, Y, Markova, O, Soloviev, V & Kiv, A 2019, 'Computer Simulation of Neural Networks Using Spreadsheets : Dr. Anderson, Welcome Back', in *Proceedings of the 15th International Conference on ICT in Education, Research and Industrial Applications. Integration, Harmonization and Knowledge Transfer*, ed. V Ermolayev, F Mallet, V Yakovyna, V Kharchenko, V Kobets, A Kornilowicz, H Kravtsov, M Nikitchenko, S Semerikov, A Spivakovsky. Kherson : CEUR Workshop Proceedings, Volume II : Workshops, vol. 2393, pp. 833-848. Available from: <http://ceur-ws.org/Vol-2393/paper_348.pdf>. [08 September 2021].
5. Wang, M, Chen, Y & Khan, MJ 2014, 'Mobile Cloud Learning for Higher Education : A Case Study of Moodle in the Cloud', *The International Review of Research in Open and Distance Learning*, vol. 15, April, no 5, pp. 254-267.
6. Alekseyev, YeR & Chesnokova, OV 2012 *Vvedeniye v Octave dlya inzhenerov i matematikov (Introduction to Octave for engineers and mathematicians)*, ALT Linux, Moskva. Available from: <http://opds.spbsut.ru/data/_uploaded/books/octave_book.pdf>. [08 September 2021].
7. Kryvonos, OM & Korotun, OV 2018, 'Etapy proektuvannya khmaro zoriyentovanoho seredovyshcha navchannya baz danykh maybutnikh uchyteliv informatyky (Stages of designing a cloud-oriented learning environment for databases of future computer science teachers)', *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya (Information technologies and learning tools)*, no.1(63), pp.130-145. Available from: <<https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/1866/1299>>. [08 September 2021].
8. Markova, OM 2017, *Robocha navchal'na prohrama z dystsypliny "Osnovy informatsiynykh tekhnolohiy" dlya studentiv spetsial'nosti 123 "Komp'yuterna inzheneriya" (Working curriculum in the discipline "Fundamentals of Information Technology" for students majoring in 123 "Computer Engineering") / fakul'tet informatsiynykh tekhnolohiy*, Prohrama skladena na osnovi osvitu o-profesiynoyi prohramy pidhotovky bakalavra za spetsial'nistyu 123 "Kompyuterna inzheneriya", Kryvyi Rih.
9. Markova, OM 2019, *Cloud technologies as a means of teaching the basics of mathematical informatics to students of technical universities (Cloud technologies as a means of teaching the basics of mathematical informatics to students of technical universities)*. Ph.D., Kryvyi Rih State Pedagogical University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Luhansk Taras Shevchenko National University State Institution, Starobilsk.
10. Merzlykin, OV & Semerikov, SO 2015, 'Perspektyvni khmarni tekhnolohiyi v osviti (Promising cloud technologies in education)', in *Tezy dop. nauk.-prakt. sem. "Khmarni tekhnolohiyi v suchasnomu universyteti" (KHT-SU-2015) (These add. scientific-practical family "Cloud technologies in a modern university" (KhTSU-2015))*. Cherkasy, 24 March 2015. Cherkasy : CHDTU, pp. 31-33.
11. Popel, MV 2017, *Khmarnyy servis SageMathCloud yak zasib formuvannya profesiynykh kompetentnostey vchytelya matematyky (Cloud service SageMathCloud as a means of formation of professional competences of the teacher of mathematics)*. Ph.D., Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAES of Ukraine, Kyiv.
12. Stryuk, AM & Rassovytska, MV 2015, 'Vykorystannya khmarnykh tekhnolohiy u kombinovanomu navchanni informatyky studentiv inzhenernykh spetsial'nostey (The use of cloud technologies in the combined teaching of computer science to engineering students)', *Visn. Dnipropetr. un-tu imeni Al'freda Nobelya. Seriya: Pedahohika i psykholohiya (Bulletin of Alfred Nobel University of Dnepropetrovsk. Series : Pedagogy and psychology)*, vol. 1, no. 9, pp. 221-226.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.36(8-9)-5
УДК 372.011.31:792

ТЕАТРАЛЬНА ПЕДАГОГІКА У ПІДГОТОВЦІ ДО СЦЕНІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СТУДЕНТІВ - МАЙБУТНІХ АКТОРІВ

THEATRICAL PEDAGOGY IN PREPARATION FOR THE STAGE SKILLS OF FUTURE ACTORS STUDENTS

Л.В. Артемова

Актуальність теми дослідження. Демократичні перетворення в Україні принципово і поступально вносять зміни у сферу освіти і життєдіяльності підрастаючих поколінь. Особливої гуманістичної трансформації потребує підготовка студентів творчих професій. У період здобуття професійних компетентностей у ЗВО майбутнім акторам необхідне педагогічне спрямування їх учбової діяльності, засноване на демократичних і гуманістичних засадах педагогіки співробітництва. Саме цей підхід сприятиме розкриттю й реалізації здібностей і талантів молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У підготовці студентів до сценічної майстерності нині використовуються чималі надбання вітчизняних і зарубіжних класичних і модерних театральних та кіно-шкіл (М. Кропивницький, В. Немирович-Данченко, О. Довженко, К. Станіславський), інноваційних технік хореографічного мистецтва (О. Коваленко, О. Мерлянова, О. Таранцева та інші).

Постановка проблеми. Театральна педагогіка, як творчий рівень педагогічної діяльності, містить чимало складових, які забезпечують високу результативність педагогічних зусиль викладача і творче успішне опанування студентами професійними компетенціями. Вважаю гідними дослідження стилі викладання педагога, які визначають ефективність будь-яких методів і технік навчання викладачем і учіння студентом.

Виклад основного матеріалу. У даному дослідженні розглянуто переваги і прорахунки основних 3-х

Urgency of the research. Democratic transformations in Ukraine are fundamentally and progressively making changes in the sphere of education and life of the younger generations. The training of students of creative professions needs a special humanistic transformation. During the period of acquiring professional competencies in higher educational institutions, future actors need a pedagogical direction of their educational activity, based on democratic and humanistic principles of pedagogy of cooperation. It is this approach that will contribute to the discovery and realization of the abilities and talents of young people.

Actual scientific researches and issues analysis. In the process of students preparing for stage skills, the considerable achievements of domestic and foreign classical and modern theater and film schools, innovative techniques of choreographic art are now used, such as M. Kropyvnytskyi, V. Nemyrovych-Danchenko, O. Dovzhenko, K. Stanislavskyi, O. Kovalenko, O. Merlianova, O. Tarantseva and others.

Target setting. Theatrical pedagogy, as a creative level of the pedagogical activity, contains many components that ensure high effectiveness of pedagogical efforts of the teacher and creative successful mastery of professional competencies by students. I consider it worthy of researching the teaching style of the teacher, which determines the effectiveness of any methods and techniques of teaching by the teacher and teaching by the student.

The statement of basic materials. This study examines the advantages and disadvantages of the main 3 styles of

стилів викладання: авторитарного, демократичного, ліберального. Для з'ясування їх доцільності з точки зору студентів їм запропоновано обрати той стиль, який допомагає їм успішніше оволодіти професійними компетенціями сценічної майстерності. Оскільки демократичний стиль обрала переважна більшість студентів, то подальший перетворюючий експеримент проводився зусиллями викладачів переконаних у доцільності даного стилю, які звично дотримувалися його у роботі зі студентами. В центрі їх уваги й діяльності поставлені завдання: дотримуватися суб'єкт – суб'єктної взаємодії у навчанні студентів акторському і хореографічному мистецтву; застосовувати усі методи, технології, тренінги, дотримуючись вказаної взаємодії; для організації партнерських взаємин викладача зі студентами відповідно використовувати вербальні і не вербальні техніки театральної педагогіки, позитивні емоційні засоби виразності; усі тренувальні вправління проводити так яскраво, щоб студенти мали від них задоволення.

Висновки. В результаті дотримання викладачами демократичного стилю взаємодії зі студентами підвищився їх рівень ставлення до цього стилю. У контрольному експерименті виявилось лише декілька студентів – прихильників інших стилів взаємодії. Позитивно змінився і характер взаємодії студентів і викладачів: їх ділові стосунки стали менш формальними, не напруженими, емоційно забарвленими. З'явилося більше позитивних емоцій у спілкуванні, зацікавленої підтримки акторських досягнень, вболівання за успіх кожного студента.

Отже запровадження і постійне підтримання демократичного стилю взаємодії викладача зі студентами у процесі навчальної театральної діяльності підтвердило його позитивний вплив як на розвиток сценічної майстерності у студентів,

teaching: authoritarian, democratic, liberal. To find out their relevance from the students' point of view, they are asked to choose the style that helps them to more successfully master the professional competencies of stage skills. Since the democratic style was chosen by the vast of students majority, the further transformative experiment was carried out by the efforts of teachers convinced of the expediency of this style, who habitually adhered to it in working with students. The focus of their attention and activities are: to adhere to the subject - the subject interaction in teaching students acting and choreography; apply all methods, technologies, trainings, adhering to the specified interaction; to organize the teacher's partnership with students, respectively, to use verbal and non-verbal techniques of theater pedagogy, positive emotional means of expression; conduct all training exercises so brightly that students have fun with them.

Conclusion. As a result of teachers' adherence to a democratic style of interaction with students, their level of attitude to this style has increased. In the control experiment, only a few students appeared - supporters of other styles of interaction. The nature of the interaction between students and teachers has also changed positively: their business relations have become less formal, not tense, emotionally colored. There were more positive emotions in communication, interested in supporting acting achievements, cheering for the success of each student.

Thus, the introduction and constant maintenance of a democratic style of interaction between teachers and students in the process of educational theatrical activities confirmed its positive impact on the development of stage skills in students and the overall creative atmosphere in the student group.

так і на загальну творчу атмосферу у студентській групі.

Ключові слова: викладач, студент, театральна педагогіка, актор, сценічне мистецтво, творчість, хореографія, стиль взаємодії, авторитарний, демократичний, ліберальний, емоції, спілкування.

Keywords: teacher, student, theater pedagogy, actor, performing arts, creativity, choreography, style of interaction, authoritarian, democratic, liberal, emotions, communication.

Актуальність теми дослідження. Сучасна концепція гуманізації і демократизації освітнього процесу у ЗВО має складати основу педагогічної діяльності викладачів усіх навчальних дисциплін. Саме загальноприйнятний людський підхід до студентів забезпечить подвійний результат: по-перше, оптимізацію набування студентами професійних компетенцій, по-друге, виховання нової генерації фахівців, які мислять, відчують, діють в особистому житті і професійній діяльності за сучасними підходами і вимогами глобального співробітництва і співіснування суспільства.

Повсякчасна демократична атмосфера навчально-виховного процесу, гуманістичні, партнерські взаємини між викладачем і студентами важливі для розкриття інтелектуального потенціалу у підготовці фахівців різних професій. Вказані фактори особливо значимі для виявлення творчих здібностей студентів, які готуються до творчих професій. Саме такий стиль взаємин допомагає викладачам уникнути примусу, а студентам – напружити, пробуджує виявлення і розкриття творчого потенціалу кожного майбутнього актора театру і кіно. Однак про вказані загальнолюдські демократичні підходи фактично не йдеться у практичній підготовці майбутніх митців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичний аналіз наукових джерел виявив широкий діапазон питань, які досліджувалися з метою поліпшення якості і результативності викладацької діяльності у процесі різнобічної підготовки майбутніх акторів. Це перш за все авторські системи і методики розвитку акторського мистецтва вітчизняних і зарубіжних митців театру і кіно (М. Кропивницький, В. Немирович-Данченко, О. Довженко, К. Станіславський, В. Мейєрхольд, А. Чехов та інші). Численні дослідження і авторські практичні постановки їх сучасних послідовників за вказаними класичними системами розширили діапазон творчих знахідок.

Постійно відбувається взаємозбагачення таких галузей як акторська і педагогічна діяльності, оскільки в їх основі чимало ідентичних закономірностей. Спільним у цих галузях є об'єкт їх діяльності: слухач – глядач. Відмінним є продукт – максимально образно і емоційно поданий зміст пізнавальної інформації актором і в основному раціонально й, на жаль, менш емоційно і образно поданий зміст навчальної інформації педагогом. З огляду на останнє у результаті низки досліджень виникла і почала розвиватися така галузь як театральна педагогіка. Її здобутки адаптовані у галузь – педагогічну майстерність, збагатили й розширили, зокрема, техніку і технологію учителя (А. Макаренко, І. Зязюн [6], Ш. Амонашвілі, В. Абрамян [1]), вихователя ЗДО (Л. Загородня і С. Тітаренко) [5]. Велась пошуки порівняння з театальною грою ігор дошкільників (Л. Артемова) [2]. В свою чергу дзеркально збагачувалася на основі психологічних і педагогічних закономірностей теорія і практика театально-виконавської та викладацької діяльності (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, П. Якобсон, А. Алексюк,

В. Бондар, Л. Лук'янова, Л. Артемова та інші). Саме педагогічна діяльність викладача різних галузей акторського мистецтва потребує збагачення сучасними прогресивними педагогічними концепціями, відповідними теоретичними напрацювання й методичними знахідками.

Поряд з дотриманням основних дидактичних закономірностей у підготовці акторів залишилось чимало не врахованих особистих проблем актора, які виникають у процесі розкриття й становлення його індивідуальності, опанування технікою і технологією сценічної майстерності у співпраці з викладачами. Нез'ясованість таких проблем знижує можливості розкриття індивідуальності кожного студента у процесі його творчого зростання.

Постановка проблеми. У навчальних програмах для підготовки актора основна увага правомірно приділяється опрацюванню акторської майстерності шляхом різноманітних тренінгів за класичними і сучасними системами (О. Рудницька [11], Д. Козачковський [8], Е. Сараб'ян [12] та інші). Одним із аспектів розвитку акторської майстерності є опрацювання музичних і хореографічних умінь майбутнім актором (О. Голдрич [4], Сяо Чжан [13]). Поряд з цим з'являються і дослідження, які доводять прогресивну роль педагогічних способів у організації акторської і хореографічної діяльності студентів. Зокрема, О. Коваленко [7] визначає дидактичні основи музичної компетентності з хореографії у майбутніх фахівців; О. Мерлянова [10] веде пошук дистанційних методів і прийомів навчання у системі підготовки хореографів; О. Таранцева [14] використовує засоби українського народного танцю задля формування фахових умінь майбутніх учителів хореографії. Вказаний перелік не вичерпує усіх аспектів педагогічних впливів у процесі вдосконалення тілесного апарату майбутнього актора. Все ж не достатньо вивченими залишились психолого-педагогічні аспекти навчальної взаємодії між викладачем і студентом – майбутнім актором.

У навчальній роботі з людьми творчих спеціальностей важливо дотримуватися низки педагогічних умов, які допомагають створити невимушену і творчу атмосферу в процесі навчальних занять в цілому і під час тренінгів зокрема. Вважаю, такою провідною умовою суб'єкт-суб'єктну взаємодію між викладачем і студентом. В. Ягупов розглядає учня (студента) як "суб'єкта у процесі буття, де буття творить суб'єкта, а суб'єкт творить буття, змінюючи його і відповідно сам змінюючись як його суб'єкт" [15, с. 272-273]. Отже в діалектичній взаємодії у процесі навчально-пізнавальної мистецької діяльності студент стає суб'єктом тобто потенційно готовим до само актуалізації, самовизначення, саморозвитку і самореалізації у акторській і хореографічній діяльності, змінюючи способи її презентації. А ставши суб'єктом цієї діяльності майбутній митець змінює дійсність і першочергово себе як індивідуальність і особистість. Задля таких змін необхідне оновлення змістового компоненту і його гуманітаризації, перебудови технології та її гуманізації і демократизації, зміни методики діяльності педагога та розширення у ній технології співробітництва, коригування навчально-пізнавальної акторської і хореографічної діяльності студентів як суб'єктів начального процесу.

Суб'єктність кожної особистості уже з дитинства давно прийнята в теорії і практиці демократичних країн Західної Європи (Н. Мельник, Л. Артемова та інші [9]). Психологічною основою суб'єкт – суб'єктної взаємодії вважаю теоретичну позицію І. Бека [3] сприйняття індивіда, особистості

такою як вона є, розуміння і прийняття її в усіх проявах. Розглянуті теоретичні демократичні й гуманістичні позиції склали концептуальну основу даного дослідження.

Виходячи з вищевикладеного визначена мета: опрацювати способи театральної педагогіки доцільні в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладача зі студентами задля творчого опанування ними акторською майстерністю.

Завдання:

- з'ясувати пріоритетні стилі взаємодії викладача зі студентами шляхом їх виборів;

- розробити методику театральної педагогіки, адекватну пріоритетному стилю навчальної взаємодії викладача зі студентами, обраному останніми.

Методи дослідження. На етапі пошукового експерименту застосовувався метод вибору студентами серед 3-х відомих їм стилів взаємодії викладачів зі студентами: авторитарного, демократичного, ліберального. На етапі перетворюючого експерименту використовувалась методика демократичного стилю взаємодії і спілкування зі студентами у процесі їх професійно зорієнтованих занять. На етапі підсумкового контрольного експерименту студентам запропоновано повторний вибір серед вказаних стилів взаємодії і спілкування з викладачем.

Виклад основного матеріалу. Першочерговим для налагодження викладачем суб'єкт-суб'єктної взаємодії зі студентами є його стиль викладання під час показу, пояснення, демонстрації певних елементів сценічної майстерності: рухів, дій, емоційного супроводу виконавських засобів акторського і танцювального мистецтва. Таку взаємодію забезпечує певний стиль або навпаки - не створює інший стиль взаємодії викладача зі студентами.

Розрізняють декілька стилів взаємодії. Розглянемо 3 основні стилі: авторитарний, демократичний, ліберальний, які найчастіше домінують у роботі викладачів зі студентами. Вважаю ці стилі вирішальними у передачі студентам акторських, хореографічних умінь і творчому оволодінні ними студентами мистецьких професій.

Нагадаємо, авторитарний стиль - це стиль диктату викладача. Він розглядає студента як пасивного і скрупульозного виконавця його вимог, класичних зразків, еталонів, шаблонів шляхом систематичних тренінгів. Під наглядом такого педагога практичні уміння мають бути доведені до автоматизму. Дочасно студент фактично не в праві проявити ініціативу, самостійність. А вихід на власну творчість йому обіцяють як далеке майбутнє.

Критично оцінюючи даний стиль взаємодії, виникає питання: чи з'явиться така омріяна творчість у виконавця, зарегламентованого у межах завчених дій і шаблонів поведінки? Чи доцільніше водночас створювати і митця, і виконавця?

З такими міркуваннями звертаюся до демократичного стилю. Цей стиль ґрунтується на глибокій повазі до особистості кожного студента - талановитого чи не особливого з першого погляду. Основою демократичного стилю є довіра до кожного студента, віра у його не пересічність і індивідуальність, орієнтація і спрямування на саморозкриття, самоорганізацію, самоуправління як окремої особистості і члена творчого колективу. На мій погляд саме цей стиль і є принципово важливим для

виращування творчої особистості, митця будь якого спрямування.

А чи відповідатиме цим вимогам ліберальний стиль взаємодії викладача зі студентами? Адже для нього характерне не втручання, відсутність сталих вимог, не визначеність позиції педагога, самоплив забаганок не досвідчених і не вмілих студентів. Виникає питання: чи справляться необізнані студенти з наданою їм і неконтрольованою свободою самореалізації?

У практиці вузівського викладання з академічною групою працюють викладачі усіх описаних вище стилів. Тому студенти мають змогу практично познайомитися з кожним з цих стилів взаємодії, спробувати себе у навчанні й творчій роботі за кожним з них.

Щоб з'ясувати, як студенти здатні реалізуватися у роботі з викладачами різних стилів, їм запропоновано обрати стиль, який їм допомагає найкраще опановувати обрану професію актора і, зокрема, оволодіти важливими для цього хореографічними уміннями. Результати опитування 121 студента наведені у таблиці 1.

Таблиця 1

Вибір студентами стилю взаємодії викладача

Стилі взаємодії викладачів	Авторитарний	Демократичний	Ліберальний	Разом
Вибір студентів	23	86	12	121

Аналіз таблиці 1 виразно демонструє, що студенти обрали як пріоритетний стиль навчальної взаємодії викладача - демократичний стиль. Саме він поєднує достатню вимогливість викладача до студентів з розумінням їх індивідуальності, поваги до властивих кожному початківцю особливостей самовираження у відтворенні базових засобів виразності. Демократична взаємодія викладача сприяє розкриттю студента, допомагає зробити бажаними навіть складні й тривалі вправлення.

Студенти пояснюють свій вибір тим, що викладач демократичного стилю працює з кожним студентом зокрема, розуміючи його і знаючи його природні особливості. Кожен студент наводить приклади розмов з викладачем, які ілюструють їх взаєморозуміння, активність кожного під час обговорення завдання в цілому і окремих його складових. Вони відзначають зацікавленість викладача пропозиціями і власними знахідками кожного студента у виконанні акторських і хореографічних вправ, ініціативи під час створення певного образу, стилю поведінки персонажа. Студентам подобаються способи і форми спілкування з ними демократичного викладача, як старшого товариша, співпрацівника у пошуках природної виразності, способів зображення, творення образу театрального героя. Студенти відмічають позитивні способи впливу і підтримки їх зусиль викладачем: заохочення, поради, здивування творчими знахідками, підтримка їх і допомога у реалізації, радість за успішний результат, визнання досягнень. Водночас вони пишаються покладеною на них відповідальністю, намагаються її виправдати і самотійно докладають чимало зусиль для досягнення поставленої мети у розв'язанні творчого завдання. Все це спонукає студентів свідомо докладати зусиль, самотійно й наполегливо працювати, відшліфовуючи і творчо вдосконалюючи виконавські уміння. Вважаю, що цим не обмежується результат їх діяльності. Адже така самотійна, мистецька

діяльність, розвиваючи особистість в цілому, готує її до вирішення нових творчих завдань.

Деяким студентам потрібні, на їх думку, все ж посилені вимогливість викладача до точності й філігранного виконання деяких сценічних і хореографічних рухів, поз, виразів тощо. Саме тому вони обрали авторитарний стиль, як пріоритетний. Дехто з них вважає, що самі вони не спроможні мобілізувати себе на самостійну творчу діяльність. Вони сподіваються на повсякчасний контроль і підказки викладачів. Декому навіть подобається їх вимогливість висловлена у спокійній, врівноваженій формі. Інші потребують дозованої поетапної подачі й відпрацювання завдання. Вони не наважуються створювати власні варіанти дій, старанно дотримуючись окреслених викладачем меж і вимог у тренувальних вправах. Певний шаблонний результат досягається під постійним контролем викладача. Але залишені сам на сам із творчим завданням, вихованці авторитарного стилю виявляються безпорадними, нервують, поведуться невпевнено, тривожно, не відчувають відповідальності за виконання поставленого завдання.

І лише окремі студенти обрали викладачів з ліберальним стилем. Студентам здавалось, що саме ліберальний стиль (зовні схожий на демократичний) дозволить їм діяти творчо (за їх словами “на власний розсуд”). Вони висловлювали сподівання, якщо їм не заважатимуть, то найповніше реалізуються. При цьому майбутні актори особливо не дбали про вдосконалення власної техніки. Не втручання ж ліберального викладача не стимулювало і не спрямовувало активність студентів до роботи над помітними зі сторони погрішностями й недоліками. Завищена ж самооцінка студентів заважала їм адекватно оцінити власні здобутки й промахи. Відсутність у ліберального викладача чітко окресленої програми, завдань, визначених індивідуально для кожного зі студентів, неухважність до їх самостійної роботи і, в цілому байдужість до уповільнених темпів їх творчого зростання призводить до самопливу і некерованості роботою студентів. В результаті їх досягнення значно нижчі, ніж у тих, хто прагнув працювати з викладачами демократичного стилю.

Щоб глибше зрозуміти вибір студентів, важливо було також з'ясувати: чому вони не обрали викладачів з іншим стилем викладання?

Оскільки викладачів демократичного стилю все ж не обрала майже третина студентів, то важливо було з'ясувати причини таких вчинків. Пояснювали студенти свій вибір по-різному.

Деяких студентів, які переживали за хоча б незначне обмеження “власної творчості”, не влаштовувала щонайменша навчальна організація їх діяльності. Їх не заспокоювало навіть спокійне врівноважене спілкування таких викладачів, їх альтернативні пропозиції. Студенти побоювалися втратити “власне обличчя, неповторність, самобутність” і тому надавали перевагу викладачам з ліберальним стилем.

Інші студенти – навпаки вважали, що їм потрібна “тверда рука, чіткий дороговказ, постійний контроль, корекційні вказівки і подібне спрямування”. Саме такі студенти обрали авторитарних викладачів. Їх навіть не відлякував різкий, наказовий тон, тверді заборони, всезнаючі вказівки, беззаперечні пояснення, вимоги діяти точно за взірцем, безконечні вправлення тощо.

Студенти, які обрали викладачів з демократичним стилем взаємодії, не терпіли ні авторитарного тону, ні прискіпливих вимог авторитарних викладачів. Цих студентів не влаштовували їх умови “діяти строго за

моделями поведінки відповідно до характеру того чи іншого персонажу”, обмеження “власного самовираження, своєї інтерпретації зображуваного образу”, “точного копіювання засобів виразності у показі викладача”, його “вимогливий, безапеляційний тон” і подібні вчинки.

Відмову від вибору ліберальних викладачів вказані студенти пояснювали тим, що у їх присутності “самотужки мало чого навчишся”, “їм байдуже, що і як я роблю”, “вони лише спостерігачі, а не викладачі”, “вони усе схвалюють, мов би нічого не помічають”, “їм аби час ішов”, “вони нас не відрізняють одне від одного і т.д.

Отже ці пояснення студентами свого вибору яскраво доповнюють попередні і підтверджують їх усвідомлений вибір і орієнтацію на успішне опанування акторським мистецтвом.

Оскільки багаторічний досвід спілкування з викладачами ЗВО переконує, що досвідчений фахівець працює досить стабільно згідно власних можливостей і переконань, то сподіватися на зміни стилю викладання зрілих викладачів не доводиться. За моїм переконанням стиль викладання кожної людини визначається її особистими індивідуальними психологічними якостями і усталеними стереотипами. Тому подальші міркування і рекомендації здебільшого розраховані на молодих викладачів, початківців, вихованців періоду гуманістичних і демократичних перетворень у нашій країні. Хочеться їх переконати, що шукати й реалізувати оптимальний стиль роботи з дорослими людьми – студентами, які до того ще й опановують творчі професії, важливі для розкриття їх здібностей, талантів і крім того – для виховання сучасних гуманістів і демократів, які природно продовжуватимуть ці прогресивні перетворення.

За даними проведеного дослідження з’ясувалося, що для реалізації найбільш продуктивного стилю викладання – демократичного необхідна суб’єкт-суб’єктна взаємодія викладача зі студентом. Вона першочергово реалізувалася у спілкуванні з допомогою театральної педагогіки. Використано чимало образних, виразних способів спілкування під час застосування словесних методів. Основні з них віднесено до таких груп: вербальні і не вербальні.

Вербальними способами реалізовано, наприклад, такі методи впливу викладача на студента:

- пояснення дії, ситуації з емоціями переживань, характерного настрою сценічних персонажів;
- інтонаційно змінний словесний зразок звертання, темпопаузи для посилення вияву подиву, радості, здивування, суму, страху та інших емоцій;
- жвава евристична бесіда один на один або з групою студентів із заохоченням спільного пошуку оптимальних рішень з яскраво виразного створення образу, правдивої мізансцени, раціонального і оптимального просторового розміщення на сцені персонажів, учасників групового танцю.

За вимогами театральної педагогіки мова викладача була бездоганною за звуковою вимовою, граматичною будовою, інтонаціями, наголосами, темпом, тембром, емоційним забарвленням відповідно висловлюваному змісту. Адже мова викладача є еталоном, який, свідомо і підсвідомо наслідуючи, студенти оприлюднюють на сцені. Викладач, розповідаючи або обговорюючи зі студентами їх сценічну діяльність, своєю мовою старанно і не вимушено вчив їх інтонаційно виразно доречно говорити, бути зразковим у

акторському мистецтві.

Водночас зміст і інтонації мови викладача виражали партнерські стосунки зі студентами: спільні творчі пошуки і діяльність, партнерське співробітництво, обдуманий вибір оптимальних варіантів вирішення навчально-творчих проблем, заохочення до самобутнього самовдосконалення тощо. Саме товариський тон мовлення дозволяв викладачу проявити себе старшим досвідченішим радником, соратником, помічником готовим поділитися зі студентами набутим досвідом мистецької діяльності.

Способи невербального спілкування: міміка, пантоміма, жести, тактильний, візуальний контакт, праксеміка – дистанційне і просторове розташування стосовно партнера називають “мовою тіла”. Викладачі, демонструючи власні знахідки певного досвіду акторської чи хореографічної діяльності, використовували ці способи для вираження демократичної взаємодії співробітництва, доповнюючи або замінюючи мовлення, проявляючи позитивні емоції у партнерському спілкуванні: доброзичливість, увагу, взаєморозуміння, готовність допомогти, співробітничати, підтримку та ін.

Першочергово визначалась форма розміщення викладача стосовно студентів, щоб створити умови для невимушеної взаємодії. Індивідуальне спілкування відбувалося один проти одного з особистісною дистанцією у межах 1 – 1,5 м. У спілкуванні з невеликою групою (до 10 осіб) усі розміщувалися колом чи півколом з діаметром 1,5 – 2 м. Для дещо більшої групи діаметр кола допускався до 2,5 – 3 м. Між викладачем і студентами ніякі бар'єри (стіл, стілець, декорації тощо) не допускалися. Пози студентів і викладачів природні, вільні, не регламентовані, а жести виразні і зрозумілі.

Таке розміщення групи дозволяло виражати і зчитувати зоровим контактом міміку, пантоміму, емоції кожного учасника спілкування, шукати і знаходити взаєморозуміння очима, відповідаючи візуально, іноді без слів підтверджуючи чи спростовуючи сказане чи почуте.

У малій групі експресія, як виразник емоцій, ставала ближчою, зрозумілішою, красномовнішою. Вона разом з відповідно знайденими словами виражала захопленість і педагога, і його співрозмовників спільною творчою діяльністю, активно-позитивне ставлення усіх учасників творчої групи до справи, яка єднала їх, захоханість у конкретну творчу розробку, співпереживання з приводу її подальшого удосконалення і реалізації у кінцевому сценічному варіанті.

Розглянуті та інші техніки театральної педагогіки студенти, запозичивши у викладачів, у інших студентів надалі самостійно творчо вдосконалювали і розвивали у самостійному вправлянні, у тренінгах, використовували у зображенні типових чи характерних образів.

Висновки.

1. Професійна підготовка майбутніх акторів в умовах ЗВО потребує як спеціальних класичних і сучасних технік так і врахування психологічних і педагогічних закономірностей взаємодії викладача зі студентами у процесі спільної творчої діяльності. Особливо важливим для творчого зростання останніх виявився стиль взаємодії між цими суб'єктами навчального процесу.

2. Дослідження виявило чітко виражене вибіркове ставлення студентів до викладачів різного стилю. У викладачів демократичного стилю висловили бажання вчитися 86 студентів, у викладачів авторитарного стилю - 23, у ліберальних - 12. Свій вибір студенти пояснювали особистими

якостями, завдяки яким першим - важливе партнерське співробітництво, другим – тверда рука, контроль і вимогливість, третім – свобода самореалізації. Ці твердження засвідчують свідомий вибір студентів

3. У подальшому дослідженні майже всі студенти переконалися у перевагах демократичного стилю взаємодії з викладачами, які вели групові вербальні і практичні заняття цим, властивим їм, стилем. Позитивні зрушення у фахових компетенціях студентів відбулися також завдяки програмі дослідження, за якою викладачі постійно використовували технології театральної педагогіки у вербальному і не вербальному груповому спілкуванні зі студентами під час навчальної взаємодії та тренінгових занять.

У перспективі подальші розвідки даного напрямку передбачають:

- вивчення розглянутої постановки проблеми щодо дійовості різних стилів взаємодії викладача зі студентами під час застосування театральної педагогіки у підготовці майбутніх акторів до не вербальних способів виразного творення різних театральних, хореографічних, кіно-образів;

- поглиблення психолого-педагогічної обізнаності майбутніх викладачів різних галузей акторського мистецтва у навчально-виховних і розвивальних можливостях театральної педагогіки.

Список використаних джерел:

1. Абрамян, ВЦ 1996, Театральна педагогіка, Київ: *Либідь*, 224 с.
2. Артемова, ЛВ 2002, Театр і гра, Київ: *Томіріс*, 291 с.
3. Бех, ІД 2003, Виховання особистості, у 2-х кн., Кн. 2: *Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади*, Київ: *Либідь*, 280 с.
4. Голдрич, ОС 2006, Хореографія: посібник з основ хореографічного мистецтва та композиції танцю, Львів: *СПОЛОМ*, 176 с.
5. Загородня, ЛП & Титаренко СА 2010, Педагогічна майстерність вихователя дошкільного закладу. Навчальний посібник, Суми: *Університетська книга*, 319, [1] с.
6. Зязюн, ІА & Сагач, ГМ 1997, Краса педагогічної дії, Київ: *Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу*, 302 с.
7. Коваленко, О 2021, 'Дидактичні основи музичної підготовки майбутніх фахівців з хореографії у вітчизняних ЗВО', *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, Вип. 1, с. 91 – 97.
8. Козачковський, Д 2017, Нотатки на сторінках ролей, п'єс і клаптиках паперу. Підручна книга для акторів і режисерів, упор. Козак Б, Львів: *Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка*, 96 с.
9. Melnyk, NI & Vertuhina, VM & Artemova, LV and other 2020, 'Progressiv Practices of Government Management in Preschool Teachers Professional Training in Western European Countries', *Universal Journal of Educational Research* 8 (10): 4591-4602. DOI: 10.13189/ujer.2020.08127. Available from: <<http://www.hrpub.org>>. [10 July 2021].
10. Мерлянова, О 2021, 'Роль дистанційного навчання в системі підготовки хореографів', *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, Вип. 1, с. 183 – 188.
11. Рудницька, ОП 2010, Мистецька освіта в Україні: теорія і практика, Суми: *СумДПУ ім. А. С. Макаренка*, 255 с.
12. Сараб'ян, Э & Полищук, В 2019, Большая книга актерского мастерства. Уникальное собрание тренингов по методикам величайших режиссеров. Станиславский, Меерхольд, Чехов, Товстоногов, Москва: *АСТ*, 300 с.
13. Сяо Чжан, 2021, 'Поняття професійної майстерності хореографів як системи', *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*, Вип. 1, с. 107 – 112.

14. Таранцева, ОО 2002, *Формування фахових умінь майбутніх учителів хореографії засобами українського народного танцю*. Автореферат кандидата наук, Київ, 20 с.
15. Ягупов, ВВ 2002, *Педагогіка*. Навчальний посібник для студ. пед. спец. ВНЗ, Київ: *Либідь*, 560 с.

References:

1. Abramyan, VC 1996, *Teatralna pedagogika (Theatrical pedagogy)*, Kiyiv: *Libid*, 224 s.
2. Artemova, LV 2002, *Teatr i gra (Theater and game)*, Kiyiv: *Tomiris*, 291 s.
3. Beh, ID 2003, *Vihovannya osobistosti (Education of personality)*, u 2-h kn., Kn. 2: *Osobistisno oriyentovaniy pidhid: teoretiko-tehnologichni zasadi*, Kiyiv: *Libid*, 280 s.
4. Goldrich, OS 2006, *Horeografiya: posibnik z osnov horeografichnogo mistectva ta kompozitsiyi tancyu (Choreography: a guide to the basics of choreographic art and dance composition)*, Lviv: *SPOLOM*, 176 s.
5. Zagorodnya, LP & Titarenko SA 2010, *Pedagogichna majsternist vihovatelya doshkilnogo zakladu (Pedagogical skills of a preschool teacher)*. Navchalnij posibnik, Sumi: *Universitetska kniga*, 319, [1] s.
6. Zyazyun, IA & Sagach, GM 1997, *Krasa pedagogichnoyi diyi (The beauty of pedagogical action)*, Kiyiv: *Ukrayinsko-finskij institut menedzhmentu i biznesu*, 302 s.
7. Kovalenko, O 2021, 'Didaktichni osnovi muzichnoyi pidgotovki majbutnih fahivciv z horeografiyi u vitchiznyanih ZVO (Didactic bases of musical training of future specialists in choreography in domestic institutions of higher education)', *Zbirnik naukovih prac Umanskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu*, Vip. 1, s. 91 – 97.
8. Kozachkovskij, D 2017, *Notatki na storinkah rolej, p'yes i klaptikah paperu ([Notes on the pages of roles, plays and scraps of paper])*. Pidruchna kniga dlya aktoriv i rezhiseriv, upor. Kozak B, Lviv: *Vid. centr LNU im. I. Franka*, 96 s.
9. Melnyk, NI & Vertuhina, VM & Artemova, LV and other 2020, 'Progressiv Practices of Government Management in Preschool Teachers Professional Training in Western European Countries', *Universal Journal of Educational Research* 8 (10): 4591-4602. DOI: 10.13189/ujer.2020.08127. Available from: <<http://www.hrpub.org>>. [10 July 2021].
10. Merlyanova, O 2021, 'Rol distancijnogo navchannya v sistemi pidgotovki horeografiv (The role of distance learning in the system of training choreographers)', *Zbirnik naukovih prac Umanskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu*, Vip. 1, s. 183 – 188.
11. Rudnicka, OP 2010, *Mistecka osvita v Ukrayini: teoriya i praktika (Art education in Ukraine: theory and practice)*, Sumi: *SumDPU im. A. S. Makarenko*, 255 s.
12. Sarabyan, E & Polishuk, V 2019, *Bolshaya kniga akterskogo masterstva. Unikalnoe sobranie treningov po metodikam velichajshih rezhisserov. Stanislavskij, Meerhold, Chehov, Tovstonogov (A great book of acting. A unique collection of trainings on the methods of the greatest directors. Stanislavsky, Meerhold, Chekhov, Tovstonogov)*, Moskva: *AST*, 300 s.
13. Syao Chzhan, 2021, 'Ponyattya profesijnoyi majsternosti horeografiv yak sistemi (The concept of professional skills of choreographers as a system)', *Zbirnik naukovih prac Umanskogo derzhavnogo pedagogichnogo universitetu*, Vip. 1, s. 107 – 112.
14. Taranceva, ОО 2002, *Formuvannya fahovih umin majbutnih uchiteliv horeografiyi zasobami ukrayinskogo narodnogo tancyu (Formation of professional skills of future teachers of choreography by means of Ukrainian folk dance)*. Avtoreferat kandidata nauk, Kiyiv, 20 s.
15. Yagupov, VV 2002, *Pedagogika (Pedagogy)*. Navchalnij posibnik dlya stud. ped. spec. VNZ, Kiyiv: *Libid*, 560 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.36(8-9)-6

УДК 37.091.3:(-043.86.-053.4):361.3

РЕАЛІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНОГО ПІДХОДУ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ СПІЛКУВАННЯ І ДИТЯЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ПРЕДМЕТНО-ІГРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

IMPLEMENTATION OF INDIVIDUAL-TYOLOGICAL APPROACH TO THE ORGANIZATION OF COMMUNICATION AND CHILDREN'S ACTIVITIES IN THE SUBJECT-GAME ENVIRONMENT

І. О. Луценко
О. Д. Рейпольська

Актуальність теми дослідження. На сучасному етапі індивідуальний підхід реалізується в дошкільній освіті і як самостійний методологічний підхід, і як складник особистісно орієнтованого, нарівні з віковим і діяльнісним підходами. Водночас в умовах предметно-ігрового середовища як простору, в якому в активній взаємодії зустрічаються діти з різними індивідуальними відмінностями, педагоги відчувають потребу оперативно орієнтуватися не скільки на різнопланові переліки таких відмінностей, скільки на узагальнені за певними, значущими для організації ігрової діяльності та спілкування характеристики дітей. Це визначає необхідність інтеграції індивідуального і типологічного підходів у педагогічній роботі з дітьми.

Постановка проблеми. У віковій психології і дошкільній педагогіці проводяться дослідження з вивчення індивідуальних, індивідуально-типологічних особливостей розвитку дітей дошкільного віку. Водночас розкриття значення індивідуально-типологічного підходу як методологічного інструментарію організації педагогом діяльності дітей у просторі предметно-ігрового середовища не було предметом спеціальної уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Індивідуально-типологічні особливості дітей дошкільного віку досліджують В. Кузьменко, О. Брежнева, В. Пасічник, М. Пітін, О. Рейпольська, М. Ярошик. Обґрунтування індивідуально-типологічного підходу відбувається шляхом розкриття і уточнення понять

Urgency of the research. At the present stage, the individual approach is implemented in preschool education both as an independent methodological approach and as a component of personality-oriented, along with age and activity approaches. At the same time, in the conditions of subject-game environment as a space in which children with different individual differences meet in active interaction, teachers feel the need to quickly focus not so much on diverse lists of such differences, but on generalized characteristics of children. This determines the need to integrate individual and typological approaches in pedagogical work with children.

Target setting. In age psychology and preschool pedagogy, research is conducted to study individual, individual-typological features of the development of preschool children. At the same time, the disclosure of the importance of the individual-typological approach as a methodological tool for the organization of children's activities by the teacher in the space of the subject-play environment was not the subject of special attention.

Actual scientific researches and issues analysis. Individual-typological features of preschool children are studied by V. Kuzmenko, O. Brezhneva, V. Pasichnyk, M. Pitin, O. Reipolska, M. Yaroshyk. Substantiation of the individual-typological approach is done by revealing and clarifying the concepts of "individualization", "typology", "indi-

“індивідуалізація”, “типологізація”, “індивідуальний підхід”, “типологічний підхід”, “індивідуально-типологічний підхід”.

Постановка завдання. Предметно-ігрове середовище закладу дошкільної освіти найбільшою мірою орієнтоване на врахування вікових особливостей дітей дошкільного віку. Водночас в ігровій діяльності як провідній діяльності дитини дошкільного віку і спілкуванні яскраво виявляються її індивідуальні та типологічні відмінності. За таких обставин у налагодженні реальної взаємодії з дітьми і дітей між собою перед педагогом постає завдання щодо врахування найбільш суттєвих для організації спілкування та ігрової діяльності особливостей їхнього розвитку.

Виклад основного матеріалу. У статті розкрито особливості реалізації у дошкільній освіті індивідуального і типологічного підходів. Обґрунтовано оптимальний комплекс індивідуально-психологічних відмінностей для розподілу дітей у предметно-ігровому середовищі на типологічні підгрупи. З цією метою виділено такі критерії-ознаки: 1) тип темпераменту; 2) соціально-комунікативна компетентність; 3) ігрова компетентність; 4) базові якості особистості.

Висновки. У дошкільній педагогіці і практиці закладів дошкільної освіти індивідуально-типологічний підхід належним чином не вивчений й не набув широкого застосування. Ширше відомим є індивідуальний підхід. Однак, у роботі з дітьми з нормальним онтогенезом індивідуалізація реалізується епізодично, у формі окремих, не пов'язаних між собою прийомів, що спрямовані на врахування випадково виділених індивідуально-психологічних відмінностей дітей. Змінити цю ситуацію покликаний індивідуально-типологічний підхід, який дає змогу розподіляти всіх дітей на типологічні підгрупи і здійснювати з ними диференційовану роботу, зосереджуватися на типотворюючих характеристиках.

individual approach", "typological approach", "individual-typological approach".

The research objective The subject-play environment of a preschool institution is mostly focused on taking into account the age characteristics of preschool children. At the same time, its individual and typological differences are clearly revealed in play activities as the leading activity of a preschool child and communication. Under such circumstances, in establishing real interaction with children and children with each other, the teacher is faced with the task of taking into account the most important for the organization of communication and play activities of their development.

The statement of basic materials. The article reveals the peculiarities of the implementation of individual and typological approaches in preschool education. The optimal set of individual psychological differences for the division of children in the subject-play environment into typological subgroups is substantiated. For this purpose, the following criteria are identified: 1. Type of temperament. 2. Socio-communicative competence. 3. Game competence. 4. Basic personality traits.

Conclusions. In preschool pedagogy and practice of preschool education institutions, the individual-typological approach has not been properly studied and has not been widely used. The individual approach is more widely known. However, in working with children with normal ontogenesis, individualization is realized sporadically, in the form of separate, unrelated techniques aimed at taking into account randomly selected individual psychological differences of children. The individual-typological approach is called to change this situation, which allows to divide all children into typological subgroups and to carry out differentiated work with them, to focus on type-forming characteristics.

Ключові слова: індивідуально-типологічний підхід, індивідуально-психологічні відмінності, типологічні групи, диференційована робота.

Key words: individual-typological approach, individual-psychological differences, typological groups, differentiated work.

Актуальність теми. Серед цінностей сучасної дошкільної освіти особливу увагу акцентовано на особливостях розвитку дитини, її індивідуальному досвіді [3], що передусім визначає обов'язковість вивчення і врахування індивідуальних особливостей розвитку дітей в освітньому середовищі закладу дошкільної освіти. Зокрема, наголошується на тому, що Державний стандарт дошкільної освіти має реалізовуватися з урахуванням задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних фізичних і психічних можливостей дитини [3]. Таке завдання актуалізує значення індивідуального підходу, необхідність його оновлення, розвитку, інтеграції з іншими інваріантними методологічними підходами, забезпечення його реалізації методичним супроводом.

За результати дослідження В. Кузьменко, дошкільний період є сензитивним для розвитку індивідуальності. Вченою встановлено, що саме у віці 3-7 років відбувається перехід від окремих безсистемних проявів індивідуальних рис до їх упорядкування, змістового поширення, конвергенції, систематизації, інтегрування у загальній структурі індивідуальності [4]. Також встановлено, що стан індивідуальних відмінностей дітей дошкільного віку характеризується суттєвими розбіжностями як у віковому, так і в індивідуально-окресленому вимірі, що є важливим свідченням їх мінливості, нестійкості, поступового вікового дозрівання та стабілізації. Важливим висновком також є те, що індивідуальні відмінності утворюють стійкі, цілісні, інтегровані, але не гомогенні структури, що визначає необхідність здійснення диференційованої психолого-педагогічної роботи [17, с.52], яка буде реалізовуватися як у вихованні, так і навчанні дітей.

З огляду на посилення уваги до вільної гри дитини, визнання її самоцінності, виділення освітнього напрямку "Гра дитини" і визначення змісту ігрової компетентності [3], постає завдання виявлення індивідуальних особливостей розвитку ігрової діяльності і врахування типологічних характеристик дитини, які мають яскравий прояв у спілкуванні і перебігу дитячої гри. Простором для реалізації цього завдання є предметно-ігрове середовище.

Урахування типологічних особливостей розвитку є актуальним й у зв'язку з тим, що у просторі предметно-ігрового середовища в активній взаємодії – грі, спілкуванні зустрічаються діти з різними індивідуальними відмінностями. Для прогнозованого і оперативного впливу на розвиток ігрових, комунікативних ситуацій, педагоги відчують потребу орієнтуватися не скільки на різнопланові переліки таких відмінностей, скільки на узагальнені за певними, значущими для організації ігрової діяльності та спілкування характеристики дітей.

Вище сказане визначає актуальність дослідження проблеми інтеграції індивідуального і типологічного підходів у предметно-ігровому середовищі закладу дошкільної освіти.

Постановка проблеми. Вивчення індивідуальних, типологічних, групових відмінностей між людьми є предметом диференціальної психології. Зокрема здійснюється диференційний аналіз і концептуальний синтез психічних властивостей особистості у типи вищої нервової діяльності,

темпераменту, конституційні типи, типи стилів людини (Г. Айзенк, Е. Кречмер, І. Павлов, В. Шелдон, К. Юнг).

Знання того як проявляються різні типи, а це опис усередненого представника певної групи [8] дозволяє схарактеризувати особистість за її певними індивідуально-психологічними відмінностями [5]. Звернення до типологічного – правильно інтерпретувати, знайти спільне в індивідуальних проявах, а отже, на думку В. Тарантей, управляти, процесами, що відбуваються в області діяльності певних типологічних груп [17, с. 107]. Тому вважаємо, що реалізація індивідуально-типологічного підходу є конструктивним педагогічним інструментом і у професійній взаємодії з дітьми дошкільного віку. Опертя на комплекси характеристик певних типологічних груп, до яких належать діти, які взаємодіють між собою у просторі предметно-ігрового середовища, сприятиме урахуванню педагогом їхніх індивідуальних відмінностей і водночас ефективній організації взаємодії на рівні дитячої групи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження індивідуально-типологічних особливостей дітей дошкільного віку відбувається за двома напрямками: вивчення відмінностей індивідуального розвитку, опосередкованих їхньою біологічною організацією; вивчення відмінностей особистісного розвитку, які є соціально обумовленими.

У рамках вивчення індивідуально-типологічних особливостей дітей 3 – 6 років життя дослідники В. Пасічник, М. Пітін, І. Романчук з'ясовували типи темпераменту дітей – відмінності, зумовлені психобіологічними властивостями індивідуальної поведінки. З'ясовано, що дітям притаманно поєднання декількох домінантних особливостей одного темпераменту з іншим. Найбільшому відсотку дітей властивий тип “сангвінік-флегматик” (32,14 %), іншу вагому частку розподілили між собою такі типи темпераменту як “сангвінік-холерик”, “флегматик-меланхолік” і “холерик-флегматик” (21,39 %, 15,09 % і 13,16 % відповідно). З чітко окресленими властивостями одного типу темпераменту виявлено незначну кількість дітей, а саме: сангвінік – 5,46 %, флегматик – 3,47 %, холерик – 1,98 %, меланхолік – 1,78 % [10]. Зазначимо що саме ці діти найбільшою мірою потребують застосування щодо організації їхньої діяльності та спілкування індивідуально-типологічного підходу. Це дослідження відносимо до першого напрямку досліджень з вивчення індивідуально-типологічних особливостей дітей.

Прикладом другого напрямку сучасних досліджень цієї проблематики є дослідницька робота В. Кузьменко. За результатами вивчення індивідуальних особливостей розвитку дітей, які пережили психотравматичні події під час військових дій на сході України, вченою виявлено індивідуальні особливості розвитку позитивного і тривожного характеру, а також виділено типи – гармонійний та дисгармонійний стан індивідуальних відмінностей й рівні розвитку кожної дитини [14]. Виділення гармонійного або дисгармонійного типів (підгруп) відбувалось на основі поглибленого вивчення індивідуальних особливостей розвитку дітей за допомогою складання “Історії індивідуального розвитку” (В. Кузьменко). Розвиток дітей оцінювався як гармонійний, якщо їм були властиві однорідні (монохромні) результати за різними сферами, з окремими проявами тривожних ознак, що швидко минають при здійсненні ефективних психолого-педагогічних заходів. Наявність суперечливих, полярних результатів за різними сферами розвитку визначила оцінювання такого розвитку як дисгармонійного [14, с. 37]. Конкретизація виділених типів

відбувалася при описі рівнів розвитку цих дітей, а саме: гармонійно-високого, гармонійно-середнього, дисгармонійно-суперечливого, низького [14, с. 38 – 40] і включала різні сфери. Отже, для характеристики і опису певного типу використано комплекс типотворюючих ознак, розрізнення типів здійснено за визначальною ознакою, а саме: наявність однорідних або полярних результатів.

У рамках вивчення відмінностей особистісного розвитку, О. Рейпольскою досліджено типологію розвитку самоцінності. З'ясовано, що у 37,3 % дошкільників 5 – 6 років домінує духовно руйнівний тип ціннісного самоставлення. Опис типу охоплював: самосприйняття (спрошене); дії (самозверхність, самопихатість, самолюбність, самовпевненість); орієнтація на досягнення самоцінності (особистісний успіх у різних видах діяльності). Для 51,9 % досліджуваних найбільш властивим виявився духовно розвивальний тип ціннісного самоставлення, який об'єктивується у: високому рівні ціннісно-сміслового та емоційно-ціннісного ставлення до себе та інших; самозадоволенні, самопохвалі, радості за себе, любові до себе, самоповазі; відповідальності за власне “Я”. 17,8 % дітей засвідчили духовно розвивальний з духовно корекційними елементами тип ціннісного самоставлення [15]. Розрізнення типів здійснено за характером впливу ціннісного самоставлення на особистісний розвиток.

У психології здібностей та обдарованості критерієм, за яким відбувається розрізнення типів слугує ціннісне ставлення особистості до здібностей. Відповідно виділяють ситуаційно-адаптивний і особистісно-ціннісний типи особистості. На думку О.Музики, типологічний підхід доцільно використовувати для аналізу розвитку творчо обдарованої особистості, оскільки він дозволяє поєднати два види аналізу, враховувати типотворючі характеристики, а не весь перелік особистісних рис й виявити сутнісні відмінності у регуляції діяльності, поведінки, особистісного розвитку [7]. Як бачимо, для сучасної психолого-педагогічної науки характерним є вивчення індивідуально-типологічних особливостей розвитку, зокрема з метою їх урахування в процесі розроблення варіативних освітніх програм і здійснення диференційованої та індивідуалізованої психолого-педагогічної роботи.

Постановка завдання. Мета статті: визначити та обґрунтувати комплекс найбільш суттєвих для організації спілкування та ігрової діяльності індивідуально-типологічних особливостей розвитку дітей – як умову оптимальної реалізації індивідуально-типологічного підходу у просторі предметно-ігрового середовища.

Виклад основного матеріалу дослідження. Індивідуальні, індивідуально-типологічні особливості розвитку дітей дошкільного віку досліджуються віковою психологією (В. Кузьменко, Т. Піроженко). Водночас поняття “індивідуально-типологічний підхід” і значущість його реалізації в освітньому процесі закладу дошкільної освіти не набуло ще належного вивчення в дошкільній педагогіці.

Ширше досліджуваним і відомим є поняття індивідуального підходу, можливості застосування якого пов'язують з індивідуалізацією у навчанні і вихованні. Теоретико-методологічні засади реалізації індивідуального підходу в закладах дошкільної освіти розробляли О. Запорожець, Г. Костюк, В. Котирло, В. Кузьменко, Д. Ніколенко, Л. Проколієнко, П. Чамата та інші вчені. Так, В. Кузьменко визначає індивідуальний підхід як психолого-

педагогічний принцип, що передбачає організацію педагогічного впливу з обов'язковим урахуванням індивідуальних особливостей дитини та умов її життя [18, с. 50]. На сьогоднішній день психологічною наукою визначено, які індивідуальні відмінності доцільно враховувати при здійсненні індивідуального підходу до дитини дошкільного віку. Зокрема такі, як: відмінності індивідуального розвитку (вік, стать, загальний фізичний розвиток, порушення нормального фізичного розвитку, стан здоров'я, стан розвитку аналізаторів, порушення сенсорного розвитку, стан нервової системи, темперамент, задатки і здібності); відмінності особистісного розвитку: самосвідомість, соціально-етичний розвиток, емоційно-почуттєвий розвиток, потребово-мотиваційний розвиток, інтелектуальний розвиток [18].

Водночас індивідуальний підхід як психолого-педагогічний принцип ґрунтується на результатах, які здобуваються завдяки реалізації типологічного підходу, процедурам типологізації. Як сукупність методологічних процедур, зорієнтованих на розуміння складних явищ [12, с.464-471], типологічний підхід також може бути використаний для аналізу педагогічних явищ, під якими розуміють будь-яку властивість або стан педагогічного об'єкта, подію, випадок в навчально-виховному процесі або соціально-педагогічній системі [16].

Теоретичне обґрунтування застосування типологічного підходу у професійній діяльності, системі методологування здійснено А. Фурманом. Вчений розглядає типологічний підхід як точний і ефективний арсенал засобів (категорії, таксони, мислесхеми) організації мислення, діяльності і професійного методологування [19, с.78-79], і зауважує, що типологічний підхід є більш евристичним порівняно з класифікацією, яка базується на розподілі певного упредметненого різноманіття за однією ознакою.

Процедура типологізації охоплює: відкриття мінімуму сутнісних ознак без якого складне явище не спроможне існувати, розвиватися, різноаспектно вдосконалюватися; організацію цих ознак у вигляді "цілісного підґрунтя"; розробку ідеальної моделі, яка виконує роль універсального засобу-знаряддя у всіх типологічних процедурах і різноманітних напрямках пізнання; обов'язкове задіяння особистості дослідника [19]. Вважаємо, що опертя на описаний типологічний метод є доцільним для як для аналізу результатів педагогічного дослідження, створення оптимальних типологій – найкращих за низкою критеріїв: змістовна цілісність, структурна самодостатність, методологічна евристичність тощо, так і практичного застосування у педагогічній діяльності [19].

Під застосуванням індивідуально-типологічного підходу у педагогічній діяльності В. Плющ, О. Терещенко розуміють систему педагогічних управлінських дій, спрямованих на діагностику індивідуально-типологічних особливостей студентів з метою поділу їх на умовно виділені типологічні групи і здійснення диференційованої роботи [13]. Вважаємо таке трактування прийнятним й для інших типів освітніх закладів.

Проведення психолого-педагогічної діагностики, урахування індивідуальних особливостей дітей дошкільного віку є складовою реалізації особистісно орієнтованого підходу в дошкільній освіті, однак оптимальна реалізація поставленого завдання потребує визначення конкретних критеріїв, діагностичних процедур, методичних рекомендацій щодо організації взаємодії педагога з дітьми з особливостями конкретної типологічної групи і організації взаємодії між дітьми, яких віднесено до різних типологічних груп.

Створення будь-якої типології передбачає охоплення психобіологічних властивостей і особистісних особливостей. Темперамент як інтеграційне утворення, що об'єднує найрізноманітніші властивості нервової системи [9], має типові прояви у процесах сприйняття, стилі діяльності, творчості, а отже, у грі і спілкуванні. Тому вважаємо, що в якості обов'язкової ознаки-критерію для організації диференційованої роботи у предметно-ігровому просторі необхідно враховувати тип темпераменту дітей.

Зв'язок успішного перебігу колективної гри зі сформованістю соціально-комунікативної компетентності [2], визначає вибір наступного критерію – соціально-комунікативного. Цей критерій також є важливим для урахування рівня сформованості відповідної здатності у обдарованих дітей, що, зокрема, визначено тим, що у обдарованих особистостей можуть спостерігатися деякі прояви дезадаптації [7].

Окрім того, що предметно-ігрове середовище це “соціальний” майданчик, де виявляються вміння встановлювати і підтримувати міжособистісні контакти з іншими дітьми, обирати відповідні способи спілкування, досягати взаєморозуміння, координувати свої дії з іншими учасниками колективної діяльності, розв'язувати конфліктні ситуації [6], воно є простором для вияву власне ігрових навичок, а саме: складати сюжет гри, конструювати ігрове поле, виконувати різноманітні дії з предметами та ігровим матеріалом, діяти згідно ігрових правил, правил рольової взаємодії [3]. Тому наступний обов'язковий критерій – це сформованість ігрової компетентності.

Враховуючи вплив гри на розвиток особистості, вважаємо, що завершальним, підсумовуючим критерієм має стати розвиток базисних якостей особистості дошкільника. Зокрема, в змісті освітнього напрямку “Гра дитини” Базового компоненту дошкільної освіти зазначено, що спрямованості на групову солідарність у грі сприяють такі якості, як: людяність, відповідальність, справедливість, дружність, терпимість [3].

Сучасний підхід до гри, як активності з ініціативи дитини [11], визначає як обов'язковість підтримки педагогом таких ігор, так і використання можливостей для виховання у просторі предметно-ігрового середовища ініціативності як базової якості особистості.

Для організації диференційованої роботи з дітьми з формування базових якостей в умовах предметно-ігрового середовища, рекомендуємо: враховувати наявні якості, що вже мають виразні прояви, й спиратися на них; визначати якості, що відсутні або слабо розвинені для здійснення формувального впливу.

Отже, специфіка об'єднання дітей в типологічні групи для диференційованої роботи з організації гри і спілкування у предметно-ігровому середовищі полягає у виділенні не однієї, а комплексу визначальних ознак-критеріїв, які якісно характеризують найсуттєвіші аспекти прояву індивідуальності особистості дитини у визначеному середовищі.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Індивідуально-типологічний підхід ще не знайшов належного вивчення і застосування у дошкільній педагогіці і практиці закладів дошкільної освіти. Ширше відомим є індивідуальний підхід. Однак, у роботі з дітьми з нормальним онтогенезом індивідуалізація реалізується епізодично, у формі окремих, не пов'язаних між собою прийомів, спрямованих на

врахування випадково виділених індивідуально-психологічних відмінностей. Змінити цю ситуацію покликаний індивідуально-типологічний підхід, який дає змогу розподіляти всіх дітей на типологічні підгрупи і здійснювати з ними диференційовану роботу, зосереджуючись на типоутворюючих характеристиках.

Для реалізації індивідуально-типологічного підходу до організації гри і спілкування дітей у предметно-ігровому середовищі, необхідно провести діагностичну роботу, спрямовану на виявлення індивідуальних і типологічних особливостей розвитку дошкільників. Обґрунтування оптимального варіанту індивідуально-психологічних відмінностей дітей дозволило виділити такі критерії-ознаки: 1) тип темпераменту; 2) соціально-комунікативна компетентність; 3) ігрова компетентність; 4) базові якості особистості.

Вважаємо, що використання такого конструктивного методологічного інструментарію є актуальним для організації гри і спілкування дітей у предметно-ігровому середовищі, оскільки воно є простором активності дітей, їхньої свободи, ініціативності, виборів, відповідальності [6], а тому взаємодія, яка в ньому відбувається є найменш передбачуваною, прогнозованою. Мінливість, ситуативність обставин ігрової і комунікативної взаємодії дітей, змінні за індивідуальним складом і чисельністю групи гравців є чинниками на користь вибору економного і водночас ефективного оперативного педагогічного інструменту.

Перспективи подальших розробок вбачаємо у розробці методичних рекомендацій щодо системи педагогічних дій з організації діяльності і спілкування дітей, яких віднесено до різних типологічних груп.

Список використаних джерел:

1. Агіляр Туклер, ВВ 2020, *Виховання ініціативності дітей старшого дошкільного віку в сюжетно-рольовій грі*. Автореферат дисертації кандидата наук, Національна академія педагогічних наук України, Інститут проблем виховання, Київ, 23 с.
2. Айзенбарт, ММ 2016, *Формування соціально-комунікативної компетенції дітей старшого дошкільного віку в процесі ігрової діяльності*. Автореферат дисертації кандидата наук, ДЗ "Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського", Одеса, 20 с.
3. *Базовий компонент дошкільної освіти 2021*, Державний стандарт дошкільної освіти, нова редакція від 12.01.2021, № 33. Доступно: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20B>. [25 Вересень 2021].
4. Кузьменко, ВУ 2005, *Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років*. Монографія, Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 354 с.
5. Кулюткин, ЮН & Сухобская, ГС 1971, *Индивидуальные различия в мыследеятельности взрослых учащихся*, Москва: Педагогика, 112 с.
6. Луценко, Ірина 2021, 'Проектуємо предметно-ігрове середовище групи', *Дошкільне виховання*, № 5, с. 9 – 13.
7. Музика, ОЛ 2008, 'Типологічний підхід у психології здібностей та обдарованості як альтернатива ситуаційно-диспозиційній антиномії', *Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості: Збірник наукових праць*, За ред. ВО Моляко, Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Франка, Т. 12, Вип. 4, с. 184-192.
8. Мельников, ВМ & Ямпольская, ЛТ 1985, *Введение в экспериментальную психологию личности*. Учебное пособие, Москва: Просвещение, 319 с.
9. Палій, АА 2010 – 2020, *Диференціальна психологія*, Бібліотека українських підручників *Westudents.com.ua*. Доступно:

- <<https://westudents.com.ua/glavy/76488-21-temperament-yak-formalna-ntegratsyna-osnova-ndividualnost.html>>. [25 Вересень 2021].
10. Пасічник, В, Пітин, М & Романчук, І 2019, 'Індивідуально-типологічні особливості дітей дошкільного віку', *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 1* (107), с. 69-73. Доступно: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/24161/1/Пасічник_Пітин_Романчук_2019.pdf>. [21 Вересень 2021].
 11. Піроженко, ТО 2016, *Ігрова діяльність дошкільника: молодший дошкільний вік*, Київ: *Гене́за*, 88 с.
 12. Плотников, ВИ 2003, *Типологический поход. Социальная философия. Словарь*, Москва: *Акад.Проект*, с. 464-471.
 13. Плющ, В & Терещенко, О 2018, *Індивідуально-типологічний підхід в організації самостійної роботи студентів*, с. 145-150. Доступно: <<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/viewFile/12085/10465>>. [21 Вересень 2021].
 14. *Психолого-педагогічний супровід виховання і розвитку дітей дошкільного віку з родин учасників АТО і внутрішньо переміщених осіб: концепція, методика, технології* 2018, Навчально-методичний посібник, авт. ІО Луценко, АМ Богуш, ЛО Калмикова, ВУ Кузьменко, СІ Поворознюк, ОД Рейпольська, за наук. редакцією ІО Луценко, Київ: *Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова*, 213 с.
 15. Рейпольська, ОД 2021, *Теоретико-методичні засади формування у дошкільників ціннісного само ставлення*. Автореферат дисертації доктора наук, *Інститут проблем виховання НАПН України*, Київ, 40 с.
 16. Сильченко, СВ 2012, *Виды педагогический явлений и их измерение*. Доступно: <<https://cyberleninka.ru/article/n/vidy-pedagogicheskikh-yavleniy-i-ih-izmerenie/viewer>>. [21 Вересень 2021].
 17. Тарантей, ВП 2002, *Профессиональное становление учителя в условиях непрерывного педагогического образования*. Диссертация доктора наук, *Гродненский государственный университет имени Янки Купалы*, Гродно, 261 с.
 18. Теоретико-методичні засади психолого-педагогічного супроводу виховання і розвитку дошкільників із родин учасників бойових дій і внутрішньо переміщених осіб 2021, Монографія, авт. ІО Луценко, ВУ Кузьменко, ЛО Калмикова, ІО Лапченко, СІ Поворознюк, ОД Рейпольська, ЯО Ольшевська, ІГ Андрущенко, за наук. редакцією ІО Луценко, Переяслав (Київ обл.): *Домбровська Я.М.*, 266 с.
 19. Фурман, А 2006, 'Типологічний підхід у системі методологування', *Психологія і суспільство*, № 2, с. 78-92. Доступно: <<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29998/1/%D0%A4%D1%83%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD.pdf>>. [21 Вересень 2021].

References:

1. Agilyar Tukler, VV 2020, *Vihovannya iniciativnosti ditej starshogo doshkilnogo viku v syuzhetno-rolovij gri (Education of initiative of older preschool children in a role-playing game)*. Avtoreferat disertaciyi kandidata nauk, *Nacionalna akademiya pedagogichnih nauk Ukrayini, Institut problem vihovannya*, Kiyiv, 23 s.
2. Ajzenbart, MM 2016, *Formuvannya socialno-komunikativnoyi kompetenciyi ditej starshogo doshkilnogo viku v procesi igrovoyi diyalnosti (Formation of social and communicative competence of older preschool children in the process of play activities)*. Avtoreferat disertaciyi kandidata nauk, *DZ "Pivdennoukr. nac. ped. un-t im. K. D. Ushinskogo"*, Odesa, 20 s.
3. *Bazovij komponent doshkilnoyi osviti (Basic component of preschool education)* 2021, Derzhavnij standart doshkilnoyi osviti, nova redakciya vid 12.01.2021, № 33. Dostupno: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20B>. [25 Veresen 2021].

4. Kuzmenko, VU 2005, *Rozvitok individualnosti ditini 3-7 rokiv (Development of individuality of a child 3-7 years)*. Monografiya, Kiyiv: NPU imeni M.P. Dragomanova, 354 s.
5. Kulyutkin, YuN & Suhobskaya, GS 1971, *Individualnye razlichiya v mysledeyatelnosti vzroslykh uchashihsya (Individual differences in the thinking activity of adult students)*, Moskva: *Pedagogika*, 112 s.
6. Lucenko, Irina 2021, 'Proyektuyemo predmetno-igrove seredovishe grupi (We design the subject-game environment of the group)', *Doshkilne vihovannya*, № 5, s. 9 – 13.
7. Muzika, OL 2008, 'Tipologichnij pidhid u psihologiyi zdibnostej ta obdarovanosti yak alternativa situacijno-dispozicijnij antinomiyi (Typological approach in the psychology of abilities and talents as an alternative to situational-dispositional antinomy)', *Aktualni problemi psihologiyi: Problemi psihologiyi tvorchosti: Zbirnik naukovih prac*, Za red. VO Molyako, Zhitomir: *Vid-vo ZhDU im. I.Franka*, T. 12, Vip. 4, s. 184-192.
8. Melnikov, VM & Yampolskaya, LT 1985, *Vvedenie v eksperimentalnuyu psihologiyu lichnosti (Introduction to experimental psychology of personality)*. Uchebnoe posobie, Moskva: *Prosveshenie*, 319 s.
9. Palij, AA 2010 – 2020, *Diferencialna psihologiya (Differential psychology)*, Biblioteka ukrayinskih pidruchnikiv Westudents.com.ua. Dostupno: <<https://westudents.com.ua/glavy/76488-21-temperament-yak-formalna-ntegratsyna-osnova-ndividualnost.html>>. [25 Veresen 2021].
10. Pasichnik, V, Pitin, M & Romanchuk, I 2019, 'Individualno-tipologichni osoblivosti ditej doshkilnogo viku (Individual-typological features of preschool children)', *Naukovij chasopis NPU imeni M.P. Dragomanova*, Vipusk 1 (107), s. 69-73. Dostupno: <http://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/24161/1/Pasichnik_Pitin_Romanchuk_2019.pdf>. [21 Veresen 2021].
11. Pirozhenko, TO 2016, *Igrova diyalnist doshkilnika: molodshij doshkilnij vik (Play activity of a preschooler: junior preschool age)*, Kiyiv: Geneza, 88 s.
12. Plotnikov, VI 2003, *Tipologicheskij pohod. Socialnaya filosofiya. Slovar (Typological approach. Social philosophy. Dictionary)*, Moskva: *Akad.Proekt*, s. 464-471.
13. Plyush, V & Tereshenko, O 2018, *Individualno-tipologichnij pidhid v organizaciyi samostijnoyi roboti studentiv (Individual-typological approach in the organization of independent work of students)*, s. 145-150. Dostupno: <<http://journals.nubip.edu.ua/index.php/Pedagogica/article/viewFile/12085/10465>>. [21 Veresen 2021].
14. *Psihologo-pedagogichnij suprovid vihovannya i rozvitku ditej doshkilnogo viku z rodin uchashnikiv ATO i vnutrishno peremishenih osib: koncepciya, metodika, tehnologiyi (Psychological and pedagogical support of education and development of preschool children from the families of ATO participants and internally displaced persons: concept, methodology, technologies)* 2018, Navchalno-metodichnij posibnik, avt. IO Lucenko, AM Bogush, LO Kalmikova, VU Kuzmenko, SI Povoroznyuk, OD Rejpolska, za nauk. redakciyeyu IO Lucenko, Kiyiv: *Vidavnistvo NPU imeni M. P. Dragomanova*, 213 s.
15. Rejpolska, OD 2021, *Teoretiko-metodichni zasadi formuvannya u doshkilnikiv cinnisnogo samo stavlennya (Theoretical and methodological principles of forming a self-esteem in preschoolers)*. Avtoreferat disertaciyi doktora nauk, *Institut problem vihovannya NAPN Ukrayini*, Kiyiv, 40 s.
16. Silchenko, SV 2012, *Vidy pedagogicheskij yavlenij i ih izmerenie (Types of pedagogical phenomena and their measurement)*. Dostupno: <<https://cyberleninka.ru/article/n/vidy-pedagogicheskikh-yavleniy-i-ih-izmerenie/viewer>>. [21 Veresen 2021].
17. Tarantej, VP 2002, *Professionalnoe stanovlenie uchitelya v usloviyah nepreryvnogo pedagogicheskogo obrazovaniya (Professional development of a teacher in the context of lifelong pedagogical education)*. Dissertaciya doktora nauk, *Grodnenskiy gosudarstvennyj universitet imeni Yanki Kupaly*, Grodno, 261 s.

18. *Teoretiko-metodichni zasady psihologo-pedagogichnogo suprovodu vihovannya i rozvitku doshkilnikov iz rodin uchasniv bojovih dij i unutrishno peremishenih osib (Theoretical and methodological principles of psychological and pedagogical support of education and development of preschoolers from the families of combatants and internally displaced persons)* 2021, Monografiya, avt. IO Lucenko, VU Kuzmenko, LO Kalmikova, IO Lapchenko, SI Povoroznyuk, OD Rejpolska, YaO Olshevska, IG Andrushenko, za nauk. redakciyeyu IO Lucenko, Pereyaslav (Kiyiv obl.): *Dombrouska Ya.M.*, 266 s.
19. Furman, A 2006, 'Tipologichnij pidhid u sistemi metodologuvannya (Typological approach in the system of methodology)', *Psihologiya i suspilstvo*, № 2, s. 78-92. Dostupno:
<<http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/29998/1/%D0%A4%D1%83%D1%80%D0%BC%D0%B0%D0%BD.pdf>>. [21 Veresen 2021].

РЕЛІГІЄЗНАВЧІ СТУДІЇ

DOI 10.33930/ed.2019.5007.36(8-9)-7

УДК 172:[26+29] 614.4

**ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ РЕЛІГІЇ У СВІТЛІ ПАНДЕМІЇ COVID-19:
АДАПТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ***FUNCTIONALITY OF RELIGION IN THE LIGHT OF THE COVID-19
PANDEMIC: ADAPTIVE POTENTIAL***І. Г. Руснак**

Актуальність теми дослідження. Понад 80% людей в усьому світі є релігійними. Оскільки більшість релігій безпосередньо встановлює моральні приписи, сприяє формуванню специфічних поведінкових патернів, скеровує людей до певного способу життя – в контексті подолання глобальних викликів, таких як пандемія COVID-19 – потенційна роль релігії є визначальною.

Постановка проблеми. Значна кількість релігійних організацій виробила іманентні правила щодо запобігання пандемічних небезпек, однак тлумачення подібних правил, а тому і їх конструктивний потенціал залежить від волі релігійних лідерів та особливостей їх взаємодії зі світськими владними структурами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стаття ґрунтується на аналізі дослідження офіційних документів міжнародних організацій, компаративному аналізі відкритих джерел задля виявлення конструктивного чи деструктивного потенціалу релігії у світлі боротьби з пандемією COVID-19.

Постановка завдання. З'ясувати функціональну роль релігії в контексті створення чинників боротьби з поширенням COVID-19: можливості та перебіг адаптації релігійних організацій до нових умов; з'ясування комунікативного потенціалу та здатності протистояти загрозам світу постправди; дослідження ризиків, пов'язаних з екзистенційними переживаннями та персональними переконаннями релігійних людей.

Urgency of the research. More than 80% of people are religious. Since most religions directly establish moral precepts, promotes the formation of specific behavioral patterns, directs people to a certain way of life – in the context of overcoming global challenges, such as the COVID-19 pandemic – the potential role of religion is crucial.

Target setting. A significant number of religious organizations have developed immanent rules to prevent pandemic hazards, however, the interpretation of such rules, and therefore their constructive potential, depends on the will of religious leaders and the peculiarities of their interaction with secular authorities.

Actual scientific researches and issues analysis. The article is based on an analysis of a study of official documents of international organizations, a comparative analysis of open sources to identify the constructive or destructive potential of religion in light of the fight against the COVID-19 pandemic.

The research objective. To find out the functional role of religion in the context of creating factors to combat the spread of COVID-19: opportunities and course of adaptation of religious organizations to new conditions; elucidation of communicative potential and ability to face threats to the post-truth world; research into the risks associated with the existential experiences and personal beliefs of religious people.

Виклад основного матеріалу. Здійснюється аналіз діяльності релігійних організацій, залежності ефективності їх боротьби з пандемією від специфіки співпраці з органами світської влади. Констатується деструктивний вплив релігійного фундаменталізму, спроби використання пандемії задля досягнення політичних інтересів. Розглядається проблема адаптації та можливості використання релігійними організаціями цифрових технологій у світлі запобігання поширенню COVID-19. Проаналізовано адаптивний потенціал, зокрема християнської релігії, у руслі можливих змін ціннісних орієнтирів сучасної людини та організації соціального простору. Розкрито проблему парадоксу доступності інформації в контексті висвітлення ЗМІ діяльності релігійних організацій. Констатовано необхідність комунікації світської та релігійної влади щодо поширення науково обґрунтованої інформації про хворобу.

Висновки. Потенціал, що притаманний релігії у боротьбі з поширенням COVID-19 може бути використаний максимально ефективно за умови ефективної та прозорої співпраці світської влади та релігійних організацій, в основі якої лежатиме гуманістичний аспект.

Ключові слова: COVID-19, іслам, конструктивний потенціал, релігія, християнство.

The statement of basic materials. The activities of religious organizations, the dependence of the effectiveness of their fight against the pandemic on the specifics of cooperation with secular authorities are analyzed. The destructive influence of religious fundamentalism attempts to use the pandemic to achieve political interests is asserted. The problem of adaptation and the possibility of religious organizations to use digital technologies in the light of preventing the spread of COVID-19 is considered. The adaptive potential, in particular of the Christian religion, is analyzed in line with possible changes in the values of modern man and the organization of social space. The problem of the paradox of access to information in the context of media coverage of the activities of religious organizations is revealed. The need for greater integration of secular and religious authorities to disseminate scientifically sound information about the disease was stated.

Conclusions. The potential of religion in the fight against the spread of COVID-19 can be used most effectively with effective and transparent cooperation between the secular authorities and religious organizations, which will be based on the humanistic aspect.

Keywords: COVID-19, Islam, constructive potential, religion, Christianity

Актуальність теми дослідження. Пандемія COVID-19 ускладнила перебіг більшості процесів в сучасному світі, насамперед це стосується комунікативної сфери, яка має широкий спектр варіацій, однією з яких є область релігійної комунікації, її варто розглядати не лише як об'єкт, у динамічному вимірі трансформацій під впливом сучасної культури [36], а й крізь призму суб'єктності, як одного із ключових чинників впливу на суспільство [27], зокрема в контексті протистояння пандемічним викликам сучасності.

Постановка проблеми. Суспільно значущий вплив релігійних лідерів, церков, деномінацій, організацій різного конфесійного спрямування складно переоцінити, він поширюється на такі сфери як освіта, благодійність, військово служіння, культура [32], а з кінця 2019 року особливого значення набуває ставлення до медичної інформації. Як зазначає ВООЗ "Конфесійні організації можуть сприяти поширенню корисної інформації, вести

профілактику та боротьбу з тривожними настроями та стигматизацією, підтримувати членів спільноти та пропагувати поведінку, що сприяє збереженню здоров'я" [27]. Однак в цьому контексті постають також додаткові загрози на ґрунті релігійної нетерпимості чи політичних амбіцій, що стосуються, згідно доповідей експертів ООН, представників різних релігій, зокрема і християн, юдеїв, мусульман [20].

Постановка завдання. З'ясування функціонального впливу релігії в умовах пандемії COVID-19, її ролі у створенні факторів боротьби з поширенням хвороби, а також виявлення основних комунікативних ресурсів, що сприяють довірі до науково обґрунтованої медичної інформації або ж навпаки – протидіють її поширенню є надзвичайно актуальними сьогодні. Методологічною базою, що використана в роботі, яка дозволить з'ясувати функціональну роль релігії обрано аналіз матеріалів відкритого доступу, а також – потенціалізм. "Потенціалізм у концептуально-світоглядному, методологічному розумінні – специфічний погляд на широку сферу традиційної філософської проблематики, зосереджений на можливостях, якими володіє будь-який скінченний акт, зумовлений спонтанно виникаючими залежностями між усіма сумірно-протилежними силами (потенціями) взаємодіючих елементів" [34].

Досягнення цієї мети можливе внаслідок комплексного аналізу діяльності релігійних організацій в умовах пандемії COVID-19, реакції релігійних лідерів та лідерів думок на різні аспекти нової онтології, а також поведінки релігійних людей в умовах кризи. Доцільним у цьому контексті буде аналіз семіологічних аспектів – есхатологічних настроїв в період екзистенційної кризи, зміни поведінки релігійних людей, адаптації до нових реалій, пов'язаних з обмеженнями, в тому числі і доступом до звичних релігійних практик тощо. Важливим аспектом є деструктивний вплив релігійного фундаменталізму, а також комунікація держави та релігійних організацій.

Виклад основного матеріалу. Діяльність релігійних організацій, а також їх реакція на пандемію COVID-19 та рекомендовані організаційні заходи щодо її подолання з боку міжнародних організацій (часткові чи повні заборони богослужінь, обмеження кількості людей в культових спорудах тощо) є надзвичайно різноманітними – від цілковитого сприйняття до повного заперечення самого факту існування загрози та використання пандемії у ідеологічній боротьбі – підкреслення культурних чи моральних переваг тощо. Традиції внутрішньої політичної комунікації, специфіка регіону, релігійність населення, демократичність влади – є складовими повного спектру реакцій на пандемію в світі [25] – від Німеччини та Південної Кореї – на одному краю до Ірану, Білорусі чи Нікарагуа [19] – на іншому.

Релігійний фундаменталізм необхідно враховувати як одну з потенційних загроз, пов'язаних з поширенням пандемії. "Аль-Каїда" [12], використовуючи пандемію як інформаційний привід, намагається з одного боку навести людей Заходу в свою віру, а з іншого – показати гріховність та крихкість соціально-політичної системи західного світу [13], особливо акцентуючи увагу на США, прямо вказуючи, що пандемія – це покарання "сильних світу цього" за "несправедливість та злочини, вчинені проти мусульман" [14]. Подібні звернення, з одного боку, підкреслюють переваги ісламського способу життя, закликаючи до миття рук, а з іншого – намагаються використовувати вірус у своїх інтересах [11]. Невизначеність,

потреба узгоджувати позицію з офіційною владою тощо, а тому часто суперечливі заяви з боку керівництва РПЦ “змусили значне число вірян співчувати так званим “корона-дисидентам” [15]. Що, звісно, негативно впливає на дотримання протиепідемічних заходів, а також сприяє активізації опозиції в середині подібних структур, що у боротьбі за владу чи з ідеологічних причин не бажають виконувати настанови владної вертикалі – як світської так і духовної. В Україні подібним прикладом є ситуація з позицією керівництва Почаївської лаври, яке констатувало проведення богослужінь попри заборону офіційної влади. “І ми знаємо, що в переважній більшості храмів і УПЦ, і РПЦ минулі недільні богослужіння були багатолюдні. Ні у кого навіть і думки не виникло скасувати Літургію. І це при тому, що Кабмін заборонив релігійним організаціям проводити церемонії за участю більше 10 осіб” [38]. Ще одним прикладом деструктивної позиції в ситуації глобальної пандемії є Іран – офіційна влада якого “спочатку намагалась приховати спалах коронавірусу, згодом звинуватити своїх противників в його поширенні” [22], що в цілому призвело до погіршення якості життя в країні.

Однією із найбільш складних проблем для релігійних організацій стала дилема між дотриманням канонічних приписів, яке у більшості випадків призводить до значних ризиків, пов’язаних з інфікуванням людей та потребою адаптації до нових умов, які, часто, потребують докорінних змін, до яких не готові ні релігійні організації, ні самі віряни. Прикладом вдалої адаптації до нових умов – карантинних обмежень – є перехід значної кількості релігійних спільнот до віддалених способів комунікації, завдяки сучасним технологіям. Варто констатувати, що подібне відбувається у всьому світі – від ліберально налаштованих течій юдаїзму в США до представників індуїстських спільнот в Азії. Однак, подібний перехід не став революційним завдяки пандемії, а, радше, є прискоренням еволюційних змін. Так, бажання залучити ширше коло людей до релігії, впровадження інклюзивного доступу до культових відправлень тощо, сприяли процесам впровадження цифрових технологій в усі світові релігії, що відбувались задовго до початку пандемії COVID-19. Важливими є спроби використання найсучасніших технологій та трендів, для ще більш ефективної та реалістичної комунікації та максимального усунення відчуття дистанціювання між духовними лідерами та вірянами при спілкуванні онлайн [3]. Крім, богослужінь і інші практики через часткову реінтерпретацію також стали можливими у дистанційному форматі – зокрема Агапи – особливої форми колективної релігійності, яка продовжила своє існування у новому вигляді, однак не втратила свого ключового значення – створення та посилення єдності християн.

У більшості країн світу влада заохочує подібні кроки у рамках протиепідемічних заходів, однак є і винятки. Китай [33], де уряд, запровадивши суворі обмеження щодо так званих “неофіційних” трансляцій, опосередковано сприяє погіршенню епідемічної ситуації, оскільки, залишившись без цифрових інструментів комунікації у відправленні своїх релігійних потреб люди змушені організовувати підпільні зустрічі, наражаючи себе на подвійну небезпеку – з боку можливого інфікування, а також з боку можливого переслідування та покарання офіційною владою.

Проведення далеко не всіх культових заходів, можливе віддалено. Одне із головних таїнств у більшості християнських спільнот – Євхаристія – сьогодні не може відбуватись онлайн. Зважаючи на це, релігійні організації змушені обмежувати доступ вірян до нього. “Євхаристійний голод”, який

віряни відчують в часи пандемії, Блаженніший Святослав порівняв з євхаристійним богослужінням в часи підпілля [31]. Подібні обмеження на які змушені йти релігійні організації, призводять до погіршення психологічного стану релігійної людини. Перед кожним християнином та релігійними організаціями, поряд з екзистенційними викликами, пов'язаними з обмеженням відправлення індивідуальних релігійних потреб постають додаткові виклики в умовах “нової нормальності”, пов'язані з потенційною зміною особистих та суспільних пріоритетів, а також потребою переосмислити власну роль в суспільстві, а також роль своєї релігійної общини.

Як і будь-яка кризова ситуація – пандемія COVID-19 стала причиною збільшення запитів пов'язаних з есхатологічними очікуваннями. Смерть, голод, безробіття, невизначеність, загострення проблем, пов'язаних з соціальною нерівністю, доступу до медичних послуг, розрив між ортодоксальним та секулярним світоглядом штовхають людину до їх осмислення крізь призму есхатології. Апокаліптичні настрої можна розділити, зважаючи на потенційну причину кінця світу, на релігійні, пов'язані з есхатологічними аспектами світових релігій та світські, – що включають в себе широкий спектр потенційних причин – від екологічної катастрофи до ядерної війни тощо [7]. Зауважмо, що у світогляді релігійної людини імпліцитно містяться обидва варіанти – і як члена суспільства, яке гостро відчуває на собі широкий спектр соціальних проблем – в тому числі різного роду обмеження прав і свобод. В цьому контексті абстрактні загрози, пов'язані з культурними змінами, тиском дискурсивних влад, стійкості сучасного способу життя завдяки пандемії та змінам, що вона несе набувають реального, прикладного характеру.

Раптова зміна способу життя не є новою для людства навіть у світлі пандемій – уже в часи “Чорної смерті” (1347-1353 рр.) людям давали рекомендації ізолюватись або покидати звичні місця проживання, однак, сучасні способи контролю, більшість з яких використовують вперше, не дозволяють людям вільно комунікувати, що ставить під загрозу як звичний спосіб життя релігійних людей так і змушує їх здійснювати ревізію власних духовних потреб. Том Райт, у праці “Бог і пандемія” [29] констатує необхідність подібних змін та обмежень, але разом з тим закликає використати Святе Письмо у якості методологічного інструменту, який допоможе гуманізувати обмежувальні приписи, закликаючи враховувати інтереси реальних людей, а не лише керуватись статистичними показниками чи корпоративними пріоритетами. Райт наполягає на залученні християнських очільників (а в загальносвітовому масштабі – також лідерів інших релігійних спільнот) до розв'язання складних та суперечливих питань на державному рівні. Основним аргументом для подібних змін є критика політики сучасних урядів, що надають перевагу у розв'язанні проблем, пов'язаних з корпоративними інтересами та не намагаються робити далекоглядних висновків щодо запобігання подібних ситуацій в майбутньому. Позиція Райта цілком зрозуміла, адже, з одного боку так історично склалось, що виклики пандемій (іспанський грип) чи локальних хвороб (холера у містах тощо) призводили в цілому до позитивних змін – збільшення житлових площ, покращення санітарних умов у містах, створення суворіших вимог щодо проектування нових забудов тощо. Сучасними прикладами подібних локальних адаптацій можна назвати ініціативи в Нью-Йорку [24], велосипедний бум в Європі [28], який змушуватиме уряди реагувати та створювати додаткову інфраструктуру

тощо, зорієнтовану насамперед на людину та її безпеку. Ці приклади показують, що зміни можливі, а релігійний досвід “раннього християнства”, як підкреслює Райт, може бути надзвичайно корисним у подібних ситуаціях. Крім того, критикуючи влаштування політико-економічних зв’язків у сучасному світі, можна констатувати, що часто неможливість змін пояснюють тавтологічно – в той час як пандемія, що вирує сьогодні, а також нещодавні події у Суецькому каналі [9] показали, що сучасна система досить крихка, а тому потребує якісних трансформацій з урахуванням гуманістичних маркерів, що пропагуються, в тому числі, і світовими релігіями.

Ще однією проблемою, яка частково може бути розв’язана, спираючись на релігійні цінності – проблема житлових забудов. Щільність сучасного міського планування є однією з ключових причин поширення вірусу, а “переосмислення керування щільністю є шляхом до тривалого життя в часи пандемії” [17]. Тому християнство, спираючись на власні пріоритети та чесноти, пов’язані з ощадливістю, скромністю, смиренністю, спільного подолання труднощів тощо закликає стати на шлях сталого розвитку, що у поєднанні з використанням сучасних технологій сприятиме боротьбі з пандемічними захворюваннями без порушення звичного життєвого розпорядку [26]. З іншого боку – в сучасних містах більшості країн світу (Україна не є винятком) внаслідок пандемії та пов’язаних з нею обмежень збільшився розрив між багатими та бідними, ще гострішими стали проблеми транспортної інфраструктури, посилились проблеми, пов’язані з доступом до робочого місця, домашнім насиллям тощо. Тому потреба в структурних змінах, до яких закликають лідери релігійних організацій, що мають ґрунтуватись на переосмисленому розумінні справедливості та переоцінці первинних пріоритетів, спрямованих на різновекторність, а не лише керованих прагматичними міркуваннями повинно мати практичні втілення не тільки з боку ініціатив релігійних спільнот, а держави в цілому.

Подібна ситуація складається і в інших куточках світу – не є винятком, наприклад, іслам, в якому іманентно містяться вимоги щодо дотримання протиепідемічних заходів – миття рук, уникання контакту з хворими, заборони на повернення із заражених територій тощо. Діяльність гуманітарних організацій [10] допомагає адаптувати вимоги ВООЗ до практики ісламу. Однак, подібні ініціативи варіюються, в основному, залежно від скоординованості (залежності) світської та релігійної влади та мети, яку вони пропагують. Так, наприклад, Іран – “є яскравим прикладом використання пандемії у своїх цілях, а також лідери так званої Ісламської держави побачили можливість розширення свого впливу, оголосивши це як кару Божу для невірних” [21]. Позитивним прикладом міждержавної координації зусиль на рівні світської та релігійної влади у адаптації та створення роз’яснень положень ісламу в якості практичних рекомендацій в час пандемії є спільна робота держав Середньої Азії [37].

Окремого аналізу потребує позиція ЗМІ у всьому світі, які, особливо на початку пандемії, активно критикували релігійні організації в цілому чи окремих їх представників, за нехтування вимогами карантинних обмежень, які часто мали лише рекомендаційний характер. Подібна критика далеко не завжди була виправданою, оскільки, з одного боку, масові зібрання часто не були прямо заборонені або проходили із дотриманням вимог влади, а з іншого – діяльність релігійних організацій з самого початку не обмежувалась виключно культовою діяльністю, а була направлена і на подолання викликів

пандемії. ЗМІ різних країн світу не рідко подавали інформацію вибірково, і подібна міопія може пояснюватись комплексом причин – від спроб підсилити інформаційний привід до, іноді, намагання використовувати узагальнюючу риторику тощо [30]. Врахування так званого парадоксу доступності інформації є важливим для прогнозування реакції суспільства на подібні інформаційні викривлення, в тому числі попередження можливих конфліктних ситуацій між представниками релігійних спільнот і світської влади тощо. Критичним моментом у контексті виникнення цього парадоксу є акцент на використанні односторонньої інформації – наприклад повідомлення в Україні про складання адміністративних протоколів на представників релігійних організацій без порівняльної статистики їх частки до загальної кількості протоколів, а також відсутність повідомлень про рішення суду щодо задоволення цих протоколів. Таким чином, у реципієнта подібної інформації з великою імовірністю може складатись враження про те, що переважно представники чи керівники релігійних організацій є порушниками карантинних обмежень, що не відповідає дійсності і може викликати соціальну напругу в окремих регіонах, особливо там, де проживають різні релігійні групи.

Всесвітня організація охорони здоров'я вважає роль релігійних лідерів важливою ланкою у боротьбі з пандемією. Практичні рекомендації ВООЗ [27] передбачають, що релігійні лідери та організації можуть забезпечити своїх прихожан, адаптуючи проведення богослужінь до пандемічних обмежень без повної їх заборони; також це стосується таких релігійних обрядів як погребіння, де релігійні лідери з одного боку можуть ефективно поширювати інформацію про заходи безпеки при проведенні подібних обрядів (омовіння тіла або традиція загортання тіла в саван), а з іншого – сприяти стабілізації та підтримці прийнятного психологічного стану родичів. В умовах ізоляції рекомендації ВООЗ включають і комунікативний аспект – релігійні лідери здатні підтримувати зв'язки в середині громади [1]; організовувати допомогу тим, хто цього потребує силами самої громади або брати на себе роль зв'язкової ланки між соціальними службами та такими людьми; сприяти усуненню тривожних факторів, пов'язаних з інформаційними повідомленнями в ЗМІ чи поганими новинами в середині громади, використовуючи дидактичні можливості священних текстів та молитов [4; 23]. Подібна комунікативна роль включає також надзвичайно важливу складову – поширення обґрунтованої, доведеної інформації про пандемію, проведення роз'яснювальної роботи про шляхи передачі вірусу тощо. "Справжня цінність, яку принесли церкви та інші релігійні общини полягає в тому, що їм довіряє їх паства та їх релігійна спільнота" [5]. Дослідження стверджують, що "релігійні лідери часто входять в число тих, кому довіряють найбільше", особливо це важливо, зважаючи на, подекуди, кризу довіри до політичних діячів [18].

Роль релігійних громад, їх лідерів є одним із ключових факторів у консолідації зусиль щодо подолання пандемії, підтримки людей під час її перебігу, а також, у недопущенні конфліктів чи порушень прав людини в контексті стигматизації чи дискримінації хворих. Однак, подібний вплив може бути обмеженим внаслідок переваги персональних переконань релігійних людей в добу постправди. Так, наприклад, дослідження, що проводилось в середовищі ультраортодоксальних євреїв [16] виявило обмеженість впливу місцевих рабинів (які, зазвичай, є авторитетами у порадах щодо здоров'я) в порадах, що стосуються вакцинації дітей. Іншим аспектом,

який може поставати бар'єром між духовними, релігійними лідерами та релігійною громадою є специфічний спосіб сприйняття дійсності – “магічне мислення” – “переконання про причинно-наслідкові зв'язки, згідно з якими люди вірять, що мають певну міру контролю над подіями, що суперечить усталеним сьогодні науковим поглядам на світ та поняття причинності” [2]. Ще одним негативним моментом є використання альтернативної медицини, знахарства у намаганні лікувати хвороби у практиці шаманів чи чаклунів. Схожі приклади можна спостерігати на Африканському континенті, зокрема у ДРК [8], в Азії – в Індії [6] та на Шрі-Ланці [35] та в інших куточках світу.

У зв'язку з цим постає необхідність залучати додаткові ресурси для реалізації внутрішнього потенціалу релігії у боротьбі з глобальними небезпеками, зокрема пандеміями – розробку нових методичних підходів донесення важливої медичної інформації; залучення лікарів щодо проведення роз'яснень медичних питань, в тому числі і під час проведення релігійних зібрань; врахування подібних аспектів в державних програмах профілактики хвороб; проведення просвітницької діяльності, а також консолідації міжнародного співтовариства для унеможливлення використання пандемій як приводу посилення впливу у внутрішній політиці окремих країн чи на міжнародній арені.

Висновки. Релігія, має значний іманентний потенціал у запобіганні пандеміям який може бути максимально ефективно використаний лише за умови координації зусиль світської та релігійної влади на ґрунті прозорості, гуманістичних принципів та взаємної адаптації до нових умов. Подібна координація як на локальному так і на міжнародному рівні також здатна протистояти використанню пандемії у політичних інтересах правлячих еліт. Реалізація цього потенціалу можлива у двох основних площинах – суспільній, що полягає в розробці загальних правил поведінки в умовах глобальних небезпек та індивідуальний, який дозволяє людині отримати міцну світоглядну опору у боротьбі з подібними викликами.

Список використаних джерел:

1. A Global Jewish Community 2021, *Social distancing does not mean social isolation* Available from: <<https://jewitathome.com/>>. [6 September 2021].
2. Agorastos, A & Demiralay, C & Huber, CG 2014, 'Influence of religious aspects and personal beliefs on psychological behavior: focus on anxiety disorders', *Psychology research and behavior management*, № 7, pp. 93–101. Available from: <<https://doi.org/10.2147/PRBM.S43666>>. [6 September 2021].
3. Anderson, C 2019, 'A New Hermeneutics of Suspicion? The Challenge of deepfakes to Theological Epistemology', *Cursor Zeitschrift Für Explorative Theologie*, № 8. Available from: <<https://cursor.pubpub.org/pub/andersondeepfakes/release/8>>. [6 September 2021].
4. Bentzen, J 2020, In crisis, we pray: Religiosity and the COVID-19 pandemic, University of Copenhagen. Available from: <https://www.economics.ku.dk/research/corona/Bentzen_religiosity_covid.pdf>. [6 September 2021].
5. Cunningham, T 2021, *Local faith leaders, churches play vital role in fight against COVID-19 pandemic*. Available from: <<https://www.wric.com/health/coronavirus/local-faith-leaders-churches-play-vital-role-in-fight-against-covid-19-pandemic/>>. [6 September 2021].
6. Daria S, Islam MR 2021, 'The use of cow dung and urine to cure COVID-19 in India: a public health concern', *Health Planning and Manage*. Available from: <<https://doi.org/10.1002/hpm.3257>>. [6 September 2021].

7. Dein, S 2021, 'Covid-19 and the Apocalypse: Religious and Secular Perspectives', *Journal of religion and health*, 60 (1), pp. 5-15, Available from: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7598223/>>. [6 September 2021].
8. *DRC uses traditional medicine in virus fight*. Available from: <<https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=anT-WLZBDgM&feature=youtu.be>>. [6 September 2021].
9. *Ever Given*. Available from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ever_Given>. [6 September 2021].
10. Islamic Relief 2020, *Islamic relief launches guidance on safe religious practice during the coronavirus pandemic*. Available from: <<https://www.islamic-relief.org/islamic-relief-launches-guidance-on-safe-religious-practice-during-the-coronavirus-pandemic/>>. [6 September 2021].
11. Johnson, B 2020, *ISIS Magazine Calls for Attacks on 'Easy Target' Military, Police During Coronavirus Chaos*, Homeland Security Today. Available from: <<https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/counterterrorism/isis-magazine-calls-for-attacks-on-easy-target-military-police-during-coronavirus-chaos/>>. [6 September 2021].
12. Joscelyn, T 2020, *How Jihadists Are Reacting to the Coronavirus Pandemic*, The Foundation for Defense of Democracies. Available from: <<https://www.fdd.org/analysis/2020/04/06/how-jihadists-are-reacting-to-the-coronavirus-pandemic/>>. [6 September 2021].
13. Joscelyn, T 2020, *The Way Forward: A World of Advice on the Coronavirus Pandemic*, Al-Qaeda. Shaban 1441/March 2020. Available from: <<https://twitter.com/thomasjoscelyn/status/1245311851325423616>>. (photo 1) [6 September 2021].
14. Joscelyn, T 2020, *The Way Forward: A World of Advice on the Coronavirus Pandemic*, Al-Qaeda. Shaban 1441/March 2020. Available from: <<https://twitter.com/thomasjoscelyn/status/1245311851325423616>>. (photo 4) [6 September 2021].
15. Käsehage, N (ed) 2021, *Religious Fundamentalism in the Age of Pandemic*, transcript Verlag, Rostock. Available from: <<https://doi.org/10.14361/9783839454855>>. [6 September 2021].
16. Keshet, Y & Popper-Giveon, A 2021, 'I Took the Trouble to Make Inquiries, So I Refuse to Accept Your Instructions': Religious Authority and Vaccine Hesitancy Among Ultra-Orthodox Jewish Mothers in Israel', *Journal of religion and health*, 60(5), pp. 1992-2006. Available from: <<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10943-020-01122-4.pdf>>. [6 September 2021].
17. Klaus, J 2020, *Pandemics Are Also an Urban Planning Problem*, Bloomberg CityLab. Available from: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-06/how-the-coronavirus-could-change-city-planning>>. [6 September 2021].
18. Manchak, V & Fischer, K 2021, 'Coronavirus Communication: Interaction of Church, State, and Constitution in the Pandemic Environment' in *Culture & Crisis: Reconciling Constitutionalism & Federalism in a Time of Crisis Conference*, LU, Lynchburg, VA. Available from: <<https://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1030&context=hsgconference>>. [6 September 2021].
19. Ocampo, IL & Sheridan, MB 2020, *The president has vanished; his wife, the VP, says the coronavirus isn't a problem. Nicaragua declines to confront a pandemic*. Available from: <https://www.washingtonpost.com/world/the_americas/coronavirus-nicaragua-daniel-ortega-missing/2020/04/11/3ad1fafc-79c3-11ea-a311-adb1344719a9_story.html>. [6 September 2021].
20. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights 2020, *UN expert warns against religious hatred and intolerance during COVID-19 outbreak*. Available from:

- <<https://www.ohchr.org/RU/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25814&LangID=E>>. [6 September 2021].
21. Piwko, AM 2021, 'Islam and the COVID-19 Pandemic: Between Religious Practice and Health Protection', *Journal of religion and health*, 60(5), pp. 3291-3308. Available from: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8280647/>>. [6 September 2021].
 22. Sadjadpour, K 2020, *Why Iran and Its Proxies Remain Undeterred by the Pandemic*. Available from: <<https://carnegieendowment.org/2020/12/17/why-iran-and-its-proxies-remain-undeterred-by-pandemic-pub-83467>>. [6 September 2021].
 23. The Guardian 2018, *Non-believers turn to prayer in a crisis, poll finds*. Available from: <<https://www.theguardian.com/world/2018/jan/14/half-of-non-believers-pray-says-poll>>. [6 September 2021].
 24. Wamsley, L 2020, *New York City Is Latest To Close Some Streets To Cars, Making More Space For People*. Available from: <<https://wamu.org/story/20/05/04/new-york-city-is-latest-to-close-some-streets-to-cars-making-more-space-for-people/>>. [6 September 2021].
 25. Ward, A 2020, *World leaders who denied the coronavirus's danger made us all less safe*. Available from: <<https://www.vox.com/2020/3/30/21195469/coronavirus-usa-china-brazil-mexico-spain-italy-iran>>. [6 September 2021].
 26. Welby, J 2020, *Why housing is key to a Christian response to sustainability*. Available from: <<https://www.archbishopofcanterbury.org/priorities/coming-home/church-blogs/why-housing-key-christian-response-sustainability>>. [6 September 2021].
 27. World Health Organization 2020, *Practical considerations and recommendations for religious leaders and faith-based communities in the context of COVID-19*. Available from: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331707/WHO-2019-nCoV-Religious_Leaders-2020.1-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [6 September 2021].
 28. Vandy, K 2020, *Coronavirus: How pandemic sparked European cycling revolution*, BBC News, Brussels. Available from: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-54353914>>. [6 September 2021].
 29. "Бог і пандемія". Як нам жити, коли епідемія закінчиться? Доступно: <<https://credo.pro/2021/04/288475>>. [6 Вересень 2021].
 30. Всеукраїнська Рада Церков і Релігійних Організацій 2020, *Заява ВРЦіРО у зв'язку зі звинуваченнями МОЗ у поширенні COVID-19 у західних областях України*. Доступно: <<https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-statement-on-covid-19-and-governmental-delations>>. [6 Вересень 2021].
 31. Духович, С 2021, *Євхаристія – в центрі життя християн, особливо в підпіллі та в час пандемії*. Доступно: <<https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2021-09/yevharystyia-v-centri-zhyttya-hrystyuan-v-pidpilli-i-v-pandemiyi.html>>. [6 Вересень 2021].
 32. Здіорук, СІ & Токман, ВВ & Литвиненко, ОМ 2011, *Роль релігійних чинників у поступі українського соціуму: аналітична доповідь*, Національний інститут стратегічних досліджень. Доступно: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/Relyg_chyn-56e51.pdf>. [6 Вересень 2021].
 33. *Китай забороняє церквам онлайн трансляції навіть під час пандемії*. Доступно: <https://risu.ua/kitay-zaboronyaye-cerkvam-onlayn-translyaciji-navit-pid-chas-pandemiji_n103716>. [6 Вересень 2021].
 34. Марчук, МГ 2003, *Аксіологічний потенціал наукового знання: поняття, структура, способ актуалізації*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософських наук, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ. Доступно: <<http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/09.00.09MMGSSA.pdf>>. [6 Вересень 2021].
 35. *На Шрі-Ланці від ковіду помер шаман, який "лікував" його еліксиром*. Доступно: <<https://www.bbc.com/ukrainian/news-58676852>>. [6 Вересень 2021].
 36. Петрушкевич, МС 2019, *Релігійні комунікації як об'єкт впливу масової культури: український контекст*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня

доктора філософських наук, Національний університет "Острозька академія", Острог. Доступно: <https://www.oa.edu.ua/doc/dis/petruchkevich_avto.pdf>. [6 Вересень 2021].

37. Религия и пандемия: адаптация к реальности 2020. Доступно: <<https://cutt.ly/4EXajxZ>>. [6 Вересень 2021].
38. Свято-Успенская Почаевская Лавра 2020, Мы надеемся на святую воду, а они - на антисептик. Доступно: <<https://web.archive.org/web/20200409065206/http://www.pochaev.org.ua/?pid=2250>>. [6 Вересень 2021].

References:

1. A Global Jewish Community 2021, *Social distancing does not mean social isolation* Available from: <<https://jewitathome.com/>>. [6 September 2021].
2. Agorastos, A & Demiralay, C & Huber, CG 2014, 'Influence of religious aspects and personal beliefs on psychological behavior: focus on anxiety disorders', *Psychology research and behavior management*, № 7, pp. 93–101. Available from: <<https://doi.org/10.2147/PRBM.S43666>>. [6 September 2021].
3. Anderson, C 2019, 'A New Hermeneutics of Suspicion? The Challenge of deepfakes to Theological Epistemology', *Cursor Zeitschrift Für Explorative Theologie*, № 8. Available from: <<https://cursor.pubpub.org/pub/andersondeepfakes/release/8>>. [6 September 2021].
4. Bentzen, J 2020, In crisis, we pray: Religiosity and the COVID-19 pandemic, University of Copenhagen. Available from: <https://www.economics.ku.dk/research/corona/Bentzen_religiosity_covid.pdf>. [6 September 2021].
5. Cunningham, T 2021, *Local faith leaders, churches play vital role in fight against COVID-19 pandemic*. Available from: <<https://www.wric.com/health/coronavirus/local-faith-leaders-churches-play-vital-role-in-fight-against-covid-19-pandemic/>>. [6 September 2021].
6. Daria S, Islam MR 2021, 'The use of cow dung and urine to cure COVID-19 in India: a public health concern'. *Health Planning and Manage*. Available from: <<https://doi.org/10.1002/hpm.3257>>. [6 September 2021].
7. Dein, S 2021, 'Covid-19 and the Apocalypse: Religious and Secular Perspectives', *Journal of religion and health*, 60 (1), pp. 5-15, Available from: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7598223/>>. [6 September 2021].
8. *DRC uses traditional medicine in virus fight*. Available from: <<https://www.youtube.com/watch?v=anT-WLZBDgM&feature=youtu.be>>. [6 September 2021].
9. *Ever Given*. Available from: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Ever_Given>. [6 September 2021].
10. Islamic Relief 2020, *Islamic relief launches guidance on safe religious practice during the coronavirus pandemic*. Available from: <<https://www.islamic-relief.org/islamic-relief-launches-guidance-on-safe-religious-practice-during-the-coronavirus-pandemic/>>. [6 September 2021].
11. Johnson, B 2020, *ISIS Magazine Calls for Attacks on 'Easy Target' Military, Police During Coronavirus Chaos*, Homeland Security Today. Available from: <<https://www.hstoday.us/subject-matter-areas/counterterrorism/isis-magazine-calls-for-attacks-on-easy-target-military-police-during-coronavirus-chaos/>>. [6 September 2021].
12. Joscelyn, T 2020, *How Jihadists Are Reacting to the Coronavirus Pandemic*, The Foundation for Defense of Democracies. Available from: <<https://www.fdd.org/analysis/2020/04/06/how-jihadists-are-reacting-to-the-coronavirus-pandemic/>>. [6 September 2021].
13. Joscelyn, T 2020, *The Way Forward: A World of Advice on the Coronavirus Pandemic*. Al-Qaeda. Shaban 1441/March 2020. Available from:

- <<https://twitter.com/thomasjoscelyn/status/1245311851325423616>>. (photo 1) [6 September 2021].
14. Joscelyn, T 2020, *The Way Forward: A World of Advice on the Coronavirus Pandemic*. Al-Qaeda. Shaban 1441/March 2020. Available from: <<https://twitter.com/thomasjoscelyn/status/1245311851325423616>>. (photo 4) [6 September 2021].
 15. Käsehage, N (ed) 2021, *Religious Fundamentalism in the Age of Pandemic*, transcript Verlag, Rostock. Available from: <<https://doi.org/10.14361/9783839454855>>. [6 September 2021].
 16. Keshet, Y & Popper-Giveon, A 2021, 'I Took the Trouble to Make Inquiries, So I Refuse to Accept Your Instructions': Religious Authority and Vaccine Hesitancy Among Ultra-Orthodox Jewish Mothers in Israel', *Journal of religion and health*, 60(5), pp. 1992-2006. Available from: <<https://link.springer.com/content/pdf/10.1007%2Fs10943-020-01122-4.pdf>>. [6 September 2021].
 17. Klaus, J 2020, *Pandemics Are Also an Urban Planning Problem*, Bloomberg CityLab. Available from: <<https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-03-06/how-the-coronavirus-could-change-city-planning>>. [6 September 2021].
 18. Manchak, V & Fischer, K 2021, 'Coronavirus Communication: Interaction of Church, State, and Constitution in the Pandemic Environment' in *Culture & Crisis: Reconciling Constitutionalism & Federalism in a Time of Crisis Conference*, LU, Lynchburg, VA. Available from: <<https://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1030&context=hsgconference>>. [6 September 2021].
 19. Ocampo, IL & Sheridan, MB 2020, *The president has vanished; his wife, the VP, says the coronavirus isn't a problem. Nicaragua declines to confront a pandemic*. Available from: <https://www.washingtonpost.com/world/the_americas/coronavirus-nicaragua-daniel-ortega-missing/2020/04/11/3ad1fafc-79c3-11ea-a311-adb1344719a9_story.html>. [6 September 2021].
 20. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights 2020, *UN expert warns against religious hatred and intolerance during COVID-19 outbreak*. Available from: <<https://www.ohchr.org/RU/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25814&LangID=E>>. [6 September 2021].
 21. Piwko, AM 2021, 'Islam and the COVID-19 Pandemic: Between Religious Practice and Health Protection', *Journal of religion and health*, 60(5), pp. 3291-3308. Available from: <<https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC8280647/>>. [6 September 2021].
 22. Sadjadpour, K 2020, *Why Iran and Its Proxies Remain Undeterred by the Pandemic*. Available from: <<https://carnegieendowment.org/2020/12/17/why-iran-and-its-proxies-remain-undeterred-by-pandemic-pub-83467>>. [6 September 2021].
 23. The Guardian 2018, *Non-believers turn to prayer in a crisis, poll finds*. Available from: <<https://www.theguardian.com/world/2018/jan/14/half-of-non-believers-pray-says-poll>>. [6 September 2021].
 24. Wamsley, L 2020, *New York City Is Latest To Close Some Streets To Cars, Making More Space For People*. Available from: <<https://wamu.org/story/20/05/04/new-york-city-is-latest-to-close-some-streets-to-cars-making-more-space-for-people/>>. [6 September 2021].
 25. Ward, A 2020, *World leaders who denied the coronavirus's danger made us all less safe*. Available from: <<https://www.vox.com/2020/3/30/21195469/coronavirus-usa-china-brazil-mexico-spain-italy-iran>>. [6 September 2021].
 26. Welby, J 2020, *Why housing is key to a Christian response to sustainability*. Available from: <<https://www.archbishopofcanterbury.org/priorities/coming-home/church-blogs/why-housing-key-christian-response-sustainability>>. [6 September 2021].
 27. World Health Organization 2020, *Practical considerations and recommendations for*

- religious leaders and faith-based communities in the context of COVID-19*. Available from: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331707/WHO-2019-nCoV-Religious_Leaders-2020.1-eng.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. [6 September 2021].
28. Vandy, K 2020, *Coronavirus: How pandemic sparked European cycling revolution*, BBC News, Brussels. Available from: <<https://www.bbc.com/news/world-europe-54353914>>. [6 September 2021].
 29. "Boh i pandemiia". *Yak nam zhyty, koly epidemiia zakinchytsia?* ("God and the Pandemic". How do we live when the epidemic is over?) Dostupno: <<https://credo.pro/2021/04/288475>>. [6 Veresen 2021].
 30. Vseukrainska Rada Tserkov i Relihiinykh Orhanizatsii 2020, *Zaiava VRTsiRO u zviazku zi zvynuvachenniamy MOZ u poshyrenni COVID-19 u zakhidnykh oblastiakh Ukrainy* (Statement of the UCCRO in connection with the accusations of the Ministry of Health in the spread of COVID-19 in the western regions of Ukraine) Dostupno: <<https://vrciro.org.ua/ua/statements/uccro-statement-on-covid-19-and-governmental-delations>>. [6 Veresen 2021].
 31. Dukhovych, S 2021, *Yevkharystiia – v tsentri zhyttia khrystyian, osoblyvo v pidpilli ta v chas pandemii* (The Eucharist is at the center of Christian life, especially underground and during a pandemic). Dostupno: <<https://www.vaticannews.va/uk/church/news/2021-09/yevkharystiia-v-centri-zhyttia-hrystiian-v-pidpilli-i-v-pandemii.html>>. [6 Veresen 2021].
 32. Zdioruk, SI & Tokman, VV & Lytvynenko, OM 2011, *Rol relihiinykh chynnykiv u postupi ukrainskoho sotsiumu: analitychna dopovid* (The role of religious factors in the progress of Ukrainian society: an analytical report), Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Dostupno: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2011-10/Relyg_chyn-56e51.pdf>. [6 Veresen 2021].
 33. *Kytai zaboroniaie tserkvam onlain transliatsii navit pid chas pandemii* (China bans churches from broadcasting online even during a pandemic). Dostupno: <https://risu.ua/kitay-zaboronyaye-cerkvam-onlayn-translyaciji-navit-pid-chas-pandemiji_n103716>. [6 Veresen 2021].
 34. Marchuk, MH 2003, *Aksiologichnyi potentsial naukovooho znannia: poniattia, struktura, sposib aktualizatsii* (The Axiological Potential of the Scientific Knowledge: Notion, Structure, and Ways of Actualization). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk, Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. Dostupno: <<http://library.nuft.edu.ua/ebook/file/09.00.09MMGSSA.pdf>>. [6 Veresen 2021].
 35. *Na Shri-Lantsi vid kovidu pomer shaman, yakyi "likuvav" yoho eliksirom* (In Sri Lanka, a shaman died of kovid, who "treated" it with an elixir). Dostupno: <<https://www.bbc.com/ukrainian/news-58676852>>. [6 Veresen 2021].
 36. Petrushkevych, MS 2019, *Relihiini komunikatsii yak ob'ekt vplyvu masovoi kultury: ukrainskyi kontekst* (Religious communication as an object of the influence of mass culture: Ukrainian context). Avtoreferat dysertatsii na zdobuttia naukovooho stupenia doktora filosofskykh nauk, Natsionalnyi universytet "Ostrozka akademiia", Ostroh. Dostupno: <https://www.oa.edu.ua/doc/dis/petrushkevich_avto.pdf>. [6 Veresen 2021].
 37. *Relyhyia y pandemii: adaptatsiia k realnosti* (Religion and the pandemic: adaptation to reality) 2020. Dostupno: <<https://cutt.ly/4EXajxZ>>. [6 Veresen 2021].
 38. Sviato-Uspenskaia Pochaevskaia Lavra 2020, *My nadeemsia na sviatuiu vodu, a ony - na antyseptyk* (We hope for holy water, and they - for antiseptic). Dostupno: <<https://web.archive.org/web/20200409065206/http://www.pochaev.org.ua/?pid=2250>>. [6 Veresen 2021].

DOI 10.33930/ed.2019.5007.36(8-9)-8
УДК 291.16(477)

МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНВЕРСІЇ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ У 1793–1830 РР.

INTERCONFESSIONAL CONVERSIONS IN RIGHT-BANK UKRAINE IN
THE PERIOD 1793–1830

О. В. Щетінін

Актуальність теми дослідження. Україна є багатоконфесійною державою, де міжконфесійні конверсії є частим явищем, яке потребує наукового осмислення. Як і проблема сучасних конверсій, питання міжконфесійних конверсій на Правобережній Україні в 1793–1830 рр. залишається дослідженим частково.

Постановка проблеми. Низка вчених висвітлила у своїх працях окремі факти щодо міжконфесійних конверсій в період 1793–1830 рр. Однак, у їх роботах висвітлені, або окремі конфесії, або окремі місцевості Правобережжя. Проте бракує праць щодо конверсій між усіма християнськими конфесіями регіону на всій його території в цей час.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання міжконфесійних конверсій на Правобережжі у період 1793–1830 рр. за останнє десятиліття піднімали О. Буравський, Б. Хіхляч, В. Лось та інші вчені, але воно залишається слабо вивченим, через фрагментарність їх досліджень.

Постановка завдання. Проаналізувати кількісний вимір міжконфесійних конверсій на Правобережній Україні в 1793–1830 рр., їх характер, порівняти успішність католицько-уніатської та православної місії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після анексії Правобережжя в 1793–1795 рр. Російська імперія вже на 1796 р. масовими добровільними і силовими наверненнями досягла тут православної більшості. Насильницькі навернення стосувались передусім уніатства, яке мало різний ступінь вкорінення у східній та західній частинах регіону. У наступний період, з 1797 по 1830 рр. відбулося часткове повернення

Urgency of the research. Ukraine is a multi-religious country, where interconfessional conversions are a frequent phenomenon that requires scientific understanding. Like the problem of modern conversions, the issue of interconfessional conversions on Right-Bank Ukraine in 1793–1830 remains partially explored.

Target setting. Some scholars have highlighted in their works some facts about interconfessional conversions in the period 1793–1830. However, their work covers either individual confessions or certain areas of Right-Bank Ukraine. However, there is a lack of work about conversions between all Christian confessions in the region throughout its territory at this time.

Actual scientific researches and issues analysis. The issue of interconfessional conversions on the Right Bank in the period 1793–1830 has been raised by O. Buravsky, B. Khikhlach, V. Los, and other scholars over the last decade, but it remains poorly studied due to the fragmentary nature of their researches.

The research objective. To analyze the quantitative dimension of interconfessional conversions on Right-Bank Ukraine in 1793–1830, their nature, to compare the success of the Catholic-Uniate and Orthodox missions.

The statement of basic materials. After the annexation of Right-Bank Ukraine in 1793–1795, the Russian Empire already in 1796 reached an Orthodox majority here by mass voluntary and forceful conversions. Violent conversions touched primarily Uniatism, which had varying degrees of rooting in the eastern and western parts of the region. In the following period, from 1797 to 1830, there was a partial return of the lost positions of the Uniate and Roman Catholic Churches,

втрачених позицій уніатської та римо-католицької церков, завдяки випадкам навернення десятків і сотень православних у ці конфесії. Відновлення позицій уніатства та римо-католицизму було викликане юридичним хаосом у законодавстві регіону викликаним одночасною дією старого польського та нового російського законодавства. Масові навернення у православ'я після 1830 р. повністю нівелювали досягнення римо-католицької та уніатської місії серед православних за попередній період.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Період 1793–1830 рр. на Правобережній Україні щодо міжконфесійних конверсій можна розділити на два підперіоди: 1793–1796 рр., коли мала успіх підтримувана державою православна місія, та 1797–1830 рр. – роки успішної римо-католицької та уніатської місії серед православних. Перспективним залишається подальше порівняльне дослідження кількісного і якісного виміру міжконфесійних конверсій у регіоні в 1793–1830 рр. та суміжних періодах і вивчення місцевих особливостей цих конверсій.

Ключові слова: міжконфесійні конверсії, міжконфесійні відносини, Правобережна Україна

due to the conversion of dozens and hundreds of Orthodox to these confessions. The restoration of the positions of Uniatism and Roman Catholicism was caused by the legal chaos in the legislation of the region caused by the simultaneous action of the old Polish and new Russian legislation. Mass conversions to Orthodoxy after 1830 completely leveled the achievements of the Roman Catholic and Uniate mission among the Orthodox in the previous period.

Conclusions. The period of 1793–1830 in Right-Bank Ukraine regarding interconfessional conversions can be divided into two subperiods: 1793–1796, when the state-supported Orthodox mission was successful, and 1797–1830, the years of successful Roman Catholic and Uniate missions among the Orthodox. Further comparative study of the quantitative and qualitative measurement of interconfessional conversions in the region in 1793–1830 and adjacent periods and the study of local features of these conversions remains promising.

Keywords: interconfessional conversions, interconfessional relations, Right-Bank Ukraine

Актуальність дослідження. Україна є багатоконфесійною державою і зміна релігійної приналежності (конверсія), особливо перехід з однієї християнської конфесії до іншої, є досить частим явищем, що, безумовно, потребує наукового осмислення. Правобережна Україна – історичний регіон нашої країни, який у минулому характеризувався великою кількістю представників неправославних християнських конфесій, порівняно з іншими регіонами України. У період з кінця XVIII – до кінця 30-х рр. XIX ст. три найбільші християнські конфесії регіону здійснювали місіонерську діяльність відносно один одного, яка призвела до низки конверсій між ними. При цьому питання міжконфесійних конверсій у зазначений період на Правобережжі досі залишається дослідженим лише фрагментарно.

Постановка проблеми. На сьогодні окремі українські дослідники висвітлювали у своїх працях велику кількість фактів щодо міжконфесійних конверсій у 1793–1830 рр. Однак у своїх працях вони або здебільшого зосереджувалися на одній конфесії, як В. Лось, або ж на одній із трьох губерній Правобережжя, як Р. Голій та Б. Хіхляч. Тому досі немає комплексних праць, які охоплювали б конверсії між усіма християнськими конфесіями та територіальні межі досліджень які охоплювали б увесь регіон.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання

міжконфесійних конверсій на Правобережжі у 1793–1830 рр. за останнє десятиліття торкалися у своїх дослідженнях такі вчені, як О. Буравський [4], Б. Хіхляч [24, 26], В. Лось [13] та інші. Однак досліджувана проблематика висвітлена недостатньо, оскільки бракує узагальнюючих праць, які охопили б всі християнські конфесії регіону.

Постановка завдання. Проаналізувати кількісний вимір міжконфесійних конверсій на Правобережній Україні у 1793–1830 рр., їх характер, порівняти успішність католицької, уніатської та православної місії.

Виклад основного матеріалу статті. Період з кінця XVIII до кінця 30-х рр. XIX ст. умовно можна розділити на два підперіоди, які характеризувалися певною специфікою міжконфесійних конверсій. Перший підперіод (1793–1796 рр.) пов'язаний із другим та третім поділами Речі Посполитої. У цей час російській державі передусім необхідно було швидко встановити контроль над регіоном, в якому абсолютну більшість мешканців становили вірні Римо-католицької та Греко-католицької (уніатської) церков, які підпорядковувалися Папі Римському.

Реалізація цих планів безумовно, не обійшлася без насильства, про що, зокрема, говорив і майбутній остаточний ліквідатор уніатства в регіоні Й. Семашко [17, с. 2]. Навіть до анексії регіону, яка відбувалася двома етапами у 1793 та 1795 рр., упродовж другої половини XVIII ст. низка мешканців Правобережжя (уніатів та православних і меншою мірою римо-католиків) часто міняла обрядову приналежність. Це стосувалося як мирян, так і духовенства зазначених обрядів. По-перше, уніатське вище духовенство рекрутувалося головним чином із василіян – переважно колишніх римо-католиків, які вступили до ордену і, змінивши обряд, зберегли вірність Папі Римському. По-друге, за останні десятиліття перед анексією низка переважно православних населених пунктів регіону була наведена в унію. Це насамперед відбувалося на Київщині та Східному Поділлі (Брацлавщині, яка після анексії з 1797 р. стала частиною Подільської губернії), бо на Волині й Західному Поділлі унія мала глибші корені. Отже, на заході (Волинь і Західне Поділля) та на сході (Брацлавщина і Київщина) Правобережжя Уніатська церква мала різний характер.

На Волині і Західному Поділлі унія була більш вкорінена за декілька століть через раннє поширення і близькість до власне польських земель, а тому сприймалася місцевими мешканцями як віра батьків. Натомість на Брацлавщині та Київщині уніати, які дуже швидко навернулися у 1790-х рр. у православ'я, були уніатами у першому-другому поколінні й асоціювали навернення своїх батьків або себе в уніатство як акт насильства, не сприймаючи греко-католицизм як віру батьків та сприймаючи такою вірою православ'я. Водночас частина уніатів, що сприймала цю конфесію як свою і батьківську, не хотіла переходу у православ'я. Через це у 1790-х рр. на Волині мали місце випадки, коли у населеному пункті уніатську церкву освячували на православ'я без парафіян [7, с. 54]. Так само римо-католицизм у регіоні був сильним кількісно на Поділлі та Волині і слабшим на Київщині.

На підтвердження тези про те, що уніатство й католицизм у регіоні на момент анексії слабшали із заходу на схід, натомість православ'я, навпаки, слабшало кількісно та якісно зі сходу регіону на захід, можна також навести дані польського дослідника М. Тромбського. У другій половині 80-х рр. XVIII ст. на Правобережжі знаходилося 182 православні церкви та 14 православних монастирів, які підпорядковувалися 7 закордонним протопопіям

Переяславської єпархії: богуславській, чигиринській, черкаській, канівській, корсунській, смілянській та ольшанській [1, с. 93]. 6 із 7 згаданих протопопій знаходилися на півдні Київщини, 1 – на Волині і жодної – на Поділлі. Ця кількість є надзвичайно малою, порівняно з кількістю православних протопопій на Правобережжі у 1770-х рр., коли в регіоні було 23 православні протопопії [25, с. 23]. Ліквідація 15 православних протопопій і навернення у 1780-і рр. великої кількості православних створило базу для швидкого повернення цих уніатів до православної церкви.

Отже, міжконфесійні конверсії у регіоні мали місце і до 1790-х рр. Рух уніатів щодо повернення до православної церкви на найсхіднішій околиці регіону – Чигиринщині на Київщині, де уніатство було “найсвіжішим” і найслабшим, почався ще у 1780-х рр. після чергової хвилі навернення православних до уніатства. За цей час 183 уніатські місцеві церкви перейшли у православ'я [12, с. 134]. Це повернення до православ'я було початком зворотного руху від унії до православ'я, але більш розтягнутим у часі, ніж навернення до уніатства, адже якщо у 1776 р. представники шляхти Речі Посполитої навернули 800 церков в уніатство переважно на Київщині та Брацлавщині [23, с. 203], то крім часткового повернення 183 згаданих церков у православ'я в 1780 рр. решта понад 600 церков залишилися до приходу російської влади унійними.

Одразу після анексії Правобережжя Російською імперією уніати та римо-католики регіону були змушені жити за російським законодавством. Російське законодавство не допускало переходу з одного віросповідання в інше, окрім переходу в православ'я [11, с. 20]. При цьому місіонерство серед православних і неправославних заборонялося, а єдина конфесія, якій надавалося право займатися місіонерською діяльністю, була РПЦ.

Проблему конверсій ускладнювало те, що після поділів Речі Посполитої й анексії Правобережжя під контролем Російської імперії опинилися релігійні спільноти, центр яких був в іншій державі, що було для імперії відносно новим явищем. Після анексії Правобережжя та проголошення православ'я державною релігією Росія прагнула одразу змінити співвідношення конфесій, яке склалося в регіоні не на користь православної церкви. Уніатам і римо-католикам заборонялося чинити перешкоди переходам у православ'я. Секретним рескриптом подібні дії трактувалися як карний злочин [3, с. 148].

Держава ставила за мету збільшити кількість православних у регіоні, однак крім відсутності розвиненої і впорядкованої юридичної практики щодо конверсій стикалася із низкою інших проблем. Опорою своєї влади у регіоні імперія вважала не тільки православну церкву, яка була в цей момент ще неспроможна виконувати повноцінно таку роль, а й привілейовану верству – переважно католицьку шляхту. У зв'язку з цим видавалися правові акти, які суперечили один одному. Так, 22 квітня 1794 р. Катерина II видала указ про повернення уніатів до православ'я [21, с. 61]. У травні того самого року архієпископ Віктор Садковський видав грамоту із закликом до уніатів повертатися до православ'я, однак Ізяславський губернатор Шереметьєв наказав затримати поширення грамоти, побоюючись заворушень у межах губернії [21, с. 61]. В урядовому рескрипті Катерина II попередила генерал-губернатора анексованих земель Т. І. Тутолміна, що перехід селян до православ'я не має бути приводом до непокори поміщикам. У цій ситуації видно, що на місцях виконання розпоряджень з Петербургу могло гальмуватися через різні обставини, а також, що, крім повернення до

батьківської віри, причиною масових добровільних переходів уніатів у православ'я було сподівання на покращення соціально-економічного становища, яке не справдилося.

Це призводило до ситуації, за якої на момент анексії у населеному пункті була унійна церква, населення вважалося уніатами, але крім унійного священика в населеному пункті міг проживати і православний священик без приходу, який відмовився приймати унію. Оскільки у 1794–1796 рр. декілька мільйонів правобережних уніатів були приєднані до Російської православної церкви, у деяких випадках унійний священик разом із вірянами приймав православ'я, тож у населеному пункті могли опинитися одночасно два священики на одну парафію. Така ситуація склалася, наприклад, у с. Чарторинка на Поділлі у 1794 р., коли парафію віддали старому православному священику, а новонаверненому у православ'я колишньому уніатському священику дали право просити іншу парафію [19, с. 9]. Переміщення колишнього уніатського духовенства після приєднання до православ'я були викликані недовірою до “ренегатів” по відношенню до свого старого обряду.

Дуже швидкий перехід одразу після I поділу Речі Посполитої з унії до православ'я, за даними Б. Хіхлача, у 1794 р. тільки на Поділлі 333093 [24], а до весни 1795 р. понад 1000000 мешканців регіону, за даними дослідниці Т. Тхоржевської [20, с. 61], найкраще пояснюється переважно поверненням згаданих понад 600 парафій на Київщині та Брацлавщині, анексованих вже у 1793 р. Російською імперією, до православ'я і частково силовим наверненням тих, хто був в унії не одне покоління. Всього за 1793–1796 рр. Уніатська церква на Правобережжі втратила близько 4000 парафій (зберігши лише близько 100 парафій) [13, с. 155].

Упродовж 1795–1796 рр. після другого поділу Речі Посполитої на православ'я у регіоні, як відзначає С. Святненко, було навернуто ще близько 500000 уніатів [15, с. 135], що створило значний дефіцит священиків. Після згаданих подій з 1796 р. і до 1830-х рр., не в останню чергу через смерть Катерини II, форсоване опраправовлення регіону припинилося. Результатом опраправовлення регіону стало те, що з 1796 р. держава забезпечила необхідну кількість православних у регіоні – понад 50 % населення, і до 1917 р. ця цифра ніколи вже не опускалася нижче цієї позначки. Таким чином, можна стверджувати, що хоч і силовим методом, держава у цілому досягнула поставленої мети щодо опраправовлення регіону.

Ще однією важливою обставиною було те, що справи про переходи вирішувалися губернаторами, і ця практика почала впроваджуватися одразу. Водночас варто відзначити, що масові навернення 1793–1795 рр. не мали під собою юридичної основи. Лише указом від 18 березня 1797 р. було закріплено вільний перехід уніатів і римо-католиків до Російської православної церкви [10, с. 194]. На додачу до заохочення переходу у православ'я держава потурбувалася про те, щоб не відбувався вихід із нього, заборонивши маніфестом 1797 р. виходити з православ'я тим, хто перейшов з уніатства та католицизму [14, с. 67]. Намагаючись вберегти нових православних від зворотного переходу в унію, в 1799 р. спеціальним указом у місцях, населених православними, було заборонено проводити уніатське богослужіння, бо такі випадки призводили до повернення частини населення до унії [14, с. 101]. Разом із тим, не намагаючись захистити своє становище, уніатська консисторія забороняла зрікатися унії і видавала відповідні укази [21, с. 62].

Дефіцит православних священників у кількості 248 чоловік тільки у Київській єпархії на 1800 р. [16, с. 65] та одночасний профіцит унійних безмісних священників свідчить про те, що духовенство було групою, яка найсильніше опиралася пришвидженому опрацюванню. Разом із тим, наявність великої кількості освячених проти волі парафіян церков доводить, що і значна кількість уніатських парафіян не вітала таку політику. Як наслідок, кадровий дефіцит православного духовенства у регіоні тривав десятиліттями. Так, на кінець 1810-х рр., через більш ніж 20 років після анексії Росією, у регіоні була вже достатня кількість православних священників, однак бракувало причетників, на що звертали увагу мандрівники із внутрішніх російських губерній, оцінюючи стан православного духовенства регіону та порівнюючи його зі станом духовенства у власне російських губерніях [8, с. 73].

Представники духовенства неправославних релігійних організацій, які зазнавали тиску з боку держави, як правило, міцніше за вірян трималися за своє віросповідання і навіть в умовах втрати своєї пастви часто залишалися вірними своєму віросповіданню. Чимало уніатських священників не прийняли православ'я, зокрема й дід майбутнього остаточного ліквідатора унії на Правобережжі митрополита Йосипа Семашка, про що останній зазначав у своїх спогадах [17, с. 2].

Спроби держави міняти народну релігійну культуру на Правобережжі, уніфікуючи місцеве православ'я за російськими зразками, здебільшого не сприймалися українським населенням. Через адміністративне нав'язування згори нових зразків релігійної культури відбувалося відчуження православного селянства від церкви [22, с. 24], і альтернативою був перехід в інші конфесії. Для православних селян це означало перехід у римо-католицизм та уніатство (до 1839 р.), а пізніше – перехід у різноманітні протестантські течії.

Другий підперіод міжконфесійних конверсій (з 1797 р. і до 1830-х рр.) мав свою специфіку, яка полягала в тому, що коли влада зменшила тиск, виконавши завдання встановлення контролю над регіоном, і не вбачала в зменшеній Уніатській та Римо-католицькій церквах загрози, до останньої перейшла низка мешканців – як православних, так і уніатів. Щодо переходу уніатів, які як і католики були під зверхністю Папи Римського, то їх перехід із східного у західний обряд був викликаний побоюванням того, що Уніатську церкву рано чи пізно ліквідують, як це майже зробили у 1794–1796 рр. Через те, що частина уніатів переходила до Римо-католицької церкви, побоюючись ліквідації Уніатської церкви у майбутньому (як показала історія – небезпідставно), 5 травня 1803 р. було видано указ імператора Олександра I “Про припис, щоб під жодним виглядом духовенство католицьке не дозволяло собі робити таких навіювань, нібито царський уряд має силою обертати у греко-російську віру всіх тих уніатів, які до Римо-католицької церкви не пристануть” [5, с. 22].

У низці населених пунктів Подільської губернії з кінця XVIII ст. і до кінця 1830-х рр. десятки чи, навіть, сотні православних перейшли/повернулися до уніатства та римо-католицизму. Так, у м. Городок на Західному Поділлі за цей час перейшло в унію 114 осіб, одна парафія перейшла до уніатства з православ'я у м. Кам'янець, також переходили до уніатства та римо-католицизму були зафіксовані у таких населених пунктах, як Збриж, Довжок, Купіль, Ложківці, Лисогірка та ін. [12, с. 138]. Конверсії

назад до уніатства пояснюються тим, що багатьма греко-католицизм сприймався як батьківська віра.

Однак траплялися випадки й переходу в унію православних, які не були колишніми уніатами. Так, у 1818 р. у Володимир-Волинському повіті православні селяни Штунського приходу, зокрема сіл Бендюги та Височки, були навернені в унію ксьондзом Миколою Волошинським [4, с. 8]. Оскільки частина уніатів на Волині, як і на Поділлі та Київщині, була приєднана до православ'я насильно у 1799 р., вийшов указ Синоду про те, що приєднані до православ'я уніати, які не зверталися з потребами до православних священиків, можуть самостійно вибирати: бути православними чи повернутися до унії [13, с. 98]. Разом із тим 1 лютого 1800 р. виходить ще один, фактично протилежний указ Синоду “Про неповернення в унію людей, приєднаних до Православної Віри, і про неперешкоджання уніатам приступати до неї” [2, с. 14]. Видання цього указу було обґрунтовано випадками навернення в унію, які мали місце у Волинській губернії.

У ситуації юридичної непорядкованості закони продовжували дублюватися. Так, законом 1798 р. дітей від змішаних шлюбів православних з іншими конфесіями мали виховувати у православ'ї, але цей закон часто не виконувався, і в 1830 р. він був продубльований [6, с. 110]. Дублювання юридичних актів було пов'язане з тим, що після смерті імператриці Катерини II держава на деякий час послабила юридичний і фактичний тиск на неправославних у регіоні. Це призвело до того, що законодавство про переходи з конфесії у конфесію й далі ігнорувалося та не було систематизованим. На лібералізацію релігійного життя впливав і той факт, що 27 листопада 1801 р. імператор Олександр I видав маніфест, яким проголошував віротерпимість [11, с. 16].

Юридичний хаос, який панував у регіоні через одночасну дію тут старого річпосполитського законодавства та нового російського до 1840 р., сприяв тому, що обмежувальне законодавство ігнорувалося, натомість Уніатська та Римо-католицька церкви успішно здійснювали місію. Ще одним прикладом указу, який фактично не виконувався, був указ Сенату Російської імперії від 21 липня 1810 р. “Щодо припису римо-католицькому та уніатському департаментам наглядати, щоб з одного сповідання до іншого не принадували, у прийнятті панівної релігії жодних перепон не чинили” [5, с. 23]. Низка законодавчих актів була спрямована на відрив Уніатської церкви від Римо-католицької, бо перша сприймалася як молодший розряд другої.

Успішна місія католиків та уніатів з 1796 до 1830 р. супроводжувалася збільшенням кількості культових споруд. За період 1793–1825 рр. у регіоні, зокрема, було збудовано 22 костели [12, с. 138]. Їх збудували переважно за кошти великих католицьких землевласників. Ще з часів Речі Посполитої шляхтичі регіону фінансували будівництво та підтримували матеріально не тільки храми і каплиці, але й монастирі. Зокрема, таким чином було відновлено у 1810 р. Канівський василіянський монастир, що знаходився на правому березі Дніпра – колишньому східному кордоні Речі Посполитої [9, с. 19].

Успішність римо-католицької та уніатської місій, які можна назвати двома частинами однієї місії, з кінця XVIII ст. і до 1830-х рр. була зумовлена також правовим хаосом – на території регіону діяло як російське імперське законодавство, так і старе законодавство Речі Посполитої. Результати католицько-уніатської місії за 1796–1830 рр. за наступне десятиліття були

ліквідовані криміналізацією відпадиння від православ'я [18] та новими масовими наверненнями неправославних християн у православ'я під тиском держави, зокрема ліквідацією уніатської церкви у 1839 р.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, період 1793–1830 рр. на Правобережній Україні щодо міжконфесійних конверсій можна розділити на два менші підперіоди: 1793–1796 та 1797–1830 рр. У перший зі згаданих підперіодів кілька мільйонів уніатів регіону насильно та добровільно було приєднано до Російської православної церкви. У другий підперіод, коли Російська імперія досягла мети щодо опрацювання регіону більш ніж на 50 %, мали успіх римо-католицька та уніатська місії серед православних регіону, ймовірно колишніх уніатів. Факти щодо кількості навернених до уніатства та католицизму за цей час дають підстави стверджувати, що ці конверсії носили добровільний характер і в разі поступалися масовим наверненням з допомогою держави у православ'я 1793–1796 рр. Результати католицько-уніатської місії були ліквідовані за наступне десятиліття владою Російської імперії новими масовими наверненнями на православ'я.

Перспективним залишається подальше докладне порівняльне дослідження кількісного та якісного виміру міжконфесійних конверсій на Правобережній Україні в 1793–1830 рр. та суміжні періоди, а також подальше вивчення місцевих особливостей цих конверсій.

Список використаних джерел:

1. Trąbski, M 2015, 'Zagrożenie buntem chłopskim w południowo-wschodnich województwach Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1788–1789', *Orientalia Christiana Cracoviensia*, № 7, s. 91–116.
2. Білик, ВА 2011, 'Урегулювання правового становища василіанських монастирів у Правобережній Україні наприкінці XVIII – у 30-х рр. XIX ст.', *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки*, № 23, с. 38–43.
3. Богущка, АЛ 2017, *Етнонаціональний та етнотемографічний розвиток Правобережної України наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.* Дисертація кандидата історичних наук, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський.
4. Буравський, ОА 2011, 'Римо-Католицька Церква в контексті міжконфесійних відносин на Правобережній Україні наприкінці XVIII – початку XIX ст.' *Гілея: науковий вісник: Збірник наукових праць*, Вип. 47 (5), с. 5–11.
5. Гавриленко, О 2019, 'Правова політика Російської імперії щодо римо-католицької церкви в українських губерніях наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.', *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія "Право"*, (28), с. 19–25.
6. Голий, РВ 2014, 'Конфессиональные конверсии греко-католиков во второй четверти XIX в. (На примере Волынской губернии)', *Вестник Ленинградского государственного университета им. А. С. Пушкина*, № 2, с. 107–113.
7. Голий, РВ 2013, 'Конверсія уніатських храмів у Волинській губернії (на прикладі сільських приходів Дубенського повіту)'. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія: Історичне релігієзнавство*, Вип. 8, с. 49–60.
8. Долгоруков, И 1870, Путешествие в Киев в 1817 году, соч. кн. Ивана Михайловича Долгорукого, Москва: *Чтения в Обществе истории и древностей Российских*, 208 с.
9. *Историческое обозрение городов Киевской губернии с их окрестностями. Город Канев (продолжение)* 1846, Киевские губернские ведомости, 18 января, часть

- неофициальная, с. 17–19.
10. Коптюх, Ю 2003, 'Передумови та проведення реформування устрою православної церкви в Правобережній Україні наприкінці XVIII – початку XIX ст.', *Українське релігієзнавство*, № 26, с. 100–106.
 11. Кулиев, ФМ 2015, 'Правовое регулирование деятельности конфессий в Российской империи в конце XVIII – в начале XIX в.', *Известия СОИГСИ*, 15 (54), с. 14–24.
 12. Кундельський, В 2018, *Корінне населення Правобережної України у міжнаціональних відносинах наприкінці XVIII – 60-х рр. XIX ст.* Дисертація кандидата наук, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Кам'янець-Подільський.
 13. Лось, В 2004, 'Зміни територіально-адміністративної організації греко-католицької церкви (Правобережна Україна наприкінці XVIII – першій половині XIX ст.)', *Український історичний збірник*, Київ, Вип. 7, с. 153–166.
 14. Лось, ВЕ 2013, Уніатська Церква на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст.: організаційна структура та культурно-релігійний аспект, Київ: *НБУВ*, 300 с.
 15. Святненко, А 2009, 'Правове становище Православної церкви на Правобережній Україні (I половина XIX ст.)', *Культура народів Причорномор'я*, № 162, с. 134–137.
 16. Святненко, Г 2010, 'Політика Російської імперії щодо православного духовенства на Правобережжі у першій половині XIX ст.: аналіз нормативно-правових актів', *Болховітинівський щорічник*, Вип. 2, с. 65–70.
 17. Семашко, И 1883, *Записки Иосифа митрополита Литовского, изданные Императорской Академией наук по завещанию автора*, Санкт-Петербург: Типография Императорской Академии наук, 786 с.
 18. "Совратившиеся", або повернення до батьківської віри та кримінал (n.d.). Доступно: <<https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/24/159558>>. [22 Вересень 2021].
 19. *Труды Подольского церковного историко-археологического общества (бывш. Историко-статистического комитета) 1878-1879*, Каменец-Подольск, Вып. 2, 320 с.
 20. Тхоржевська, ТВ 2006, 'Конфесійна політика російського царату щодо католицької церкви на Правобережній Україні наприкінці XVIII – на початку XIX ст.', *Інтелекція і влада*, № 6, с. 59–64.
 21. Хитровська, ЮВ 2010, 'З історії приєднання греко-католиків Правобережної України до Православної Церкви наприкінці XVIII ст.', *Сторінки історії: збірник наукових праць*, Вип. 31, с. 60–66.
 22. Хитровська, ЮВ 2013, 'Відчуження українського правобережного селянства від православної церкви у першій половині XIX ст.', *Сторінки історії*, Вип. 35, с. 22–28.
 23. Хитровська, ЮВ 2013, 'Православно-католицькі взаємини у "Південно-Західному краї" наприкінці XVIII–XIX ст.', *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Історичне релігієзнавство*, 8, с. 202–210.
 24. Хіхляч, Б 2010, "З історії греко-католицької церкви на Поділлі (XVII–XIX ст.)". Доступно: <https://dekanat.at.ua/publ/b_khikhlach_quot_z_istoriji_greko_katolickoji_cerkvi_na_podilli_xvii_xix_st_quot/1-1-0-1>. [22 Вересень 2021].
 25. Хіхляч, БМ 2015, *Уніатська церква на Поділлі (1700 – 1840 рр.): віхи історії та соціокультурний портрет*, Вінниця, 404 с.
 26. Шеретюк, Р 2012, Греко-Уніатська Церква в контексті етноконфесійної політики Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – XIX ст.), Рівне: *Волинські обереги*, 431 с.

References:

1. Trąbski, M 2015, 'Zagrożenie buntem chłopskim w południowo-wschodnich

- województwach Rzeczypospolitej Obojga Narodów w latach 1788–1789’, *Orientalia Christiana Cracoviensia*, № 7, s. 91–116.
2. Bilyk, VA 2011, ‘Urehuliuvannia pravovoho stanovyscha vasylianskykh monastyriiv u Pravoberezhnii Ukraini naprykintsi XVIII – u 30-kh rr. XIX st. (Settlement of the legal status of Basilian monasteries in the Right-Bank Ukraine in the late XVIII – in the 30s of the XIX century)’, *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky. Serii: Istorychni nauky*, № 23, s. 38–43.
 3. Bohutska, AL 2017, *Etnonatsionalnyi ta etnodemohrafichnyi rozvytok Pravoberezhnoi Ukrainy naprykintsi XVIII – u pershii polovyni XIX st.* (Ethno-national and ethno-demographic development of the Right Bank of Ukraine at the end of the XVIII – in the first half of the XIX century). Dysertatsiia kandydata nauk, *Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka*, Kamianets-Podilskyi.
 4. Buravskiy, OA 2011, ‘Rymo-Katolytska Tserkva v konteksti mizhkonfesiinykh vidnosyn na Pravoberezhnii Ukraini naprykintsi XVIII – pochatku XIX st. (The Roman Catholic Church in the context of interfaith relations in the Right Bank Ukraine in the late eighteenth – early nineteenth century)’, *Hileia: naukovyi visnyk: Zbirnyk naukovykh prats*, Vyp. 47 (5). s. 5–11.
 5. Havrylenko, O 2019, ‘Pravova polityka Rosiiskoi imperii shchodo rymo-katolytskoi tserkvy v ukrainskykh huberniiakh naprykintsi XVIII – u pershii polovyni XIX st. (Legal policy of the Russian Empire regarding the Roman Catholic Church in the Ukrainian provinces in the late eighteenth – in the first half of the nineteenth century)’, *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia “Pravo”*, (28), s. 19–25.
 6. Golij, RV 2014, ‘Konfessional'nye konversii greko-katolikov vovtoroj chetverti XIX v. (Na primere Volynskoj gubernii) (Confessional Conversions of Greek Catholics in the Second Quarter of the 19th Century (On the example of the Volyn province))’, *Vestnik Leningradskogo gosudarstvennogo universiteta im. A. S. Pushkina*, № 2, s. 107–113.
 7. Holii, RV 2013, ‘Konversiiia uniatskykh khramiv u Volynskii hubernii (na prykladi silskykh prykhodiv Dubenskoho povitu) (Conversion of Uniate churches in Volyn province (on the example of rural parishes of Dubna district))’, *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu “Ostrozka akademiia”. Seriiia: Istorychnere lihiieznaustvo*, Vyp. 8, s. 49–60.
 8. Dolgorukov, I 1870, *Puteshestvie v Kiev v 1817 godu*, soch. kn. Ivana Mikhajlovicha Dolgorukogo (Travel to Kiev in 1817, work of Duke Ivan Mikhailovich Dolgoruky), Moskva: *Chteniia v Obshchestve istorii i drevnostej Rossijskikh*, 208 s.
 9. *Istoricheskoe obozrenie gorodov Kievskoj gubernii s ikh okrestnostyami. Gorod Kanev (prodolzhenie) (Historical review of the cities of the Kiev province and their surroundings. City of Kanev (continued))* 1846, *Kievskie gubernskie vedomosti*, 18 yanvarya, chast' neoficial'naya, s. 17–19.
 10. Koptiukh, Yu 2003, ‘Peredumovy ta provedennia reformuvannia ustroiu pravoslavnoi tserkvy v Pravoberezhnii Ukraini naprykintsi XVIII – pochatku XIX st. (Preconditions and reform of the Orthodox Church in the Right Bank of Ukraine in the late XVIII – early XIX centuries.)’, *Ukrainske relihiieznaustvo*, № 26, s. 100–106.
 11. Kuliev, FM 2015, ‘Pravovoe regulirovanie deyatel'nosti konfessij v Rossijskoj imperii v konce XVIII – v nachale XIX v. (Legal regulation of the activities of confessions in the Russian Empire at the end of the 18th – early 19th centuries)’, *Izvestiya SOIGSI*, 15 (54), s.14–24.
 12. Kundelskyi, V 2018, *Korinne naselennia Pravoberezhnoi Ukrainy u mizhnatsionalnykh vidnosynakh naprykintsi XVIII – 60-kh rr. XIX st. (Indigenous people of the Right Bank of Ukraine in interethnic relations in the late XVIII – 60's of the XIX century)*. Dysertatsiia kandydata istorychnykh nauk, *Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohienka*, Kam'ianets-Podilskyi.
 13. Los, V 2004, ‘Zminy terytorialno-administratyvnoi orhanizatsii hreko-katolytskoi tserkvy (Pravoberezhna Ukraina naprykintsi XVIII – pershiipolovyni XIXst.) (Changes in the territorial and administrative organization of the Greek Catholic Church (Right-

- Bank Ukraine in the late XVIII – first half of the XIX century))', *Ukrainskyi istorychnyi zbirnyk*, Kyiv, Vyp. 7, s. 153–166.
14. Los, VE 2013, *Uniatska Tserkva na Pravoberezhnii Ukraini naprykintsi XVIII – pershii polovyni XIX st.: orhanizatsiina struktura ta kulturno–relihiinyi aspekt* (Uniate Church in the Right-Bank of Ukraine in the late XVIII – first half of the XIX century: organizational structure and cultural and religious aspect), Kyiv: NBUV, 300 s.
 15. Sviatnenko, A 2009, 'Pravove stanovyshche Pravoslavnoi tserkvy na Pravoberezhnii Ukraini (I polovyna XIX st.) (Legal status of the Orthodox Church on the Right-Bank of Ukraine (first half of the XIX century))', *Kultura narodov Prychernomoria*, № 162, s. 134–137.
 16. Sviatnenko, H 2010, 'Polityka Rosiiskoi imperii shchodo pravoslavnoho dukhovenstva na Pravoberezhzhi u pershii polovyni XIX st.: analiz normatyvno-pravovykh aktiv (The policy of the Russian Empire on the Orthodox clergy on the Right-Bank Ukraine in the first half of the nineteenth century: an analysis of regulations)', *Bolkhovitinovskiy shchorichnyk*, Vyp. 2, s. 65–70.
 17. Semashko, Y 1883, *Zapysky Yosyfa mytropolyta Lytovskoho, yzdannye Ymperatorskoi Akademiei nauk po zaveshchaniyu avtora* (Notes of Metropolitan Joseph of Lithuania, published by the Imperial Academy of Sciences under the will of the author), Sankt-Peterburh: *Typohrafiya Ymperatorskoi Akademii nauk*, 786 s.
 18. "Sovratyvshyesia", *abo povernennia do batkiuskoï vîry ta kryminal* ("Seduced", or return to parental faith and crime.) (n.d.). Dostupno: <<https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/05/24/159558>>. [22 Veresen 2021].
 19. *Trudy Podol'skogo cerkovnogo istoriko-arkheologicheskogo obshchestva (byvsh. Istoriko-statisticheskogo komiteta)* (*Proceedings of the Podolsk Church Historical and Archaeological Society (formerly the Historical and Statistical Committee)*) 1878–1879, Kamenec-Podol'sk, Vyp. 2, 320 s.
 20. Tkhorzhenska, TV 2006, 'Konfesiina polityka rosiiskoho tsaratu shchodo katolytskoi tserkvy na Pravoberezhnii Ukraini naprykintsi XVIII – na pochatku XIXst. (The confessional policy of the Russian tsar regarding the Catholic Church in Right-Bank Ukraine in the late eighteenth and early nineteenth centuries)', *Intelihentsiia i vlada*, № 6, s. 59–64.
 21. Khytrovska, YuV 2010, 'Z istorii pryiednannia hreko-katolykiv Pravoberezhnoi Ukrainy do Pravoslavnoi Tserkvy naprykintsi XVIII st. (From the history of the accession of Greek Catholics of the Right Bank of Ukraine to the Orthodox Church in the late XVIII century)', *Storinky istorii: zbirnyk naukovykh prats*, Vyp. 31, s. 60–66.
 22. Khytrovska, YuV 2013, 'Vidchuzhennia ukraïnskoho pravoberezhnoho selianstva vid pravoslavnoi tserkvy u pershii polovyni XIX st. (Alienation of the Ukrainian right-bank peasantry from the Orthodox Church in the first half of the XIX century)', *Storinky istorii*, 2013, Vyp. 35, s. 22–28.
 23. Khytrovska, YuV 2013, 'Pravoslavno-katolytski vzaiemyny u "Pivdenno-Zakhidnomu krai" naprykintsi XVIII–XIX st. (Orthodox-Catholic relations in the "South-Western region" in the late eighteenth and nineteenth centuries)', *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu Ostrozka akademiia. Seriia: Istorychne relihiieznavstvo*, 8, s. 202–210.
 24. Khikhlach, B 2010, "Z istorii hreko-katolytskoi tserkvy na Podilli (XVII–XIX st.)" ("From the history of the Greek Catholic Church in Podolia (XVII–XIX centuries)"). Dostupno: <https://dekanat.at.ua/publ/b_khikhlach_quot_z_istoriji_greko_katolickoji_cerkvi_na_podilli_xvii_xix_st_quot/1-1-0-1>. [22 Veresen 2021].
 25. Khikhlach, BM 2015, *Uniatska tserkva na Podilli (1700 – 1840 rr.): vikhy istorii ta sotsiokulturnyi portret. (Uniate Church in Podillia (1700 – 1840): milestones in history and socio-cultural portrait.)*, Vinnytsia, 404 s.
 26. Sheretiuk, R 2012, *Hreko-Uniatska Tserkva v konteksti etnokonfesiinoi polityky Rosiiskoi imperii na Pravoberezhnii Ukraini (kinets XVIII – XIX st.)* (The Greek-Uniate Church in the context of the ethno-confessional policy of the Russian Empire on the Right Bank of Ukraine (late 18th – 19th centuries)), Rivne: *Volynski oberehy*, 431 s.

DOI 10.33930/ed.2019.5007.36(8-9)-9
УДК 22.06

ОНТОЛОГІЧНІСТЬ АВТОРСЬКОГО ЗАДУМУ В БІБЛІЙНІЙ ГЕРМЕНЕВТИЦІ В ЕПОХУ ПОСТМОДЕРНІЗМУ

ONTOLOGICITY OF THE AUTHOR'S DESIGN IN BIBILICAL HERMENEUTICS IN THE AGE OF POSTMODERNISM

О. С. Білобрам

Актуальність теми дослідження. Прихильники протестантського напрямку християнської віри вважають Біблію найважливішою книгою в своєму житті, як авторитетне, Богом натхненне Слово Боже. Вважається, що Бог через Біблію дав одкровення людству, яким потрібно керуватися в своєму житті. Щоб вірно сприйняти істину потрібно вірно тлумачити Біблію. В зв'язку з цим, першочергове значення набуває правильний підхід до тлумачення Біблії, що і вивчає дисципліна як біблійна герменевтика.

Постановка проблеми. Сьогодні ми живемо в добу постмодернізму, світогляд якого має значний вплив і в християнському просторі. Біблійна герменевтика також зазнала суттєвого впливу зі сторони постмодернізму. Класична біблійна герменевтика базувалася на одному із постулатів, що в тексті закладений авторський задум. Але прихильники постмодернізму впевнені, що після того, як Ніцше "поховав" Бога, а Барт та Фуко "поховали" автора, то відновити авторський задум в тексті просто неможливо. Для тлумачення Біблії скасування задуму автора має два негативних наслідки: по-перше, скасовується авторська монополія на значення тексту, а по-друге, відкривається можливість безлічі підходів до інтерпретації тексту. Таке положення не дає Біблії бути авторитетним джерелом істини і можливості вірян правильно зрозуміти одкровення Бога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження автора ґрунтуються на роботах зарубіжних спеціалістів в області біблійної герменевтики як К. Ванхузер, Г. Верк-

Urgency of the research.

Adherents of the Protestant movement of Christian faith consider the Bible to be the most important book in their lives, as an authoritative, God-inspired Word of God. It is believed that God through the Bible gave revelation to mankind, which must be a guide in their lives. In order to perceive the truth correctly, it is necessary to interpret the Bible correctly. In this regard, the correct approach to the interpretation of the Bible, which is studied by such discipline as biblical hermeneutics, is of paramount importance.

Target setting. Today we live in the era of postmodernism, whose worldview has a significant impact in Christian space. Biblical hermeneutics has also been significantly influenced by postmodernism. Classical biblical hermeneutics was based on one of the postulates that the text contains the author's design. But adherents of postmodernism are convinced that after Nietzsche "buried" God, and Bart and Foucault "buried" the author, it is simply impossible to restore the author's design in the text. For the interpretation of the Bible, the cancelation of the author's design has two negative consequences: firstly, the author's monopoly on the meaning of the text is abolished, and secondly, the possibility of many approaches to the interpretation of the text arises. This situation does not allow the Bible to be an authoritative source of truth and the ability of believers to properly understand God's revelation.

Actual scientific researches and

issues analysis. The author's research is based on the work of foreign experts in the field of biblical hermeneutics such as K. Vanhuser, G. Werkler, T. Wespelal,

лер, Т. Веспетал, К. Гібс, Г. Осборн Е. Тісельтон, Г. Фі а також на останніх дослідженнях авторів пострадянського простору як, А. Денисенко, В. Кір'янов, Д. Кондюк, М. Мокієнко, А. Негров, А. Пузинін, С. Санніков, Р. Соловій, В. Ткачук, С. Флюгрант.

Постановка завдання. Проаналізувати вплив постмодернізму на біблійну герменевтику, а саме в області скасування авторського задуму. Визначити доцільність такого впливу і його наслідки для тлумачення Біблії.

Виклад основного матеріалу. В статті доводиться суттєва необхідність вірного тлумачення Біблії. Одним з основних постулатів біблійної герменевтики являється існування авторського задуму в текстах Біблії. Ігнорування авторського задуму приводить до перекручування значення тексту. Задача тлумача Біблії – це визначення значення тексту на основі авторського задуму за допомогою граматико-історичного методу.

Висновки. Визначено, що авторський задум займає, займає і повинен займати чільне місце в біблійній герменевтиці. Авторський задум являється наріжним каменем процесу тлумачення Біблії. Тому вплив постмодернізму на біблійну герменевтику, який скасовує авторський задум названо негативним і таким, що не повинен мати місце в царині протестантизму.

Ключові слова: авторський задум, авторитетність Біблії, біблійна герменевтика, Біблія, тлумачення, інтерпретація, постмодернізм, онтологічність.

K. Gibbs, G. Osborne, E. Tisseton, G. Fee, as well as recent research by post-Soviet authors such as A. Denisenko, V. Kiryanov, D. Kondyuk, M. Mokienko, A. Negrov, A. Puzykin, S. Sannikov, R. Soloviy, V. Tkachuk, S. Flugrant.

The research objective. To analyze the influence of postmodernism on biblical hermeneutics, namely in the field of abolition of the author's design. To determine the appropriateness of such influence and its consequences for the interpretation of the Bible.

The statement of basic materials. The article proves the essential need for a correct interpretation of the Bible. One of the main postulates of biblical hermeneutics is the existence of the author's design in the texts of the Bible. Ignoring the author's design leads to the distortion of the meaning of the text. The task of the Bible interpreter is to determine the meaning of the text on the basis of the author's design applying the grammatical-historical method.

Conclusions. It is determined that the author's design occupied, occupies and should occupy a prominent place in biblical hermeneutics. The author's idea is the cornerstone of the process of interpreting the Bible. Therefore, the influence of postmodernism on biblical hermeneutics, which cancels the author's design, is called negative and should not be present in Protestantism.

Keywords: author's idea, authority of the Bible, biblical hermeneutics, the Bible, exegesis, interpretation, postmodernism, ontology.

Актуальність теми. Для християн протестантського напрямку читання і дослідження Біблії являється одним з головних засад в богослужбній практиці. Із змінною сучасного світогляду з модерністського на постмодерністський, останній має вплив на різні напрямки життя. Одним з таких напрямків є вплив на тлумачення Біблії, тобто на біблійну герменевтику. Якщо в добу модернізму авторський задум займав чільне місце в царині біблійної герменевтики, то із зміною світогляду, прихильники постмодернізму поставили під сумнів цей базовий постулат біблійної герменевтики.

Постановка проблеми. В сучасній біблійній герменевтиці

викристалізувалися два різних підходи до тлумачення Біблії. Прихильники постмодернізму вважають авторський задум пережитком модерністської доби, а прихильники класичної біблійної герменевтики відстоюють постулат першочерговості авторського задуму при тлумаченні Біблії. З такими різними підходами тлумачення Біблії являється досить проблематичним питанням. Так як постмодерністський світогляд в тлумаченні Біблії тільки проникає на терени пострадянського простору, тому цей процес потребує негайного аналізу і оцінки щодо доцільності авторського задуму в тлумаченні Біблії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз показав, що проблема тлумачення Біблії являється дискусійною і перебуває в полі зору сучасних дослідників на пострадянському просторі. Одна сторона відстоює принципи класичної біблійної герменевтики як С. Санніков, В. Ткачук, В. Кір'янов, А. Негров, С. Флюгрант. Інша сторона рухається в постмодерністському напрямку щодо тлумачення Біблії як А. Пузинін, Д. Кондюк, А. Денисенко, Р. Соловій, М. Мокієнко.

Постановка завдання. Розглянути тенденції розвитку біблійної герменевтики в контексті сучасного протестантського богослов'я на пострадянському просторі, та окреслити можливе подальше застосування принципу авторського задуму при тлумаченні Біблії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з базових принципів класичної біблійної герменевтики є виявлення авторського задуму. Саме автор генерує зміст, управляє змістом, контролює зміст і являється його гарантом достовірності. Так як тексти мають автора, то вони не можуть означати що завгодно. Завдяки волі автора обмежуються можливості інтерпретації. У зв'язку з тим, що автор задумав текст, то в ньому вже з самого спочатку закладений зміст, і такий привілей належить тільки автору.

На початку пострадянської доби, описуючи історію баптизму, С. Санніков в своїй роботі приводить принципи віровчення баптистів, і, зокрема, Одеської Богословської Семінарії. Він наголошує, що Біблія являється Богом натхненним Словом Божим, непомильним одкровенням Бога і має двійну природу. “Двійна природа Біблії потребує буквального граматики-історичного тлумачення Писання” [13, с. 472]. В основі граматики-історичного методу лежить базовий принцип існування авторського задуму в класичній біблійній герменевтиці.

В. Ткачук видав книгу по методам та принципам тлумачення Писання, в якій відстоює точку зору класичної біблійної герменевтики, яка базується на граматики-історичному методі тлумачення Біблії. Він виходить з принципу авторського задуму і вказує, що “ціль хорошого тлумачення проста – це побачити ясне значення тексту” [17, с. 3].

В своїй статті В. Кір'янов аналізує принципи біблійної герменевтики, різні підходи, орієнтовані на автора, на текст, і на читача. Він приходить до висновку і відстоює точку зору класичної біблійної герменевтики, що в тексті Біблії є одне єдине значення, і це значення закладене автором [7, с. 50-64].

А. Негров провів аналіз дослідницьких робіт студентів магістратури, виявив позитивний зсув в біблійній герменевтиці слов'янської євангельської спільноти в пострадянський період. Рух від герменевтичної безграмотності радянської доби до застосування принципів біблійної герменевтики очевидний, і далі він пропонує рухатися в цьому напрямку в біблійних закладах: “Необхідно збалансовану герменевтичну увагу направити на джерело біблійної істини (відправник, Автор), на текст, який містить біблійну

істину (послання), а також на роль аудиторії, яка отримує цю істину (отримувач)” [10, с. 30]. А. Негров також звертає увагу на важливість авторського задуму.

С. Флюгрант видав книгу “Як читати Біблію не спотворюючи її сенс”. У своїй роботі він чітко відстоює позицію класичної біблійної герменевтики щодо доцільності авторського задуму в Біблії. Він упевнений, що авторський задум присутній в тексті і “читачеві необхідно шукати те значення тексту, яке заклав в нього біблійний автор” [19, с. 8].

Вищевказані автори рухаються в напрямку класичної біблійної герменевтики. Але є інші автори, які схильні до постмодерністського погляду на тлумачення Біблії. А. Пузинін в своїй роботі критикує пострадянський перехід від інтерпретаційної ентропії радянських часів до класичної біблійної герменевтики. Він вважає, що таке тлумачення, “орієнтоване на пошук авторського наміру, або єдиного правильного значення тексту, являється історично, теологічно і прагматично неоправданим” [12, с. 15].

Дослідження Д. Кондюка теж направлені на критику класичної біблійної герменевтики, де він констатує факт, “що згідно з більшістю постмодерністських методів ані автор, ані текст вже не є приступними для дослідження (в тому вигляді, якими вони були на початку)” [8, с. 121]. Він упевнений, що текст може мати кілька значень, і висуває ідею багатозначного сенсу Писання, що нівелює авторський задум в тексті.

А. Денисенко дуже критично відноситься до класичної біблійної герменевтики, називаючи її “старою”, як пережиток бібліцизму та фундаменталізму. Він вказує, що зсув в сучасній герменевтиці відбувся в сторону від авторського задуму і на те, “що ми ніколи не зможемо точно встановити цей самий задум. Більш того, в сучасній герменевтиці сьогодні перед екзегетом стоїть більш важлива задача, а саме – розгледіти багатоманітність інтерпретацій одного й того ж тексту” [6, с. 157-158].

Р. Соловій, аналізуючи роботи Вестфала, приходить до висновку, що коли сприйняти постмодерністську ідею смерті автора, то в такому випадку “незалежно від наміру автора, читач знайде в тексті непередбачені виміри та значення” [14, с. 142]. Це означає, що авторський задум відсутній, коли текст переміщується в новий сучасний контекст і зміст має безліч інтерпретацій.

Також в своїй книзі Р. Соловій, описуючи проблеми сучасного християнського богослов'я, через феномен виникаючої церкви, окреслює контури богослов'я в епоху постмодернізму. Торкаючись питання герменевтики, він вказує, що “постмодерністська герменевтика заперечує вкладання автором у текст певного змісту; вважається, що при прочитанні тексту зміст виникає щоразу по-новому” [15, с. 212]. Виникаюча церква відходить від засад авторського задуму, а базує свою герменевтику на принципі інтертекстуальності.

М. Мокієнко в своїй монографії про п'ятидесятницький рух коротко торкається питання герменевтики сучасних п'ятидесятників. Він вказує, що пострадянський період в п'ятидесятницькій герменевтиці характеризувався підходами до тлумачення Біблії на основі класичної біблійної герменевтики на основі книг Г. Верклера, Г. Фі та С. Флюгранта. Але на даному етапі п'ятидесятницька герменевтика рухається в сторону постмодернізму: “її стан “все ще в процесі” вповні корелюється з постмодерністською парадигмою й сьогодні в оригінальний спосіб легітимізує багатоголосся значень у тексті при його конфесійному та діалогічному прочитаннях” [9, с. 280].

Вся класична біблійна герменевтика ґрунтується на тому принципі, що в тексті існує авторський задум. До епохи постмодернізму ніхто не ставив під сумнів цю аксіому. Але постмодерністський світогляд прийшло до іншого висновку щодо авторського впливу. Цьому сприяли дві особи, які поставили під сумнів доцільність авторського задуму, що призвело до “смерті автора”.

Р. Барт в 1967 році опублікував свою статтю “Смерть автора”. Р. Барт вважає, що автора породив модернізм: “Постать автора належить новому часу; мабуть, вона формувалася нашим суспільством у міру того, як з закінченням середніх віків це суспільство стало відкривати для себе (завдяки англійському емпіризму, французькому раціоналізму і принципом особистої віри, затвердженням Реформацією) гідність індивіда, або, висловлюючись більш високим стилем, “людської особистості” [20]. Він пише, що завдяки усуненню автора, перетворюється сучасний текст, і новий текст створюється читачем, тому присутність автора не обов'язкова і він усувається.

Коли текст відривається від автора, або настає смерть автора, то Р. Барт робить наступне твердження: “Якщо Автор усунутий, то абсолютно марним стають і всякі претензії на “розшифровку” тексту” [20]. Виходячи з цього твердження, можна сказати, що пошук початкового авторського значення тексту, стає безглуздим завданням. Але на цьому Р. Барт не зупиняється. Він пов'язує смерть автора зі смертю Бога. Відмова від автора і визнання за текстом остаточного змісту “відкриває свободу контр теологічній, революційній по суті своїй діяльності, так як не зупиняти потік змісту – значить, в кінцевому рахунку, відкинути самого бога” [20].

М. Фуко в 1969 році виступив на засіданні Французького філософського товариства з доповіддю на тему: “Що таке автор?” Він задається питанням, що представляє собою автор і його, перш за все, цікавить, як функціонує поняття автора. Він вважає, що визначення автора було штучним явищем на основі християнської традиції, яка засвідчувала справжність текстів, що мають в наявності. Він звинувачує сучасну критику в тому, щоб виявити автора в творі, вона “використовує схеми, вельми близькі до християнської екзегези, коли остання хотіла довести цінність тексту через святість автора” [21].

У своїй доповіді М. Фуко впевнений, що і Бог помер, і автор помер. У зв'язку з цим він підкидає суспільству нову ідею, щодо визначення простору, який вивільнився після смерті автора. Він сказав: “Але, звичайно ж, недостатньо просто повторювати, що автор зник. Точно так же, недостатньо без кінця повторювати, що Бог і людина померли однією смертю. Те, що дійсно варто було б зробити, так це визначити простір, який внаслідок зникнення автора виявляється порожнім, окинути поглядом розподіл лакун і розломів і вистежити ті вільні місця і функції, які цим зникненням виявляються” [21]. Для М. Фуко автор не є константою, а тільки функціональним принципом. М. Фуко бажає, щоб автор був усунутий і це дозволяє виявити функцію-автора. Автор перетворився в ідею, в якому відпала потреба.

К. Ванхузер так висловився про двох французів, які поставили останню крапку на авторі: “Ролан Барт і Мішель Фуко написали по епітафії – надгробному напису – для автора” [2, с. 96]. Своїми творами вони звільнили текст від впливу автора.

Концепцію смерті автора підхопили прихильники постмодернізму і впроваджують її в біблійну герменевтику. Р. Барт висунув ідею, що автор – це чисто модерністська видумка. Цю ідею підтримують деякі сучасні

протестантські богослови пострадянського простору. А. Пузинін пропонує при тлумаченні Біблії “пострадянським євангельським християнам всебічно розглянути можливість виходу за межі модерністської програми” [12, с. 9]. А. Денисенко, називаючи прихильників класичної біблійної герменевтики фундаменталістами, вказує, що “помилкою фундаменталістів, що (свідомо, чи не свідомо) сповідують бібліцизм, є те, що вони засновують свої припущення на наративних принципах модерної філософії, вважаючи, що Святе Письмо має єдине вчення, яке завдяки універсальним принципам герменевтики можна легітимізувати” [6, с. 157]. Р. Соловій також вказує, що “формування герменевтичного підходу Виникаючої церкви відбувається у руслі критики епістемології консервативного протестантизму, що розвивав своє богослов’я у культурному контексті філософського модернізму” [15, с. 207].

Але насправді концепція авторського задуму не являється винаходом модернізму. Вона існувала і в до модерністський період. К. Ванхузер, коли розглядає питання сутності автора, то констатує факт, що “уявлення про автора як про першоджерело змісту лежало в основі до модерністської і модерністської інтерпретації” [2, с. 57]. В епоху до модернізму була написана Біблія. Тому варто звернути увагу на відношення Біблії до авторського задуму.

Мойсей, в кінці свого життя, даючи настанови ізраїльському народу, як йому жити в новому краї сказав: “І напишеш на тих каміннях усі слова цього Закону дуже виразно” (П.3.27:8). Слово “ба’ар” перекладено як “дуже виразно”, тобто Мойсей наполягає, що Закон має бути доступно, зрозуміло і ясно записано, щоб кожен міг розуміти однозначно, згідно авторського задуму.

Слово “ба’ар” також зустрічається в книзі пророка Авакума, де його використовує Бог: “А Господь відповів та й сказав: Напиши це видіння і поясни на таблицях, щоб читач його легко читав” (Ав.2:2). Це слово, перекладене як “поясни” вживає Сам Господь, доручаючи пророку записати видіння для майбутніх читачів. Господь ратує за ясне і правильне розуміння читачами Його об’явлення, щоб Його слова були інтерпретовані вірно, згідно Його задуму.

Через пророка Ісаю Бог чітко показує Свою позицію щодо Своїх слів, які несуть певне авторське навантаження: “Так буде і Слово Моє, що виходить із уст Моїх: порожнім до Мене воно не вертається, але зробить, що Я пожадав, і буде мати поводження в тому, на що Я його посилав!” (Іс.55:11).

Через пророка Єремію Бог заявив: “Я пильную Свого слова, щоб справдилось воно” (Єр.1:12). Те, що Бог заявив на сторінках Святого Писання, воно виконається, тому що в Бога був певний задум і Він контролює ситуацію щодо досягнення Своїх намірів.

І ще один текст розглянемо з Нового Заповіту. Ісус звернувся до фарисеїв, які не сприймали Його як Месію, обіцяного в Писаннях, з наступним твердженням: “Дослідіть но Писання, бо ви думаєте, що в них маєте вічне життя, вони ж свідчать про Мене!” (Ів.5:39). Ісус рекомендує фарисеям ще раз гарно дослідити Писання, бо в них написано про Нього як Месію. Одна з причин, чому фарисеї не сприйняли Ісуса з Назарету як Месію, був їх неправильний підхід до тлумачення Писання. Їх підхід, можна сказати, був в стилі постмодерністського погляду, а саме “теорії читацького відгуку”, яка визначальну роль при інтерпретації тексту віддає читачеві. Фарисеї чекали Месію, виходячи з своєї історичної, культурної, релігійної та політичної дійсності. Вони чекали потужного політичного діяча, який звільнить їх від

римської окупації. Вони проігнорували авторський задум Бога стосовно Месії, який був описаний в пророчих книгах, а надали текстам свою інтерпретацію. І дуже сильно помилилися. Тому Ісус і звертає їх увагу, що Писання потрібно читати згідно авторського задуму.

Отже, до модерністська епоха, модерністська епоха і епоха написання Біблії характеризується концепцією авторського задуму, тому цей принцип повинен бути незмінним і в епоху постмодерну. Але А. Денисенко стоїть на іншій позиції і заявляє, що “класична герменевтика виявляється неактуальною” [6, с. 152]. Він критикує С. Флюгранта і його книгу “Як читати Біблію не спотворюючи її сенс”, що вона написана в стилі “старої” герменевтики, орієнтованої на авторський задум. Продовжуючи критикувати, А. Денисенко звертає увагу, що С. Флюгрант “ігнорує весь той інтелектуальний зсув, що мав місце в сучасній герменевтиці протягом ХХ ст.” [6, с. 153]. Що він в своїй книзі не згадує ні Ніцше, ні Деріду, ні Кьєркегора, ні Гайдеггера і не аналізує напрацювання постмодерністських тенденцій як теорію читацького відгуку та ін..

Насправді, книгу С. Флюгранта можна вважати найкращим підручником з герменевтики на пострадянському просторі, написаним вітчизняним автором. С. Флюгрант чітко заявив, що його книга направлена на аудиторію Церкви, яка не має богословської освіти. “Моє бажання – щоб кожний віруючий, особливо пастор чи лідер служіння, зміг прочитати дану роботу без утруднення та побачити необхідність і можливість застосування даної теми в своєму житті” [19, с. 8]. Тому пересічному вірянину нецікаво читати про напрацювання Ніцше, Барта, Фуко, Вітгенштайна, Гайдеггера, Гадамера, Кьєркегора, Деріди, Рікера, Ізера, Фіша та ін., і про різні постмодерністські теорії. Ця книга варта того, щоб по ній вчилися студенти освітнього ступеня бакалавра в закладах вищої духовної освіти протестантського напрямку на пострадянському просторі.

Представники класичної біблійної герменевтики чітко стоять на позиції, що в тексті обов'язково присутній авторський задум і аргументують це тим, що в інакшому випадку Біблія втрачає всяку авторитетність, богонатхненність і можливість зрозуміти наміри Бога. К. Гіббс чітко окреслює свою позицію щодо авторського задуму і порівнює його зі стрілкою компаса: “Як до стрілки компаса має бути прикута увага тлумачів до первісного значення того чи іншого уривка в Біблії, – до того непорушного змісту, який автор насправді мав на увазі” [5, с. 56]. Він продовжує, що якщо не дотримуватися цього принципу, то результат тлумачення буде наступним: “тлумачення безнадійно загубиться в морі суб'єктивізму” [5, с. 56].

Г. Верклер відстоює цей базовий принцип біблійної герменевтики: “Основна передумова герменевтичної теорії повинна полягати в тому, що значення тексту – це значення, закладене в нього автором, а не значення, які нам би хотілося приписати його словам” [3, с. 51]. На перше місце він ставить цей принцип авторського задуму, бо в іншому випадку “у нас не залишиться нормативного непорушного критерію для відділення вірних тлумачень від невірних” [3, с. 51].

Г. Фі і Д. Стюарт також рухаються в цьому напрямку: “Мета екзегетики – з'ясувати задум автора оригіналу” [18, с. 17]. Це є спробою почути Слово Боже, як повинні були його чути перші адресати.

Подібною позицією дотримується і К. Ванхузер, який категорично заявляє: “Якщо помирає автор, з ним помирає можливість істинного розуміння тексту”

[2, с. 132]. Звідси випливає два негативних наслідки. По-перше, скасовується авторська монополія на значення, а по-друге, відкривається можливість безлічі підходів до інтерпретації тексту. Ці два наслідки мають певний вплив на авторитетність Біблії. К. Ванхузер задається питанням, яким буде вплив на авторитетність Біблії в такому випадку, і чітко відповідає, що наслідки вельми катастрофічні: “авторитетність Біблії скасовується” [2, с. 125].

Позиція Г. Осборна щодо авторського задуму однозначна – в тексті він є. Авторський задум – це “по суті справи єдине значення” [11, с. 124], яке автор вклав в текст. І завдання тлумача полягає в тому, щоб “з’ясувати то початкове значення, яке мав задум передати древній автор” [11, с. 23]. Г. Осборн згоден, що не завжди тлумач володіє достатніми даними для виявлення авторського задуму, але як раз завдання екзегетики і полягає в тому, щоб “спробувати відтворити авторське оригінальне значення” [11, с. 153]. І однією з цілей книги “Герменевтична спіраль” Г. Осборн визначив: “Протягом усієї книги я намагаюся довести центральність авторського вихідного значення, того смислового навантаження, яке Бог надихнув автора викласти” [11, с. 358].

С. Флюгрант впевнений, що через текст автор передає повідомлення, тому “основне завдання тлумача – знайти значення, яке закривав в нього автор” [19, с. 141]. Саме, авторський задум являється тим фундаментом, на якому будується правильне тлумачення Біблії.

Критикуючи книгу С. Флюгранта, А. Денисенко звернув увагу на відсутність аналізу постмодерністських тенденцій в герменевтиці. В зв’язку з цим варто звернути увагу ще на одного дослідника в біблійній герменевтиці Томаса Веспетала. Це американський доктор систематичного богослов’я, який з 1995 року живе, служить і викладає в різних біблійних інститутах на теренах пострадянського простору. Він вивчив російську мову і на цій мові написав серію книг “Слово про Бога” для аудиторії країн східної Європи.

В своїй книзі “Одкровення Бога: Доктрина про Біблію, Тлумачення Біблії” Т. Веспетал повністю підтримує принцип, що в тексті закладено авторський задум. “Головна мета, яку ми ставимо перед собою при дослідженні тексту – це виявити і виразити як можна точніше і вірніше задум автора” [4, с. 303].

Т. Веспетал в своїй роботі висвітлює загрози класичній герменевтиці і, зокрема, проводить детальний аналіз нових напрямків в герменевтиці, оснований на ідеях постмодерністського світогляду. Починає він з аналізу філософії Вітгенштайна і пов’язаних з нею підходів як конвенціоналізм та літературна критика. Дальше розглядає філософію Гайдеггера і пов’язаних з нею підходів як “деконструктивізм” Деріди; “нової герменевтики”, засновники якої вважаються Фукс і Ебелінг, які відштовхнулися від філософії Гадамера; “екзистенціальна герменевтика”, засновником якої являється Бульман. Також розглядає нові напрямки в герменевтиці як структуралізм та богослов’я визволення. Т. Веспетал проаналізував всі ці нові напрямки герменевтики і обґрунтовано спростовує їх, показуючи їх негативний вплив на біблійну герменевтику. На закінчення аналізу Т. Веспетал стверджує: “Розглянувши всі перераховані вище сучасні підходи до тлумачення Писання, ми не можемо знайти нічого, що можна порівняти за якістю з граматики-історичним підходом до герменевтики, який відкриває для нас авторський намір і істинне значення тексту” [4, с. 520].

Т. Веспетал відкидає сучасні підходи в постмодерністській герменевтиці, але вказує на деякі позитивні аспекти постмодерну. Сама

головна перевага полягає в тому, що “постмодернізм змушує нас визнати вплив наших упереджень на тлумачення тексту” [4, с. 501]. Тому він вважає, що є сенс в пораді Рікера притримуватися “герменевтики підозри”, щоб кожен тлумач був готовий до критики і перевірки свого тлумачення. Т. Веспетал впевнений, що християни можуть подати суб’єктивізм тлумачення і він вказує: “Головна відмінність євангельської віри від постмодернізму полягає не в тому, що ми заперечуємо проблему суб’єктивності в тлумаченні, а в тому, що ми віримо, що людина може подолати свою суб’єктивність і пізнати істину” [4, с. 504].

Е. Тісельтон також не бачить великої користі для біблійної герменевтики зі сторони постмодернізму. Він стверджує, що “в певному обмеженому сенсі постмодерн може послужити герменевтиці хорошу службу, але в світлі інших своїх положень повністю виключає можливість її розвитку” [16, с. 354].

К. Ванхузер також досить скептично відноситься до постмодерністської теорії тлумачення, яка веде до скасування авторського задуму в тексті. Він стверджує, що “так званий “постмодерністський” стан, в контексті якого проходять сучасні дискусії про теорію та практику інтерпретації, можна охарактеризувати однією фразою: “недовіра до змісту” [2, с. 13].

Вплив постмодернізму на біблійну герменевтику більше негативний, ніж позитивний. Це відбувається завдяки тому, що постмодернізм відкидає постулат авторитетності Біблії. Наприклад, Р. Соловій вказує, що богослови Виникаючої церкви сприймають Біблію “як витвір мистецтва” [15, с. 192]. Дальше він уточнює, що “хоча лідери Виникаючої церкви часто наголошують на своїй високій оцінці Писання, проте ними, як правило, ставляться під сумнів традиційні поняття богонатхненності і непомильності Біблії” [15, с. 199]. А. Денисенко бачить перспективу, що класична біблійна герменевтика з постулатом авторського задуму “приречена на забуття” [6, с. 165]. Але перспективи розвитку нової герменевтики з нетрадиційним підходом до Писання на основі постмодерну, малоймовірні, не тільки в Церкві, але і в академічній спільноті. Згідно Визнання віри Євро-Азіатської Акредитаційної Асоціації євангельських навчальних закладів академічна спільнота твердо стоїть на протестантському постулаті “Sola scriptura”: “Ми віримо, що канонічні книги Святого Письма є богонатхненним і непогрішним Словом Божим, досконалим одкровенням волі Бога для порятунку людей. Книги Біблії є єдиним вищим авторитетом у всіх питаннях християнської віри і життя” [22].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Підсумовуючи результати дослідження, варто зауважити, що присутність авторського задуму в тексті для класичної біблійної герменевтики є наріжним каменем. Постмодерністський вплив на біблійну герменевтику щодо усунення автора з тексту варто визнати негативним. Класична біблійна герменевтика спирається на Біблію як богонатхненне, непомильне та авторитетне джерело істини, в якому закладено авторський задум з фіксованим змістом. Ми можемо говорити про онтологічність авторського задуму, який полягає в тому, що він є первоначалом та існує об’єктивно, незалежно від читача і його суб’єктивного сприйняття.

Завдяки онтологічності авторського задуму є сенс досліджувати Біблію, тому що в ній закладений авторський задум, який дає змогу виявити істини Божі. Але, виходячи з постмодерністського погляду, тлумачення Біблії є

безперспективною справою. В кожного читача буде своє розуміння Біблії. В такому випадку Біблія втрачає свою авторитетність, нема ніякої можливості правильно зрозуміти Писання. Відкидання авторського задуму приводить до того, що нема ніякого критерію відрізнити істинне тлумачення від єретичного.

Тому подальший розвиток біблійної герменевтики в царині протестантизму на теренах пострадянського простору бачиться в стилі класичної біблійної герменевтики, яка постулює онтологічність авторського задуму в тексті Біблії.

Список використаних джерел:

1. Біблія 2007, Переклад проф. Івана Огієнка, Київ: *Українське Біблійне Товариство*, 1375 с.
2. Ванхузер, К 2007, Искусство понимания текста. Литературоведческая этика и толкование Писания, Черкассы: *Коллоквиум*, 736 с.
3. Верклер, Г 1995, Герменевтика. Принципы и процесс толкования Библии, *Бейкер бук хауз*, 177 с.
4. Веспетал, Т 2016, Слово о Боге: евангельское богословие для восточных христиан. Откровение Бога: Доктрина о Библии, Истолкование Библии, Том 2, Москва: *МТИ*, Н. Новгород: *Агапе*, 656 с.
5. Гиббс, К 1997, *Принципы толкования Библии*. Учебное пособие, Минск, 290 с.
6. Денисенко, А 2015, 'Від бібліцизму до пост-фундаменталізму: короткий екскурс в сучасний стан герменевтики протестантського середовища на пост-радянському просторі', *Практична філософія*, вип. № 1 (№ 55), с. 150-166.
7. Кирьянов, В 2003, 'Существует ли одно, буквальное значение библейского текста, которое может обнаружить толкователь?' *Богословские размышления*. вып. № 2, Одесса, с. 50-64.
8. Кондюк, Д 2013, 'Нові напрямки у євангельській герменевтиці й можливі перспективи розвитку', *Філософська думка. Sententiae. Спецвипуск IV. Герменевтика традиції та сучасності у теології та філософії*, Вінниця: *ВНТУ*, с. 118-132.
9. Мокієнко, М 2018, *Феномен п'ятидесятництва*. Монографія, Рівне: *Дятлик М.*, 440 с.
10. Негров, А 2004, 'Герменевтика в процессе преобразования: три герменевтических горизонта славянского евангелического сообщества в постсоветский период', *Богословские размышления*, вып. № 4, Одесса, с. 7-32.
11. Осборн, Г 2009, Герменевтическая спираль: общее введение в библейское толкование, Одесса: *Библейская кафедра*, 728 с.
12. Пузынин, А 2012, 'Традиция евангельских христиан: реконструкция практики библейского толкования', *Богословские размышления*, вып. № 13, Одесса, с. 7-31.
13. Санников, С 1996, История баптизма, Одесса: *ОБС, "Богомыслие"*, 496 с.
14. Соловій, Р 2013, 'Проект Мерольда Вестфала та його внесок у формування герменевтики християнської спільноти у контексті постмодерну', *Філософська думка. Sententiae. Спецвипуск IV. Герменевтика традиції та сучасності у теології та філософії*, Вінниця: *ВНТУ*, с. 133-144.
15. Соловій, Р 2016, Феномен Виникаючої церкви у контексті теологічних та еkleзіологічних трансформацій у сучасному західному протестантизмі, Київ: *Дух і літера*, 352 с.
16. Тисельтон, Э 2011, Герменевтика, Черкассы: *Коллоквиум*, 430 с.
17. Ткачук, В 2000, Методы и принципы толкования Священного Писания, Луцк: *Центр христианской жизни Украины*, 127 с.
18. Фи, Г & Стюарт, Д 2002, Как читать Библию и видеть всю ее ценность, Ровно: *Логос*, 200 с.
19. Флюгрант, С 2009, Как читать Библию, не искажая ее смысла. Учебник по герменевтике, Киев: *Четверта хвиля*, 296 с.

20. Барт, Р 1967, *Смерть автора*. Доступно: <<http://www.philology.ru/literature1/barthes-94e.htm>>. [28 Лютий 2021].
21. Фуко, М 1969, *Что такое автор?* Доступно: <http://www.ulera.net/textbooks_author/2192/textbook/6038/fuko_mishel/chto_ta_koe_avtor/read> [28 Лютий 2021].
22. Исповедание веры 1997, *Исповедание веры Евро-Азиатской Аккредитационной Ассоциации евангельских учебных заведений Евразии*. Доступно: <<http://www.eaaa.org/index.php/eaaa-home/ispovedanie-very>>. [28 Лютий 2021].

References:

1. Bibliya (Holy Bible) 2007, Pereklad prof. Ivana Ogienka, Kyiv: *Ukrayinske Bibliyne Tovaristvo*, 1375 s.
2. Vanhuzer, K 2007, *Iskusstvo ponimaniya teksta. Literaturovedcheskaya etika i tolkovanie Pisaniya (Is There a Meaning in This Text?)*, Cherkassyi: *Kollokvium*, 736 s.
3. Verkler, G 1995, *Germenevtika. Printsipy i protsess tolkovaniya Biblii (Hermeneutics: Principles and Processes of Biblical Interpretation)*, *Beyker buk hauz*, 177 s.
4. Vespetal, T 2016, *Slovo o Boge: evangel'skoe bogoslovie dlya vostochnykh hristian. Otkrovenie Boga: Doktrina o Biblii, Istolkovanie Biblii (Word of God: Evangelical Theology for Eastern Christians. Revelation of God: Doctrine of the Bible, Interpretation of the Bible)*, Tom 2. Moskva: *MTI*, N. Novgorod: *Agape*, 656 s.
5. Gibbs, K 1997, *Printsipy tolkovaniya Biblii (Principles of Biblical Interpretation)*. *Uchebnoe posobie*, Minsk, 290 s.
6. Denysenko, A 2015, 'Vid biblitsyzmu do post-fundamentalizmu: korotkyi ekskurs v suchasnyi stan hermenevtyky protestantskoho seredovyshcha na post-radianskomu prostori (From biblicalism to post-fundamentalism: a brief digression into the current state of hermeneutics of the Protestant environment in the post-Soviet space)', *Praktychna filosofii*, vip. № 1 (№ 55), s. 150-166.
7. Kiryanov, V 2003, 'Suschestvuet li odno, bukvalnoe znachenie bibleyskogo teksta, kotoroe mozhet obnaruzhit tolkovatel? (Meaning: Is There a Single, Literal Meaning of a Biblical Text That the Interpreter Can Discover?)', *Bogoslovskie razmyshleniya*. vip. № 2, Odessa, s. 50-64.
8. Kondiuk, D 2013, 'Novi napriamky u yevanhelskii hermenevtytsi y mozhlyvi perspektyvy rozvytku (New directions in evangelical hermeneutics and possible prospects for development)', *Filosofska dumka. Sententiae. Spetsvypusk IV. Hermenevtyka tradytsii ta suchasnosti u teolohii ta filosofii*, Vinnytsia: VNTU, s. 118-132.
9. Mokiienko, M 2018, *Fenomen piatydesiatnytsstva (The phenomenon of Pentecost)*. Monohrafiia, Rivne: *Diatlyk M.*, 440 s.
10. Negrov, A 2004, 'Germenevtika v protsesse preobrazovaniya: tri germenevticheskikh gorizonta slavyanskogo evangelicheskogo soobshchestva v postsovet'skiy period (Hermeneutics in the Transformation Process: Three Hermeneutic Horizons of the Slavic Evangelical Community in the Post-Soviet Period)', *Bogoslovskie razmyshleniya*, vip. № 4, Odessa, s. 7-32.
11. Osborn, G 2009, *Germenevticheskaya spiral: obschee vvedenie v bibleyskoe tolkovanie (The Hermeneutical Spiral: A Comprehensive Introduction to Biblical Interpretation)*, Odessa: *Bibleyskaya kafedra*, 728 s.
12. Puzyinin, A 2012, 'Traditsiya evangel'skikh hristian: rekonstruktsiya praktiki bibleyskogo tolkovaniya (The Tradition of Evangelical Christians: Reconstructing the Practice of Biblical Interpretation)', *Bogoslovskie razmyshleniya*, vip. № 13, Odessa, s. 7-31.
13. Sannikov, S 1996, *Istoriya baptizma (History of Baptism)*, Odessa: *OBS*, "Bogomyislie", 496 s.
14. Solovii, R 2013, 'Proekt Merolda Vestfala ta yoho vnesok u formuvannia hermenevtyky khrystianskoi spilnoty u konteksti postmodernu (Merold Westphal's project and its contribution to the formation of the hermeneutics of the Christian community in the context of postmodernism)', *Filosofska dumka. Sententiae. Spetsvypusk IV. Hermenevtyka tradytsii ta suchasnosti u teolohii ta filosofii*, Vinnytsia: VNTU, s. 133-

- 144.
15. Solovii, R 2016, Fenomen Vynykaiuchoi tserkvy u konteksti teolohichnykh ta ekleziolohichnykh transformatsii u suchasnomu zakhidnomu protestantyzmi (The Phenomenon of the Emerging Church in the Context of Theological and Ecclesiological Transformations in Modern Western Protestantism), Kyiv: *Dukh i litera*, 352 s.
16. Tiselton, E 2011, Germenevtika (Hermeneutics), Cherkassyi: *Kollokvium*, 430 s.
17. Tkachuk, V 2000, Metodyi i printsiipyi tolkovaniya Svyaschennogo Pisaniya (Methods and Principles for the Interpretation of Scripture), Lutsk: *Tsentr hristianskoy zhizni Ukrainyi*, 127 s.
18. Fi, G & Styuart, D 2002, Kak chitat Bibliyu i videt vsyu ee tsennost (How to read the Bible for all its worth), Rovno: *Logos*, 200 s.
19. Flyugrant, S 2009, Kak chitat Bibliyu, ne iskazhaya ee smysla (*How to Read the Bible Without Distorting Its Meaning*), Uchebnik po germenevtike, Kiev: *Chetverta hvilya*, 296 s.
20. Bart, R 1967, Smert` avtora (Death of the author), Dostupno: <<http://www.philology.ru/literature1/barthes-94e.htm>>. [28 Lyutij 2021].
21. Fuko, M 1969, Chto takoe avtor? (What is an author?). Dostupno: <http://www.ulera.net/textbooks_author/2192/textbook/6038/fuko_mishel/chto_takoe_avtor/read>. [28 Lyutij 2021].
22. Ispovedanie very` 1997, Ispovedanie very` Evro-Aziatskoj Akkreditaczionnoj Assocziaczii evangel`skikh uchebny`kh zavedenij Evrazii (Confession of Faith of the Euro-Asian Accreditation Association of Evangelical Educational Institutions of Eurasia), Dostupno: <<http://www.e-aaa.org/index.php/eaaa-home/ispovedanie-very>>. [28 Lyutij 2021].

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Артемova Любова Вікторівна	доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної психології та педагогіки, Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженко (Глухів, Україна) E-mail : lubvikar@ukr.net ORCID : 0000-0002-7070-2927
Білобрам Орест Степанович	здобувач наукового ступеня доктора філософії, викладач біблійних дисциплін, Євангельський Теологічний Університет (Київ, Україна) E-mail : orectman@gmail.com ORCID : 0000-0003-2831-520X
Гуржи Ксенія Леонідівна	аспірантка кафедри теорії, історії держави і права та філософії права, Донецький національний університет імені Василя Стуса (Вінниця, Україна) E-mail : kseniia_gurzhi@ukr.net ORCID : 0000-0003-3663-6505
Ковальчук Наталія Дмитрівна	доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, Київський університет імені Бориса Грінченка, кафедра філософії (Київ, Україна) E-mail : n.kovalchuk@kubg.edu.ua ORCID : 0000-0001-5994-9139
Луценко Ірина Олексіївна	доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник Лабораторії дошкільної освіти і виховання, Інститут проблем виховання, Національна академія педагогічних наук України (Київ, Україна) E-mail : sofiras@ukr.net ORCID : 0000-0001-8360-9943
Маркова Оксана Миколаївна	кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри комп'ютерних систем та мереж, Криворізький національний університет (Кривий Ріг, Україна) E-mail : markova@mathinfo.ccjournals.eu ORCID : 0000-0002-5236-6640
Мар'єнко Майя Володимирівна	кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу хмаро орієнтованих систем інформатизації освіти, Інститут інформаційних технологій і засобів навчання НАПН України (Київ, Україна) E-mail : popelmaya@gmail.com ORCID : 0000-0002-8087-962X
Овсянкінa Людмила Анатоліївна	кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, Київський університет імені Бориса Грінченка (Київ, Україна) E-mail : l.ovsiankina@kubg.edu.ua ORCID : 0000-0002-6003-6289
Пушонкова Оксана Анатоліївна	кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та релігієзнавства, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, вчений секретар Черкаського обласного художнього музею (Черкаси, Україна) E-mail : krapki@ukr.net ORCID : 0000-0002-8390-6806
Рейпольська Ольга Дмитрівна	доктор педагогічних наук, доцент, завідувачка лабораторії дошкільної освіти і виховання Інституту проблем виховання НАПН України (Київ, Україна) E-mail : odrplsk@ukr.net ORCID : 0000-0002-5524-7110
Руснак Ігор Геннадійович	кандидат філософських наук, асистент кафедри філософії та культурології, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна) E-mail : i.rusnak@chnu.edu.ua ORCID : 0000-0002-4513-9300
Щетінін Олексій Вікторович	аспірант кафедри богослов'я та релігієзнавства, факультету філософії та суспільствознавства, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Київ, Україна) E-mail : woshiyalikesi@gmail.com ORCID : 0000-0003-1692-3021

AUTHORS

- Liubov Artemova** Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Preschool Psychology and Pedagogy, Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University (Hlukhiv, Ukraine)
E-mail : lubvikart@ukr.net
ORCID : 0000-0002-7070-2927
-
- Orest Bilobram** Applicant for the degree of Doctor of Philosophy, Teacher of biblical disciplines, Evangelical Theological University (Kyiv, Ukraine)
E-mail : orectman@gmail.com
ORCID : 0000-0003-2831-520X
-
- Kseniia Hurzhy** PhD student of the Department of Theory and History of State and Law and Philosophy of Law Vasyl Stus' Donetsk National University (Vinnytsia, Ukraine)
E-mail : kseniia_gurzhi@ukr.net
ORCID : 0000-0003-3663-6505
-
- Natalia Kovalchuk** Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Professor of the Philosophy Department, Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine)
E-mail : n.kovalchuk@kubg.edu.ua
ORCID : 0000-0001-5994-9139
-
- Iryna Lutsenko** Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Senior Research, Laboratory of Labor Education, Institute of Problems on Education, National Academy of Educational Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
E-mail : sofiras@ukr.net
ORCID : 0000-0001-8360-9943
-
- Oksana Markova** PhD in Pedagogy, Senior Lecturer the Department of Computer Systems and Networks (CSN), Kryvyi Rih National University (Kryvyi Rih, Ukraine)
E-mail : markova@mathinfo.ccjournals.eu
ORCID : 0000-0002-5236-6640
-
- Maiia Marienko** PhD in Pedagogy, Senior Researcher, Department of Cloud-Oriented Systems of Education Informatization, Institute of Information Technologies and Learning Tools of NAES of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
E-mail : popelmaya@gmail.com
ORCID : 0000-0002-8087-962X
-
- Liudmyla Ovsiankina** PhD in Philosophy, Associate Professor, Associate Professor of the Philosophy Department, Borys Grinchenko Kyiv University (Kyiv, Ukraine)
E-mail : l.ovsiankina@kubg.edu.ua
ORCID : 0000-0002-6003-6289
-
- Oksana Pushonkova** PhD in Philosophy, Associate Professor of Philosophy and Religious Studies, Bogdan Khmelnytsky National University of Cherkassy, Scientific Secretary of the Cherkasy Regional Art Museum (Cherkassy, Ukraine)
E-mail : krpki@ukr.net
ORCID : 0000-0002-8390-6806
-
- Olha Reipolska** Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Laboratory of Preschool Education and Upbringing of the Institute of Problems of Education, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)
E-mail : odrplsk@ukr.net
ORCID : 0000-0002-5524-7110
-
- Ihor Rusnak** PhD in Philosophy, Assistant, Department of Philosophy and Cultural Studies, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine)
E-mail : i.rusnak@chnu.edu.ua
ORCID : 0000-0002-4513-9300
-
- Oleksii Shchetinin** PhD student of the Department of Theology and Religious Studies, Faculty of Philosophy and Social Sciences, National Pedagogical Dragomanov University (Kyiv, Ukraine)
E-mail : woshiyalikesi@gmail.com
ORCID : 0000-0003-1692-3021
-

**ІНДЕКСУВАННЯ ВИДАННЯ
“ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ”**

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISY ДО НАУКОВОГО ВИДАННЯ “ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ”

1. Мова написання рукопису статті: українська, російська, англійська, німецька, французька, польська.
2. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції *journal.discourse@gmail.com* у форматі “Автор-Назвастатті.doc”.
3. Рукопис статті, підписаний авторами, супроводжується:
 - зовнішньою рецензією (для авторів без вченого ступеня) із зазначенням наукового ступеня рецензента, вченого звання, посади, місця роботи (без скорочень), завіреною печаткою;
 - якщо рукопис публікується іноземною мовою, стаття супроводжується перекладом завіреним фахівцем з іноземної мови (бюро перекладів, або викладачем ВНЗ іноземної мови);
 - розширеною анотацією (двома мовами, одна з яких англійська) в залежності від мови написання рукопису статті (додаток 2);
 - відомостями про автора (авторів) (додатку 1).
4. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Авторський текст не має бути опублікованим раніше та не бути перекладом раніше опублікованої статті. За зміст статті та інформаційне наповнення несе відповідальність автор (автори) статті та рецензенти.
5. Форма подання статті:
 - обсяг рукопису – 20-24 тис. знаків (як виняток, не більше 40 тис. знаків), включаючи рисунки та таблиці;
 - кількість співавторів – не більше чотирьох, як виняток до п’яти;
 - стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора *Microsoft Word for Windows®* (версії 97, 2000, XP, 2003, 2007) або сумісного редактора;
 - рукопис повинен мати наскрізну нумерацію сторінок із вільним розміщенням нумерації в листі;
 - формат аркуша – А4 (210×297), орієнтація сторінки – “книжна”; поля: ліворуч – 2,5 см; праворуч – 2 см; зверху – 2 см; знизу – 2 см; інтервал між рядками – 1,5 пт.; інтервал між абзацами “до”, “після” – 0 пт; відступи “праворуч”, “ліворуч” – 0 пт; відступ першої строчки – 1,27 см;
 - рисунки, фотографії, графіки слід вставляти в текст статті як об’єкт. Положення об’єкта – “в тексті”;
 - рисунки, створені у вбудованому у *Microsoft Word* редакторі рисунків, слід подавати як згруповані об’єкти;
 - рисунки та таблиці не повинні розривати речення в абзаці, тобто вони мають бути розташовані після того абзацу, в якому на них робиться перше посилання в тексті.
 - Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:
 - індекс УДК у верхньому лівому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.);
 - ініціали та прізвища авторів у верхньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.). Порядок подання: ім’я, по батькові, прізвище;
 - науковий ступінь, вчене звання (Time New Roman, 12 пт.);
 - електронна пошта автора;
 - порожній рядок;
 - назва статті – великими літерами, по центру, українською (або регіональною мовою) та англійською мовами (Time New Roman, 14 пт., жирний). Назва статті
 - подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;
 - порожній рядок;

- анотація (Time New Roman, 12 пт., *курсив*) (додаток 2);
 - *порожній рядок*;
 - ключові слова (3-10 слів) українською, або регіональною мовою та англійською мовами (Time New Roman, 12 пт., *курсив*);
 - *Основний текст статті повинен містити наступні рубрики*:
 - актуальність теми дослідження (Time New Roman, 14 пт.);
 - постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями (Time New Roman, 14 пт.);
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття (Time New Roman, 14 пт.);
 - постановка завдання (Time New Roman, 14 пт.);
 - виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів (Time New Roman, 14 пт.);
 - висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку (Time New Roman, 14 пт.).
 - *порожній рядок*;
 - Список використаних джерел (Time New Roman, 12 пт., жирний, по центру)
 - References (Time New Roman, 12 пт., жирний, по центру);
 - надійшла стаття до редакції у нижньому правому кутку листа (Time New Roman, 12 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);
 - бібліографічний опис для цитування (Time New Roman, 12 пт.) (додаток 3).
6. Літературні джерела, що цитуються, повинні бути пронумеровані. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...". Список літератури наводиться наприкінці статті у алфавітному порядку на мові оригіналу, відповідно до Harvard Referencing style (гуманітарні науки та суспільні науки) – (http://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16051/22/Harvard_Referencing_style.PDF).
7. Список літератури транслітерується латинськими літерами (References). Якщо наукова праця написана мовою, що використовує кириличний алфавіт, то її бібліографічний опис необхідно транслітерувати латинськими літерами. Після назви праці латинськими літерами зазначається переклад англійською мовою у дужках.

Автор (автори) може бути ознайомлений з коректурою статті. Зміна верстки автором, за виключенням виправлення помилок, не допускається. Виправлену та підписану коректуру слід повернути до редакції протягом двох днів після її отримання.

Рішення про можливість публікації статті приймає редколегія та незалежні рецензенти.

Робота, що не відповідає вищезазначеним вимогам, буде повернена відповідальним секретарем редколегії.

Додаток 1

Відомості про автора (авторів)

	Українською мовою	Англійською мовою
Прізвище, ім'я, по батькові		
Науковий ступінь		
Учене звання		
Посада		
Кафедра		
Місце роботи (вищий навчальний заклад, кафедра без скорочень)		
Сфера наукових інтересів		
Джерело фінансування, напр., "Виконано за грантом <i>назва</i> , №..., НДР №..." або інше.		
Адреса надсилання видання		
Електронна адреса		
Номер мобільного телефону		
ID (у системі наукової ідентифікації)	Якщо є, або ж зареєструватися	
ORCID (http://orcid.org/)	Обов'язково	
Назва статті		

Додаток 2

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ АНОТАЦІЇ

Актуальність теми дослідження.
Постановка проблеми.
Аналіз останніх досліджень і публікацій.
Постановка завдання.
Виклад основного матеріалу.
Висновки.
Ключові слова:

Urgency of the research.

Target setting.
Actual scientific researches and issues analysis.
The research objective.
The statement of basic materials.
Conclusions.
Keywords:

Додаток 3

Бібліографічний опис для цитування:

Петренко, ТГ & Бойко, ВВ 2017, 'Вплив соціуму на девіантну поведінку дітей та молоді', *Освітній дискурс : збірник наукових праць*, № 1 (1). с. 15-21.

Наукове видання

ОСВІТНІЙ ДИСКУРС: збірник наукових праць

Випуск 36(8-9), 2021

Scientific edition

EDUCATIONAL DISCOURSE: collection of scientific papers

Volume 36(8-9), 2021

Шеф-редактор: В. П. Андрущенко
Головний редактор: О. П. Кивлюк
Відповідальний редактор: І. О. Мордоус

Співзасновники:
ТОВ “Науково-інформаційне агентство “Наука-технології-інформація”
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Підписано до друку 4 жовтня 2021 р.
Формат 60x84/8. Ум.друк.арк. 9. Наклад 300 пр. Зам. № 241

Друк:
ФОП Корзун Д.Ю.
21027, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.
тел.: (0432) 69-67-69, 603-000, (096) 97-30-934, (093) 89-13-852
e-mail: tvory2009@gmail.com
<http://www.tvoru.com.ua>